1. అనుభూతి పార్శ్వం

ఇది వైయక్తికతలంపై అనుభూతి ప్రధానంగా రూపొందింది. కళాత్మకంగానో, మనోవిశ్లేషణగానో, అనుభూతి గుణంతో ప్రత్యేకతను కలిగింది. దీనిలో ఒక విధం, ప్రాధాన్య వివక్షచేత తాత్త్వికస్పర్శతో మానసిక ప్రపంచాన్ని బింబించేదిగా కన్పిస్తుంది. వేగుంట మోహనప్రసాద్ కవిత్వంలో దీన్ని గమనించవచ్చు. మనోభూమికతో మానసిక చిత్రణం కలిగింది. దీనికి ఇస్మాయిల్, కొత్తపల్లి సత్యశ్రీమన్నారాయణ, అజంతా సుమనశ్రీ, ఇంద్రగంటి శ్రీకాంతశర్మ, సౌభాగ్య మొదలైన కవుల కవిత్వంలో ఒక్కొక్క ప్రత్యేకతతో కన్పిస్తుంది. మరో విధం సాధారణమైన సామాజిక స్పర్శతో, కేవలం కాల్పనికమైన భావజగత్తును కలిగింది. దీనిలో స్పందనం వివిధ స్థాయిల్లో భావరూపం ఆధారంగా రూపొందుతుంది. బాలగంగాధర తిలక్ కవిత్వం స్థూలంగా ఈ విధానికి చెందిందిగా కన్పిస్తుంది. వైయక్తికతలం నుండి కళాత్మక రూపానికి ప్రాధాన్యం ఇచ్చే అనుభూతి సాంద్రత వల్ల ప్రత్యేకమైన ఆకర్షణ కలిగింది. ఈ కారణంగా భావకవిత్వచ్ఛాయలు కన్పిస్తాయి.

వైయక్తిక పార్శ్వంలో వ్యక్తి స్వేచ్ఛ కేంద్ర బిందువు. నిర్నిరోధమైన స్వేచ్ఛాగుణంతో భావరూపాలు సూక్ష్మదశల్లో అర్థాంతరాన్ని అనుభవంలోకి తెస్తాయి. పదపదంలో, వాక్యవాక్యంలో సాధారణేతరమైన అర్థస్ఫూర్తి అనుభూతమవుతుంది. ఒక్కొక్కపుడు మార్మికతనూ పొందడం జరుగుతుంది. జీవితంలో వాస్తవాంశం, సూత్రప్రాయంగానో స్పర్శామాత్రంగానో ఉంటుంది. అంతరమైన వేదన అనుభవానికి వస్తుంది. ఇది సమాజం గురించి కావచ్చు. వ్యక్తి జీవితంలోది కావచ్చు. మానసిక స్థితి గురించి కావచ్చు. కవుల వ్యక్తిత్వాలవల్ల వివిధ ప్రత్యేకతలతో ఒక్కొక్కరినుండి ఒక్కొక్క విధంగా, ఒకే కవిదయినప్పటికీ సమయసందర్భాల్నిబట్టి వైవిధ్యంతో ఆవిష్కృతం కావడం గమనించవచ్చు. తెలుగు స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో అతినవ్యతను పొందిన సోపానక్రమంలో ఈ పార్శ్వం పేర్కోదగిందే కాక, ఇంకా విపులంగా సమాలోచన చేయదగింది. కొందరు ఒకటికన్న ఎక్కువ పార్శ్వాల్లో విశ్లేషణకందే కవిత్వం వ్రాసినవారూ ఉన్నారు.

అనుభూతి పార్శ్వంలో ఆధునిక జీవిత గమనంలో, యాంత్రిక వాతావరణానికి భిన్నంగా, కాల్పనిక వాతావరణం సృజింపబడుతుంది. మానసికమైన మూలరూపం గుర్తుకు వస్తుంది. రాజకీయధోరణులూ, సామాజిక స్థితిగతుల విశ్లేషణం, వాటి చిత్రణం కన్నా వైయక్తికమైన అనుభూతిదశలు కళాత్మకంగా మలచబడి కవితారూపం సిద్ధిస్తుంది. ఇందులో ఏకాంత ధోరణి సూత్రప్రాయంగా ఉండేమాట నిజమే. కాని ఇది వ్యక్తిలో బలహీనతలవల్ల ఏర్పడింది కాదు. సామాజికస్పృహ కూడా అంతో ఇంతో ఉంటుంది. అయితే ప్రధానమైన పాత్రను నిర్వహించదు.

ఈ కవుల దృష్టిలో, కవిత్వంలో ప్రధానమైన పాత్రను నిర్వహించే అంశాలు వేరు. సిద్ధాంతాలకూ, రాజకీయమైన, సామాజికమైన అభిప్రాయధోరణులకూ, భిన్నమైన ఆలోచనా రూపం కన్పిస్తుంది. మనోగతమైన అనుభూతి స్పందనతో భౌతికేతరలైన ప్రపంచంలోకి తీసుకెళ్ళే భావరూపనిర్మితి కన్పిస్తుంది. అజంతా మాటల్లో "సాహిత్యానికి సిద్ధాంతపరమైన కాలుష్యం అంటరాదు. ఈ సిద్ధాంతం ఏ సామాజిక, రాజకీయ సాహిత్య మార్గాలకు చెందిందైనా కావచ్చు. ఈ పార్శ్వం, కవిలో ప్రసరించే స్వేచ్ఛను పురస్కరించుకొని ప్రవృత్తమైంది. వ్యక్తిగతమైన అనుభూతి ప్రపంచం సాధారణీకృతమై, రచనలో విశ్వజనీనత్వాన్ని పొందుతూంది. మనిషీ, ప్రకృతితో స్పందన అనుభూతిగుణంతో పాటు సౌందర్యభావన ఇందులో కళాత్మకతను పొందుతుంది. సృజనరూపం, వేదన, చింతన అంచుల్ని స్పృశిస్తుంది. ఒక్కొక్క అనుభూతి కవిలో ఒక్కొక్కవిధంగా ఆవిష్కృతం కావడం సహజం. ఈ కవుల్లో ఆత్మప్రత్యయంతోపాటు, తమ అస్తిత్వం పట్ల శ్రద్ధ కూడా కన్పిస్తుంది. కొందరు కవుల వ్యక్తిత్వాల్లో వైయక్తిక పార్శ్వంతో పాటు, సామాజిక పార్శ్వమూ లేకపోలేదు. అయితే వైయక్తిక ప్రభావం సామాజిక పార్శ్వాన్ని కప్పేస్తుంది. బాల గంగాధర్ వ్రాసిన కొన్ని రచనల్లో సామాజిక పార్శ్వం స్ఫుటత్వాన్ని పొందడమూ కన్పిస్తుంది.

ఈ కవుల్లో మొత్తం మీద వస్తువుపై కన్నా దాని విస్తరణరూపంపై కన్నా అభివ్యక్తిపై మనోజగత్తుపై శ్రద్ధ గమనించవచ్చు. శబ్దార్థ ప్రపంచం నుండి, భావనారూపం వరకూ అనుభూతి ప్రత్యేకతను కలిగి ఉంటుంది. వ్యక్తి చైతన్యం రెండు దిశలుగా

ప్రసరిస్తుంది. ఒకటి బహిర్ముఖం, రెండు అంతర్ముఖం. అయితే, ఈ కవిత్వంలో అంతర్ముఖం రూపుదిద్దుకుంటుంది. జీవితంలో సమస్యను భౌతికేతర దృష్టితో పరిశీలిస్తుంది. ఆదర్శం మానసిక స్థాయిలో అనుభూతిగతంగా నిలుస్తుంది. కొన్నిటిలో ప్రకృతిని భూమికగా చేసుకున్న జీవిత చిత్రణం కనిపిస్తుంది. కొన్నిటిలో ప్రకృతిని భూమికగా చేసుకున్న జీవిత చిత్రణం కనిపిస్తుంది. కొన్నిటిలో సంస్కరణమూ, జాతీయవాదమూ జోడింపబడి కాల్పనిక కవిత్వచ్ఛాయల్ని స్మరింపజేస్తుంది. కొన్నిటిలో జీవితంలో మానసికమైన బాధ, చింతన, వేదన, విషాదముద్రలతో చిత్రపరంపర దృష్టికి వస్తుంది. కేవలం "కళ కళకోసమే" అన్న వాదానికీ దీనికీ సంబంధం లేదు. తెలుగులో ఈ కవిత్వంలో మనస్తత్వ చిత్రణం, సౌందర్యభావన, కళాదృక్పథం, మానవతాస్పృహ మొదలైన వివిధాంశాల మేళనంతో రూపొందిన వైవిధ్యంతో ఈ కవుల ప్రత్యేకతల కద్దం పడుతూంది. స్థిరమైన అస్తిత్వమూలాన్ని భావింపజేస్తూంది. మొదట్లో ప్రయోగాత్మకాలుగా కన్పించినా, ఆ తరువాత కవుల ప్రతిభచేత ఒక పరంపరగా ఏర్పడింది.

వ్యక్తి స్వేచ్ఛ కీలకమైన పాత్ర వహించే ఈ కవిత్వంలో భావరూపం ఒక ఆకర్షణ. అభివ్యక్తిలో మానసిక ప్రపంచం విశ్లేషితమవుతుంది. బింబితమవుతుంది. చిత్రితమవుతుంది. వివృతమవుతుంది. ఆధునిక కవిత్వంలో ఈ ధోరణి అంతరమైన రూపాన్ని సంతరింపజేసింది. మనస్తత్వశాస్త్రానికీ కళాసౌందర్యశాస్త్రానికి పని కల్పించింది. వేగుంట మోహనప్రసాద్ 'చితి – చింత', 'రహస్తంత్రి' మొదలైనవి జ్ఞాపకం వస్తాయి. 'ఎక్కడ మాత్రమేముంది? హృదయం లేని పర్వతాలూ, నదులూ, అరణ్యాలూ,' సమాజంలో నెలకొన్న దుస్థితి ప్రకృతిపరమైన దృశ్యభూమికలో సూచితం. తాత్త్వికస్పర్శనూ కలిగింది. "ఈ ఆనందాలు నాకోసం కాదు". వ్యక్తిస్థాయి నుండి సామాజిక వలయాన్ని స్పృశిస్తూ విశ్వజనీనస్థాయిని భావింపజేస్తూంది. ఒక్కొక్కప్పుడు ఈ కవిత్వం మార్మికతను పొందుతుంది. వాస్తవరేఖ మరొకపుడు తాత్త్వికస్పర్శతో ఉన్నతీకృతమవుతుంది. ఆంతరమైన అన్వేషణ కన్పిస్తుంది. ఈ కారణంగా అస్పష్టతకు అవకాశం ఏర్పడుతూంది కూడా. స్వప్నం లేదా స్వప్నతుల్యమైన స్థితుల్లో దు:ఖం,

సంతోషం, నిరాశ, ఆశ, వేదన, శాంతి ఇట్లా విడివిడిగానూ, సంకీర్ణంగానూ మానసికస్థితులెదురౌతాయి. వస్తువు కన్నా శక్తి వంతమైన భావం, భావం కన్నా భౌతికేతరమైన స్థితి అనుభూతికి వస్తుంది. అక్కడక్కడా ఇది అధివాస్తవికధోరణికి సమీపంగానూ వర్తిస్తుంది. ఇది ప్రతీక, భావరూపం సహాయంతో కళాత్మకతను పొందడమూ కన్పిస్తుంది. ఈనాటి సమాజంలో ఎదురయ్యే భౌతిక జీవనసంక్లిష్టతను ప్రతిఫలిస్తూ, వ్యక్తిలోని తాత్త్వికతను స్పృశిస్తూ, వ్యక్తిస్వేచ్ఛకు పట్టంగట్టే అస్తిత్వకళాత్మకమైన అనుభూతి పార్శ్వం, వేగుంట రచనల్లో ఆలోచన కందుతుంది.

ఇస్మాయిల్ 'చెట్టు నా ఆదర్శం', 'మృత్యువృక్షం', 'చిలుకలు వాలిన చెట్టు', 'రాత్రివచ్చిన రహస్యపువాన', 'బాల్చిలో చంద్రుడు' కృతులు, అనుభూతి పార్శ్వంలో రెండో విధానికి ప్రాతినిధ్యం వహిస్తాయి. సత్యశ్రీమన్నారాయణ, సుమనశ్రీ, సౌభాగ్య, శ్రీకాంతశర్మ, గోదావరిశర్మ మొదలైన కవులీ మార్గంలో తమతమ ప్రత్యేకతలతో ఎదురౌతారు. వీరి కవిత్వంలో మానసిక ప్రపంచం, ప్రకృతిపరమైన భౌమికలో, సుకుమారమైన భావస్పందనలతో సాక్షాత్కరిస్తుంది. ఇది వీరు పుట్టి పెరిగిన వాతావరణాన్ని విశ్లేషణలో తలపుకు తెస్తుంది. బాహ్యజగత్తులోని జీవనవాస్తవం వెనుకనుండి, తాత్త్విక రేఖలు అవగతికి వస్తాయి. ఇస్మాయిల్, 'నాకు కావలసింది హృదయస్పర్శి అయిన కవిత్వం, ఇది ఎవరు వ్రాసినా ఆనందిస్తాను. నాకు మార్క్సిజంపై కోపం లేదు' – ఈ కవి మాటలు, సహనాన్నీ ఆత్మప్రత్యయాన్ని సూచిస్తాయి. ఇది ప్రజాస్వామ్యానికనుగుణమైన వ్యక్తిత్వాన్ని బింబిస్తుంది. సాధారణతలం నుండి పైకెదిగిన మానసిక శిఖర రూపం ఈ కవుల్లో దర్శనమిస్తుంది. ఇక ఇస్మాయిల్ కవిత్వానికి వస్తే, "గడియేని ఆగని సూర్యుణ్ణి గడియారపు బాహువులు బంధిస్తాయి/ దివిలో ఊగే విహంగాన్నీ, భువిలోపాకే పురుగు బంధిస్తుంది/ ఈ మనిషి ఆ మనిషిని బంధిస్తాడు, ఇవన్నీ కలిపి బంధిస్తుంది మనీష' ఈ భావ చిత్ర పరంపర కాలాన్నీ, జీవనగమనాన్నీ, స్వేచ్ఛనూ, దాని పరిమితుల్నీ రూపిస్తూ మనిషి విశిష్టతనూ 'మనీష' ప్రాముఖ్యాన్నీ ప్రకటిస్తుంది. సూర్యుడు కాలానికి సంకేతం. కాలం ఆగేది కాదు. కాని వ్యవహారదశలో గడియారం ముళ్ళు దీన్ని నిలిపేస్తాయి. ఆకాశంలో పక్షి ఎంత

ఎత్తులో, ఎంతసేపు ఎగిరినా ఆహారంకై నేలపైకి రావలసిందే, విశ్రాంతికై క్రిందికి దిగవలసిందే. తన ఇష్టంతో నిమిత్తం లేకుండానే కాలం నిలపబడుతుంది, అవసరాలకు పక్షి క్రిందికి దిగక తప్పదు. ఎన్నో పరిమితులు కలిగిన వాస్తవరేఖపైకి రాక తప్పదు. అయితే మనిషిలో 'మనీష' పరిధి దీనికన్న విస్తృతమయింది. ఇట్లా కొన్ని అంతరువుల పరంపరతో, భావన, తాత్త్వికస్పర్శనను పొందుతూంది. స్థూలంగా జీవనరూపం వస్తువుగా మెదలుతుంది. అమూర్తస్థితి నుండి మూర్తస్థితికి తీసుకొని రావడంలో కవి ప్రత్యేకత ఉంది.

ప్రజాస్వామ్యంలో స్వేచ్ఛా మనోజగత్తుకు ప్రతీక అజంతా కవిత్వం. ఈ విధమైన కవిత్వంలో కేంద్రభూమి జీవితంలో విషమగతులకూ, అశాంతి స్థితులకూ స్పందించే మానసిక ప్రపంచం. ఇది జీవితంలో బాధ, భయం, దు:ఖం, వేదన, అశాంతి, ఆలోచనలను సంబంధించిన రేఖపై నిలుస్తుంది. విషాదస్థితి నుండి శబ్దతరంగాలు ప్రసరిస్తాయి. ఇది ఆధునిక జీవితంలో అశాంతినీ, ఆవేదననూ ప్రతిఫలింపజేస్తూంది. 'బాధలో, దు:ఖంలో మండుతున్న గాయాలవలె ఉంటానంటాడు' కవి. ఇతని చుట్టూ కన్నీళ్ళతో మెరుస్తూన్న మనుషులు కన్పిస్తారు.

కవిత్వాన్ని ఒక స్వప్న క్రియగా, రహస్యక్రీడగా, మర్మక్రీడగా భావించే మనోరూప కవి అజంతా. ఇతని కృతి 'స్వప్నలిపి' మనోగర్భం నుండి ఉద్గమించింది. అంతర్జగత్తులోని రహస్యరూపాల్ని ఆవిష్కరిస్తుంది. ఇది అధివాస్తవకగుణంతోను చిత్రితమై కనిపిస్తుంది. తాత్త్వికస్పర్శతో ఉన్నతమై, అందని జీవితాన్ని భావింపజేస్తుంది. ఈ కవిత్వానికి ఒక చివర నుండి జీవిత వాస్తవరూపం, మరో చివర నుండి జీవిత రహస్య రూపం నెలకొన్నాయి. ఇది నైరూప్యంగా ఆకర్షిస్తుంది. ఇవి ఒక చోట కలిసిన రూపం అనుభూతి పార్శ్వం, ప్రత్యేకతను కలిగింది. భౌతిక స్థితి వెనుక నుండి మనోదర్శనానికి ప్రాధాన్యమివ్వడం ఇందులోని ప్రత్యేకత అనవచ్చు. ఇదో కొత్తలోకంగా అనుభవానికి వస్తుంది. ఎప్పటికప్పుడు అడుగడుగునా అగమ్యంగా, అస్పష్టంగా, అగోచరంగా, అర్థరహితంగా, అజేయంగా కన్పించే జీవితాన్ని, మానసికమైన మెరుపు తీగెల వెలుగులో దర్శింపజేయడం ఇందులో విశేషం. ప్రతి మనిషిలో తన్ను అద్దంలో బింబంలా

చూచుకోవడం ఈ కవికి మరీ ఇష్టం. ఇది సార్వజనీనమైన మానవదృక్పథంవైపు మరలిస్తుంది. 'చెట్లు కూలుతున్న దృశ్యంలో ఆశ లేదు, ఆస్కారం లేదు. ఫలానా రోడ్డు గమ్యం చేరుస్తుందనే సూచన ఎక్కడా కన్పించడంలేదు'. నిరుద్యోగి వెంకటరావు నడుస్తూన్నంతమేర అందమైన సాయంత్రం వేళ, నగరం అంతటా అపస్వరాలు, చెట్లు కూలుతున్న దృశ్యాలు కన్పిస్తాయి.

ఇందులో ఆధునిక జీవితం వ్యంగ్యగర్భితంగా చిత్రితమైంది. వాస్తవానుభవానికి కవితాత్మకమైన భావరూపాలు జోడింపబడినాయి. ఇది బాధతో, విషాదంతో అలముకున్న యథార్థ ప్రపంచం. అజంతా కవిత్వం, దైనందిన జీవితంలో విషాద భీభత్సాల్ని చిత్రిస్తుంది. ఇది మానసికమైన భావవిన్యాసంతో అనుభూతి ప్రకంపనల్ని సృజించే శక్తి కలిగింది. ఇందులో, ఎడారిలో ఒంటరిమనిషే కన్పిస్తాడు. దు:ఖంలో మండుతున్న గాయం కన్పిస్తుంది. పతితుల ఆక్రందనమూ వినిపిస్తుంది. అంతటో ఎట్టెదురుగా ప్రేమతో పైకి లేవనెత్తే కారుణ్యహస్తమూ కన్పిస్తుంది. ఇది విశ్వమానవరేఖలతో మనిషి బలహీనతల వెనుక నుండి బలమైనరూపమూ స్ఫురిస్తుంది. చివరి లక్ష్యం ఆర్ద్రత, అనురాగం, అన్వేషణ, శాంతి, ప్రేమ ఆనందంగా పర్యవసించడం కన్పిస్తుంది. కవి సృజనశక్తిలో నిర్మాణాత్మక రక్తినీ స్ఫూర్తికి తెస్తుంది.

ఇంద్రగంటి శ్రీకాంతశర్మ మనస్సు 'రంగులచేప లోకపు ఉపరితలంపైకి మక్కువగా గిరికీలు కొట్టబోతే వాస్తవికత వలమీద పడుతుంది'. జీవితంలో తప్పించుకోరాని యథార్థానుభవం చిత్రితం. చేపకు చిరనివాసం జలం. ఇది సరస్సు కావచ్చు, నది కావచ్చు, సముద్రం కావచ్చు. అది అనుభూతిలో అస్తిత్వరూపానికి ప్రతీక. సుమనశ్రీ, 'నా కవితాసామగ్రి అంతా ఒక మేఘశకలంలో నిక్షిప్తమై ఉంది' అంటాడు. మేఘశకలం ఆర్ద్రమైన, చైతన్యకారణమైన గతిశీలానికీ, గగనం మనోరూపానికీ ప్రతీకలు. ఈయన కవిత్వంలో అప్పుడపుడు అవచేతనలో పడియున్న వస్తువుల్ని పైకి తీసి చూపడమూ కన్పిస్తుంది. ఇది స్వప్నం లేదా స్వప్నతుల్యమైన స్థితినీ పొంది ఉండడం కద్దు. సుమనశ్రీ విశిష్టమైన కృతి 'మహాస్వప్న', స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో అనితరమైంది. ఇది స్త్రీభావన కేంద్రంగా, సౌందర్యం, వివశత్వం, రహస్యం, అద్భుతమనే

దృక్కోణాల్లో దర్శితమైన అనుభూతికావ్యం. ఇందులో భౌతికమైన మూర్తి తలం నుండి ఎగసి విస్తరించిన అనుభూతి పరంపర ఆవిష్కృతమైంది. భౌతికం, మానసికం, ఆత్మతలాలపై ఒక వలయం నుండి మరో వలయంలోకి భ్రమిస్తూ సాగింది. ఇది జీవితంలో వాస్తవ స్పర్శతో, కళారూపంతో, తాత్త్వికచ్ఛాయతో ప్రత్యేకతను పొందింది. పై మూడు తలాలపై స్త్రీ భావన ఒక దాని నుండి మరొకటి ఉన్నతీకృతమైంది. ఇందులో మనిషితో మనిషి చేసే ఆత్మ సంభాషణ మనస్సు లోతుల్ని స్పృశిస్తుంది. వైయక్తిక పార్శ్వంలోని సౌందర్యానుభవం, సాధారణీకృతమై విశ్వజనీనత్వాన్ని పొందుతూంది. 'నేత్రం నా సంకేతం', 'రెప్పల మధ్య ఆకాశం' పేర్కొనదగినవి. నేత్రం నా సంకేతం – లో నేత్రం, అసాధారణమైన వస్తు ప్రపంచాన్ని సమీపానికి తెచ్చే అనుభవ సాధనం. చెదరిపోతున్న మనసులోనుండి కరగిపోతూన్న మనిషిలో నుండి 'నిశ్శబ్దంలోకి ప్రవహింపజేసే' స్వప్నపరిమళ సరోరూపం మహాస్వప్న కావ్యం.

కొత్తపల్లి సత్యశ్రీమన్నారాయణ 'వెలుతురు పిట్టలు'; వై. శ్రీరాములు 'రంగులపక్షి' ఈ సందర్భంలో పేర్కొనదగినవి. వీటిలో ప్రతీకల వినియోగంతో నిర్మించిన అస్తిత్వంలో జీవితం దర్శితమైంది. ప్రకృతిపరమైన భూమికపై నిర్వహింపబడిన వస్తువు భావ రూపాల ప్రతీకల పరంపరలో వ్యాప్తమైంది. అనుభూతి కవిత్వంలో ఈ కృతులు రెండూ మైలురాళ్ళు. 'వెలుతురుపిట్టలు'లో 'అడవి, ఆకాశం, చెరువు ఒక దాని సౌందర్యం ఒకటి ఆస్వాదిస్తాయి'. ప్రకృతిపరమైన మూడు అంశాలు పరస్పర ప్రభావంతో ఏకరూపాన్ని పొంది, సౌందర్యానుభూతి కలిగిస్తాయి. 'నీటి ఆవిరిలా కొందరు పైకి లేస్తుంటారు. వర్షపుచినుకులా కొందరు కిందపడుతూంటారు'. ఇవి మనిషి పొందే ఉత్థానమూ, పతనమూ ప్రకృతిలోని సాదృశ్య రూపాలతో సూచించే పద చిత్రాల్లో జీవితంలో భిన్న దశలూ స్ఫూర్తికి వస్తాయి. 'పైకిలేస్తున్నా, పతనమవుతున్నా, గుండెలోంచి అద్భుతమైన పాట బయటికి వస్తుంది'. జీవితంలో ఎటువంటి అనివార్య పరిస్థితులైనా ఎదుర్కొనే, అన్నింటినీ సమంగా తీసుకొనే, మనోరూపం పొందే అనుభూతి విశేషమే ఈ పాట. అనుభూతి పార్శ్వంలో కవిత్వం, అందరిలో ఒకే విధంగా ఉండదు. ఇది సహజం కూడా. ఇది వాళ్ళ సృజనాత్మక శక్తినీ, అభివ్యక్తి శిల్పాన్నీ, ముఖ్యంగా

జీవితాన్ని దర్శించే మానసిక వ్యక్తిత్వాన్ని బట్టీ భేదిస్తుంది. కవిత్వంలో వివిధాంశాలకిచ్చే ప్రాధాన్యాన్ని బట్టీ రూపొందుతుంది. భావకవిత్వానికీ, అనుభూతి కవిత్వానికీ తేడా వుంది. భావకవిత్వం ఆత్మాశ్రయం, కాల్పనికం. అనుభూతి కవిత్వంలో మానవీయ స్పందనంతో పాటు మానసిక చిత్రణంతో, ప్రతీకలతో రంజితమౌతుంది. అంతర్ముఖీనమైందీ, తాత్త్విక స్పర్శనను కలిగిందీ. ఇందులో సమాజం విస్మృతం కాదు. ఇది స్థూలమైన ఆకృతిరూపం మాత్రమే. తెలుగులో, ప్రజాస్వామ్యంలోని మానసిక స్వేచ్ఛ పొందిన కళారూపమే అనుభూతి పార్శ్వం. వెలుతురుతోపాటు చీకటినీ ప్రేమిస్తుంది. ఇది వ్యక్తి అస్తిత్వ మూలంగా వికాసరూపాన్ని పొందింది.

తిలక్ 'అమృతం కురిసిన రాత్రి' ఈ సందర్భంలో ప్రత్యేకంగా మనముందు నిలుస్తుంది. తిలక్ మానసికంగా అనుభూతివాది, సామాజికంగా మానవతావాది. 'నేనో మరి సమాజంలో స్థూలమైన ఆకృతిని ఊహా మరుత్తుని, ఏకాకిని' – ఇందులో ఏకాంతధోరణి ఉంది. దీనితోపాటు స్థూలతలంపై సామాజికావగాహన ఉంది. ఈతని కవిత్వం అస్తిత్వవాద ఛాయలతో భావకవిత్వ స్పందనలతో ఆకర్షిస్తుంది. కవిత్వ ప్రయోజనాన్ని గురించి చెబుతూ 'అగ్నిచల్లినా అమృతం కురిసినా అందం ఆనందం దాని పరమావధి' అంటాడు. ఇందులో కళాత్మకమైన అనుభూతి పార్శ్వం స్పష్టం. మధ్యమధ్య, ముఖ్యంగా చివరిదశలో వెలువడిన రచనల్లో గాఢమైన సౌందర్యభావనతో పాటు సామాజికదృష్టి చోటు చేసుకుంది. ఇది మానవీయమైన విలువల్ని ప్రతిపాదిస్తుంది. 'నా అక్షరాలు ప్రజాశక్తులు వహించే విజయ ఐరావతాలు, వెన్నెల్లో ఆడుకునే అందమైన ఆడ పిల్లలు'. ఇందులో స్థూలమైన సామాజిక తత్పరత ఉంది. సౌందర్యభావన ఉంది. ఈ రెండూ అనుభూతిగుణంతో కళాత్మకతను పొంది శైలీరామణీయతతో ఆకర్షిస్తాయి.

దీన్ని మరోవిధంగా సాధారణీకృతం చేస్తే తిలక్ కవిత్వంలో రెండు పార్శ్వాలు 1) కాల్పనికం, 2) సామాజికం కన్పిస్తాయి. మొదటిదానికి 'అమృతం కురిసిన రాత్రి', 'నువ్వు లేక నీ పాట ఉంది', రెండోదానికి 'ఆర్తగీతం', 'ప్రార్థన', 'గొంగళీపురుగులు', 'తపాలాబంట్రోతు' మొదలైనవి నిలుస్తాయి. ఈ రెండో విధానికి చెందినవి, ప్రగతిశీల

గుణంతో కూడిన మానవీయ చేతన కలిగినవి. కవి సామాజిక స్పృహకు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తాయి. 'నా కవిత్వం కాదొక తత్త్వం మరికాదు మీరనుకునే మనస్తత్వం, కాదు ధనికవాదం, సామ్యవాదం; కాదయ్యా, అయోమయం, జరామయం' ఇట్లా వాదాలకూ, వివాదాలకూ, సిద్ధాంతాలకూ, తత్త్వాలకూ, ధోరణులకూ అతీతమైన అస్తిత్వాన్ని భావింపజేస్తుంది. ఈయన కవిత్వంలో ఆర్తి, బాధ, కరుణ, రసప్లావితంగా హృదయాన్ని స్పృశిస్తుంది. 'వర్ణ వర్గ మతభేద రాహిత్యం పునాదిగా' భావనా స్వాతంత్ర్యం, వ్యక్తిగౌరవం ప్రధానంగా ప్రజాస్వామ్యంలోని స్వేచ్ఛా సమానత్వాల్ని ఆకాంక్షించిన వైఖరి, తిలక్ అనుభూతి పార్శ్వానికాలంబమైన సామాజిక తలాన్ని భావింపజేస్తుంది. వ్యక్తి స్వేచ్ఛ పట్ల ఆదరంతో మానవతను ప్రకాశమానం చేస్తూ కళాత్మకమైన తిలక్ అనుభూతి పార్శ్వం, స్వేచ్ఛాకవిత్వానికి ఎనలేని ప్రతిష్ఠను చేకూర్చింది. అక్కడక్కడా కాల్పనికయుగానికి చెందిన భాష, శైలి, మర్యాద కన్పిస్తుంది. ఈయన కవిత్వం చిరంగా గుర్తుపెట్టుకోదగిందేకాక, స్థిరంగా నిలిచి ఉండేది. ఉదాత్తమైన స్థాయిలో అనుభూతి పార్శ్వంలో విశిష్టమైందీ, స్వేచ్ఛా కవిత్వానికి కీర్తికిరీటంగా వెలిసిందీ, మానవతా భావనతో కారుణ్యగుణంతో, అంతర్జాతీయ దృష్టితో కూడిన వ్యక్తిత్వం అనుభూతి హృదయానికి ప్రయోజన విస్తృతిని కలిగించింది. ఇదీ గొప్ప కవిలో అనుభూతి పార్శ్వంలో ప్రత్యేకంగా పేర్కోదగిన అంశం. ఇది స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో అనుభూతి పార్శ్వానికి వైవిధ్యాన్ని చేకూరుస్తుంది.

స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో అనుభూతి పార్శ్వం, సమాజ వలయంలో వ్యక్తి బీజం నుండి ఉద్గమించింది. కాల్పనిక కళా తాత్త్విక మనోభావప్రపంచాల్ని దర్శింపజేస్తుంది. స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో ఆకర్షణీయమైన పార్శ్వంగా స్థిరపడింది.

2. అభ్యుదయ పార్శ్వం

మార్క్సు పథం - 1

ప్రధానంగా మార్క్సు సిద్ధాంతం పట్ల నిబద్ధతతో సమసమాజ లక్ష్యంతో చారిత్రక క్రమంలో అవతరించిన సామ్యవాద కవిత్వం 1) అభ్యుదయ 2) ఉగ్రవాద పార్శ్వాలుగా విశ్లేషణకందుతుంది. ఈ రెండింటి భావస్థానాలు ఒకటే. కాలాంతరాన చారిత్రకావసరాల్ని బట్టి అభ్యుదయ కవిత్వానంతర పరిణామంగా, ఉగ్రవాద కవిత్వం క్రియాత్మకమైన పాత్రను నిర్వహించింది. ఈ రెండింటిని కలిపి పరిశీలించడంలో సిద్ధాంతపరంగా సౌలభ్యం ఉంది. కాలాంతరాన ఆచరణ ముఖంలో మానసిక రూపంలో మాత్రమే భేదం ఉంది. ఇది ఉగ్రవాద కవిత్వంలో శ్రీశ్రీ మాటల్లో "ఆగ్రహోదగ్ర" మూర్తిత్వాన్ని పొందింది.

అభ్యుదయ పార్శ్వం తెలుగు కవిత్వానికీ వస్తే ప్రగతి శక్తులకు వేదికగా ఆరంభమైంది. 'భౌతిక శక్తులపై విశ్వాసంతో, మార్క్సు గతి చారిత్రక భౌతిక వాదంపై ప్రత్యయంతో, ఆదర్శాన్ని కలిగింది. ఏది ఎట్లా ఉన్నా హేతుదృష్టిలో సమాజంలో మార్పుకు సహకరించిన మాట వాస్తవం. ఇంతకుముందు కొందరు మహనీయుల సంస్కరణ పరివర్తనల్ని తగిన చర్యల్ని వేగవంతం చేసిన మాట కూడ నిజం. అందువల్ల సమాజం పైన సాహిత్యం పైన అందునా కవిత్వంలో దీని ప్రభావాన్ని విస్మరించడానికి వీల్లేదు.

1962-64 నుండి కమ్యూనిష్టు ఉద్యమంలో వచ్చిన చీలిక, మార్క్సు సామ్యవాద సిద్ధాంతాన్ని విశ్వసించే సమాజంలో, ప్రస్తుత సందర్భంలో సాహిత్య ప్రపంచంలో భిన్న మార్గాలకు దారితీసింది. స్థూలంగా సాహిత్యపరంగా ఒకటి పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామ్యం పట్ల విశ్వాసం ఉందీ, రెండోది పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామ్యం పట్ల విశ్వాసం లేనిది, వ్యతిరేకతను తీవ్రతరం చేసే ఉద్యమోపేతమైందీ. దీని పరిణామభాగం ఉగ్రవాద నక్సలైట్ రూపంగాను విశ్లేషణ కందుతుంది. మావో ఆలోచనా విధానాన్ని అవలంబించింది. రాజకీయ శక్తులకు దేశీయ సాంస్కృతిక విప్లవాన్ని అనుసందించింది. కాలక్రమంలో మొదటిది అభ్యుదయ పార్శ్వంగా

నిలిచింది. సిద్ధాంత బలంతో నిరంకుశ వైఖరుల్ని ఫ్యూడల్ విధానాల్ని వ్యతిరేకించింది. శ్రామిక శ్రేయస్సు ప్రధానంగా ఉందీ. శ్రామిక రాజ్యాన్ని చివరి లక్ష్యంగా కోరేదీ, సామాన్యుల మధ్యతరగతి ప్రజల సమస్యలపట్ల సానుభూతి కలిగిందీ, సమస్యల పరిష్కార పద్ధతిలో ప్రజాస్వామ్యయుతంగా పోరాటాన్ని నిర్వహించే ప్రణాళిక కలిగిందీ. మార్పు సిద్ధాంతాల పట్ల విశ్వాసం నిబద్ధత స్పష్టంగా రచనల్లో కన్పిస్తాయి.

స్వాతంత్ర్యానంతరం, అభ్యుదయ పార్శ్వంలో శ్రీశ్రీ ఆరుద్ర, సోమసుందర్ తరువాత పేర్కోదగిన నయాగరా కవి కుందుర్తి, ఫ్రీవెర్స్‌ఫ్రంట్ వ్యవస్థాపకుడూ, 'వచన కవిత్వం' పేరుతో స్వేచ్ఛాకవిత్వాన్ని ప్రచారం చేసి, దాని బహుముఖ వికాసానికి కృషి చేసాడు. అటు సంప్రదాయంలో విలువల్ని గుర్తిస్తూ ఇటు సామ్యవాద ప్రభావాన్ని మన్నిస్తూ, సమన్వయ వ్యక్తిత్వంతో నాయకత్వం వహించడం స్థూలంగా ప్రజాస్వామ్యంలో విశ్వాసమున్న వారందరికీ ఆమోదయోగ్యమైంది. అయితే ప్రజాస్వామ్యం పేరిట సాగే చెడురీతుల్నీ అవకతవకల్నీ ఎండగట్టక పోలేదు. సామాన్యుల మధ్య తరగతి ప్రజల సమాజంలో మంచీ నీతీ న్యాయమూ ముందుచూపూ గెలుస్తాయనే ఈ కవి విశ్వాసం.

సామ్యవాద భావనతో ఇప్పుడున్న బాధల్లో నుండి ప్రజలు బయట పడతారనే ఆశ ఉంది. "చీకటి లోయల్లో చిందులు తొక్కే చంద్రుడు గెలవడు, ఏనాటికైనా పర్వతాగ్రాల మీద మెరసే లోక బంధువే గెలుస్తాడు" అంటాడు. చీకటి చెడుకీ, చంద్రుడు స్వత:కాకుండా పరోక్షంగా మరోవిధంగా సంక్రమించిన తాత్కాలికమైన ప్రభావ కాంతికీ సంకేతాలు. లోకానికంటే ప్రజలకు బంధువైన శక్తి సూర్యుడు, స్వయంప్రకాశం కలిగిన సహజమైన ప్రభావ కాంతికి సంకేతం. ప్రకృతినిష్ఠంగా భావచిత్రం రూపొందింది. కుందుర్తి కవిత్వంలో దైనందిన జీవితంలో సామాన్యులు పడే కష్టాలూ బాధలూ సహజమైన వాస్తవ చిత్రాలుగా కన్పిస్తాయి. "ఫ్రీ వెర్స్ ఫ్రంట్" పేరుతో వేదికను ఆరంభించి, దీని అస్తిత్వానికై జనుల ఆమోదంకై అహరహం కృషి చేసిన మనీషి. వచన కవితాపితామహుడుగా గౌరవస్థానాన్ని పొందడం సముచితంగా ఉంది. కవిత్వంలో బాహ్యమైన ఆకర్షణల కన్నా జీవవంతమైన స్పర్శతో సామాజిక చిత్రణకు ప్రాముఖ్యం ఉంది. జీవితంలో ఎదురయ్యే వాస్తవ స్థితిగతుల్ని సామ్యవాద దృక్పథంతో ఆలోచించి స్పష్టంగా ఆవిష్కరించడం ఈయన ప్రత్యేకత. శ్రీశ్రీ అభ్యుదయ

కవిత్వ ప్రభావం నుండి బయటపడి తనదైన వ్యక్తిత్వాన్ని పొందిన కవి. సూటిదనాన్నీ సహజత్వాన్నీ అక్కడక్కడా వ్యంగ్యశోభనూ కలిగిన కవిత్వం, సమాజంలో వివిధ స్థాయిల్లోని సహృదయుల మెప్పును పొందింది. అభిప్రాయ భేదాల్ని మన్నించే సహజగుణంతో సంప్రదాయ మార్గాన్ని గౌరవిస్తూ, గతంలోంచి సమాజానికవసరమైన విలువల్ని స్వీకరిస్తూ, భవిష్యత్తుపై లక్ష్యంతో, వర్తమాన స్థితిగతులకనివార్యమైన చర్యల్ని విశ్వసిస్తూ, ప్రగతిపథంలో సాగిన ప్రయాణం స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో అనితరమైంది. పెద్దల్ని అంగీకరింపజేసింది, యువకుల్ని ఆకర్షించింది. వాస్తవికత స్పష్టత ముఖ్యమనీ, ఈ లక్షణం కవిత్వాన్ని ప్రజలకు చేరువగా వర్తింపజేస్తుందని ఈయన అభిప్రాయం.

"కూచొని తినే వారంటే, లోకం మారదని చెప్పేవారంటే, నాకు మంట" అని తనలో నిగూఢమైన కోపాన్ని ప్రదర్శిస్తాడు. ఈ కోపం సమాజశ్రేయస్సును కోరేది, ప్రజల బాధల్ని కష్టాల్ని తీర్చే ఉద్దేశం కలిగింది. సమాజంలో పనిచేసేవాళ్ళూ, శ్రామికులూ, పీడితులూ వీరి కెదురుగా పనిచేయనివాళ్ళూ సంపన్నులూ పీడకులూ ఉన్నారు. ఈ వర్గభేదాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని దీన్ని రూపుమాపే ఉద్దేశంలో ప్రగతిభావన సమసమాజ స్థాపన లక్ష్యంతో వర్తిల్లింది.

తెలంగాణా, యుగేయుగే మొదలైన కృతుల్లో సామాన్య జనజీవన స్పందనం చిత్రణం ప్రధానంగా సాక్షాత్కరిస్తుంది. కవిత్వాన్ని ప్రజల దగ్గరికి తీసుకొని వెళ్ళాలనే ఉత్సుకతతోపాటు వారి సమస్యల పట్ల అవగాహనను దృష్టిలో పెట్టుకొని గోపీచంద్, "శ్రీశ్రీ బుజాలపై నుండి లోకాన్ని పరికించే కవి"గా కుందుర్తిని పేర్కోవడం జరిగింది. ఇది శ్రీశ్రీ నుండి భిన్నమైన కవిత్వ వ్యక్తిత్వాన్ని భావింపజేస్తుంది. "ప్రజల కోసం, ప్రజల గురించి, ప్రజల్లోకి" కవిత్వం వెళ్ళాలనే భావన కుందుర్తి ప్రజాస్వామ్య తత్పరతకు అద్దం పడుతుంది. మళ్ళీ నరజన్మ కోరతాడు, ముక్తిని కోరడు. ఎందుకంటే? "మనిషి ఇష్టం" అంటాడు. దేవుని స్థానంలో మనిషిని నిలిపే తత్త్వం. 'తెలంగాణా' కృతి తెలంగాణా విమోచనాన్ని చిత్రించే కృతి. నిరంకుశత్వానికెదురు తిరిగి పోరాడిన, ప్రజల స్వాతంత్ర్య కాంక్షను, ప్రజల పోరాటాన్ని, ప్రజల విజయాన్ని చారిత్రక సూత్రంపై నిర్మించిన వాస్తవ జీవన రూపం. మొత్తం మీద ఈ కవి అభ్యుదయ కవితా స్వరూపం సంభాషణ పద్ధతిలో సులభమైన వచన కథన రూపంలో, సూటిదనం, స్పష్టత కలిగిన

అభివ్యక్తితో, మధ్య మధ్య వ్యంగ్య శోభతో స్వేచ్ఛాకవిత్వానికి ప్రశస్తినీ, ప్రచారాన్ని చేకూర్చింది. ప్రజాస్వామ్య ప్రయోజనాన్ని సంపూర్ణంగా ఆకళించుకున్న లక్షణం, కవిత్వానికి విశాలతను కలిగిస్తుంది.

అభ్యుదయ పార్శ్వంలో మరో గొప్ప కవి సోమసుందర్ అవంత్స. స్వేచ్ఛా కవిత్వానికి వైవిధ్యాన్నీ పరంపరగా ప్రవాహ రూపాన్నీ సంతరింపజేసిన సృజనశీలి. ఈయన కవిత్వం మార్క్సు సామ్యవాద సిద్ధాంతం బీజభూతంగా తన చుట్టూ ఉన్న సామాజిక సాంస్కృతిక సమాజం శాఖాకీర్ణంగా, ప్రగతిశక్తుల చేతనతో జీవవంతంగా నిలిచింది. స్థూలంగా అవసరానికీ, తప్పనివేళలోను పోరాటం, సంఘర్షణతో సాధారణంగా ప్రేమ శాంతితో సంపన్నమయింది. సుదీర్ఘ సాహిత్య ప్రస్థానంలో సుందరకాండ, మేఘరంజని, అనలకిరీటం, వెన్నెల్లో కోనసీమ, మా ఊరు మారింది, ఆగతానికి శుభారంభం, ఒక కండలో వేయి శిల్పాలు, ఆంగ్లసీమలో ఆమనవీణలు, చేతావనీ ఇట్లా ఎన్నో మైలు రాళ్ళు పలకరిస్తాయి. ఇవి సోమసుందర్ అభ్యుదయ వ్యక్తిత్వానికి అద్దం పడతాయి.

"వజ్రాయుధం" తరువాత వెలువడిన కృతుల్లో క్రమక్రమంగా పరిణత సమన్వయ వ్యక్తిత్వం ప్రస్ఫుటమవుతుంది. నిరంకుశత్వాన్ని ఫ్యూడల్ వ్యవస్థనూ నిరసిస్తుంది. సంప్రదాయ పరంపరలోని సారభూతమైన విశ్వజనీనమైన విలువల్ని గౌరవిస్తుంది. శ్రామికజన సౌభాగ్యాన్ని ఆకాంక్షిస్తుంది. మానవుణ్ణి ప్రేమిస్తుంది. మానవతను గుండెకు హత్తుకుంటుంది. కరుణను కురిపిస్తుంది. సౌందర్యాన్ని ఆరాధిస్తుంది. సామాజిక న్యాయంకై సాహసాన్ని ప్రదర్శిస్తుంది. వర్తమాన సమాజంలో నెలకొన్న అశాంతినీ నిరాశనూ అసమానతల్ని ఆక్రోశాన్ని గుర్తిస్తుంది. దారితప్పిన వాళ్ళనూ దగాపడినవాళ్ళనూ కాపాడే బాధ్యతను స్వీకరించడానికి వెనుదీయడు. తాను నమ్మిన సిద్ధాంతాలపట్ల అకుంఠితమైన మనోరూపంలో నిబద్ధతనూ నిర్మొహమాటాన్నీ కలిగిన సమాజ దర్శనం మార్క్సు సామ్యవాద సిద్ధాంత బంధురమైంది. వర్ణ వర్గ విభేదాల కతీతమైన విశ్వభావన ఆకర్షిస్తుంది. "ఎదలో ప్రసరించిందీ అరుణారుణ పుంజం – నా శిఖలో పొడిచిందట అరుణతార తేజం" అరుణశబ్దంలో మార్క్సు సామ్యవాద చేతన, పొడిచిన శిఖలో ఉద్యమించే ప్రగతితత్త్వం, ఊహలో నిలుస్తాయి.

"నా ధ్యానం సమధర్మం, నా లక్ష్యం సమధర్మం" అంటూ తన కవిత్వస్థితినీ, ప్రయోజనాన్ని ప్రకటిస్తూ, ప్రజల "కవిని నేను, నేనాశాజీవిని" అని తనలో నిర్మాణ రూపాన్ని సూచిస్తాడు. అభ్యుదయ భావన మార్క్సు సిద్ధాంత తలంపై ప్రయాణించే చలనశక్తితో ఆకర్షిస్తుంది.

మరొక కవి, మిరియాల రామకృష్ణ ఈయన విశిష్టకృతి, "విద్యుద్వీణెలూ, వెన్నెల తీగెలూ, ఈ కృతి అటు వస్త్వాశ్రయధోరణి, ఇటు ఆత్మాశ్రయ ధోరణి సముచితంగా ఎన్నుకున్న సంవిధానంతో రూపొందింది. అయితే ఆదర్శతలంపై సామ్యవాద లక్ష్యానికి సన్నిహితమైన వ్యక్తిత్వం ప్రపంచితమయింది. కవి మాటల్లో "బూర్జువా వ్యక్తివాద ఛాయలు మాత్రం ఇందులో లేవు", "గతి తార్కిక భౌతికవాద సూత్రాలకు భిన్నంగా నా కవితలు లేవు" అని నిష్కర్షగా తన కవిత్వాన్ని గురించి సమాలోచనకు పథనిర్దేశం చేయడమూ కన్పిస్తుంది. ఈ కృతిని గురించి చెబుతూ "ఫ్యూడల్ భావాల ఆముదపు దీపాలు వదలి, సామ్యవాద భావాల విద్యుత్తంత్రులు మీటుకుందామ"ని సామ్యవాద కవిత్వానికి మేనిఫెస్టో గీతం పాడుకుందామని, తన కవిత్వ స్వరూపాన్ని ఆవిష్కరిస్తాడు. కవిత్వంలో జీవితంలో వాస్తవదృశ్యాల్ని "భావనా పత్రాల మీద" ఆవిష్కరిస్తాడు. "అర్థసముద్రాన్ని చేరుకునే, "ఆవేశ నదుల"తో, అనుభవాత్మకమైన ప్రయాణ రూపాన్ని భావింపజేస్తాడు. ప్రయాణంలో "విద్యుద్వీణల్ని మ్రోగించడం", "చైతన్య సంగీతాన్ని వినిపించడం" చేస్తాడు. శ్రామిక వర్గంతో పాటు, మధ్యతరగతి ప్రజల్ని ఉద్దేశించిన, ఈ కవిత్వంలో "జన విప్లవాన్ని వికసింపజేసే" లక్ష్యం, అభ్యుదయ పార్శ్వంలో భాగంగా నిలుపుతూంది. మానవతనూ, విశ్వశాంతినీ హత్తుకొంది. కవిత్వ ప్రయోజనానికి విస్తృతిని కలిగిస్తూంది. ఈ కవిత్వంలో కాల్పనిక సౌందర్యం, జీవితంలో సామాజిక వాస్తవికతకు కళాకృతిని సంతరింపజేస్తూంది.

స్వాతంత్ర్యానంతరం అభ్యుదయ పార్శ్వం, స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో 1960 వరకు నిర్ద్వంద్వంగా ఆ తరువాత ప్రభావచ్ఛాయలతోను ఈనాటివరకూ సామాజిక పాత్రను నిర్వహిస్తూంది. బలమైన సామాజిక శక్తి స్థానంగా ఉంది, ఉగ్రవాద పార్శ్వంతో క్రమంగా పూర్వస్థానంగా పరిణమించింది. సాహిత్య చరిత్రలో జ్ఞాపకాల్ని మిగిల్చింది.

విప్లవ పథ నేపథ్యాన్ని గురించి రెండు మాటలు ఈ సందర్భంలో అవసరం. సమాజంలో నెలకొనే పేదరికం వెనుకబడితనం అనేవి శ్రమశక్తుల్ని తమ వశం

చేసుకొని స్వార్థంతో ప్రవర్తించే ఒక వర్గం ప్రభావం వల్లనే ఏర్పడతాయి. వీటిని రూపుమాపడానికి విశేషమైన మార్పు అవసరం. ఈ మార్పు వర్గభేదాల్ని తొలగించడం వల్లనే సాధ్యమవుతుంది. దీనికి వర్గరహిత సమాజ స్థాపనమొకటే శరణ్యం. ఇది విప్లవం వల్ల సిద్ధిస్తుందన్న ఆదర్శభావనతో అవతరించిందీ విప్లవపథం. ఇందులో మొదటి దశ అభ్యుదయ పార్శ్వంగానూ, రెండోదశ ఉగ్రవాద పార్శ్వంగానూ సాహిత్యంలో స్థిరపడినాయి. మొదటిది మార్క్స్ ఎంగెల్స్ ఆలోచనా విధానాన్ని అనుసరించింది. రెండోది మార్క్సును అంగీకరిస్తూ మావో ఆలోచనా పథాన్ని అవలంబించింది. మొదటిదాని విస్తరణం చారిత్రకమైన అవసరాల్ని బట్టి ఏర్పడిందే రెండోది. రెండింటికీ మూల ప్రేరణ శక్తి ఒకటే, తత్కాల దేశ సమస్యల ప్రయోజనాల పరిమితులలోనే భేదం.

విప్లవపథంలో అభ్యుదయ పార్శ్వం శ్రీశ్రీ మహాప్రస్థానంతో స్పష్టమైన రూపురేఖల్ని పొందింది. సూటియైన దిశానిర్దేశాన్ని అవలంబించింది. సాహిత్యం సమాజం వేరు వేరు కావు, రెండింటికీ విడదీయరాని సంబంధం ఉంది. వీటి అస్తిత్వం భౌతిక శక్తులపై జీవిత వాస్తవ చలనంపై ఆధారపడింది. ప్రకృతిలో సమయ సమయం మార్పులూ, జీవితంలో అవసరాలూ అనుభవాలూ సమాజాన్ని దానితోపాటు సాహిత్యాన్ని తీర్చిదిద్దుతాయి. ఇవి భౌతిక మానసిక తలాలపై ఎన్ని విధాలుగా ఎప్పటికప్పుడు కొత్త కొత్త సమీకరణతలతో ఎదురవుతాయి. అయితే ఈ ఆదర్శంలో స్థూలంగా పరంపరగా వస్తున్న ఆలోచనకన్న భిన్నమైన వాదం ఆకర్షిస్తుంది. భౌతిక వాస్తవిక హేతుదృష్టితో ఏర్పడింది.

జగత్తు వస్తుమయం, భౌతికం. శరీరంతో పాటు మనస్సూ భౌతికమే. మస్తిష్కంలోని శక్తి కేంద్రమే మనస్సు. ఇది శక్తివంతమైంది. మనిషి జీవితంలో ప్రధానమైన పాత్ర వహిస్తుంది. ఇది భౌతికమైన అనుభవనస్మృతి. వాస్తవ కాల్పనిక ప్రపంచాన్ని బింబిస్తుంది. ఈ సిద్ధాంతంలో దైవప్రసక్తి లేదు. అతీతమైన దివ్యశక్తుల ప్రమేయమసలే లేదు. మార్క్సీయం భౌతిక జగత్తుకే ప్రాధాన్యమిస్తుంది. జీవితాన్ని వాస్తవమైన అనుభవ తలంపై నిలిపి పరిశీలిస్తుంది. ఇది జీవితానికి కొత్త లక్ష్యాన్ని నిర్దేశించింది. కొత్త దృష్టిని చూపింది, కొత్త విలువల్ని స్థాపించింది. పూర్వం నుండి

వచ్చే పరలోకం, ముక్తి, మోక్షం మొదలైన భావజాలానికి స్వస్తి పలికింది. ఇవన్నీ మనస్సు కల్పించుకున్న ప్రపంచంలో భాగాలే. దీన్ని అనుసరించి సమాజంలో పీడితులూ పీడకులూ రెండే వర్గాలు. పీడింపబడేవారు ఎక్కువ సంఖ్యలో ఉంటారు. పీడించేవారు తక్కువ సంఖ్యలో ఉంటారు. పీడకులకు స్వార్థం ప్రధానం. దీనివల్ల కాలక్రమంలో, వివిధ శక్తుల చలనంతో అసమానతలెక్కువ అయ్యాయి. పీడనం వివిధ స్థాయిల్లో బహువిధాలుగా జరిగింది, విస్తరించింది. పీడితుల్లో వెనుకబడినతనం, దారిద్ర్యం పెరిగింది. పీడకుల సంపద పెరిగింది. ఈ వర్గభేదం ఎన్నో అన్యాయాలకూ, ఆక్రమాలకూ, హింసకూ దారితీసింది. చరిత్రగతుల్ని నడిపించింది, ఎన్నో మార్పులకు కారణమయింది. వర్గభేదం ఉన్నంతవరకు సమాన న్యాయం జరుగదు. దీని నిర్మూలనం అవసరం. దీనికై అన్ని స్థాయిల్లో పోరాటానికి, సమాన న్యాయానికి ప్రేరేపిస్తుంది మార్క్సిజం.

ఇది గతి తార్కిక భౌతికవాదంగా సిద్ధాంతీకృతమయింది. ఈ సమాజ వ్యవస్థకు మూలం ఆర్థికమనే. ఇందులో సమూలమైన మార్పులు రావాలి, వస్తేనే సర్వజన సమానత్వం, సర్వసమాజ సౌభాగ్యం సాధ్యమవుతుంది. ఆర్థిక ప్రపంచంలో సమూలంగా మార్పుల్ని కోరుతుంది. ముందు ఆర్థిక సంబంధాలపై దృష్టిని ప్రేరేపిస్తుంది. దీని ఆర్థిక స్వరూపానికి ప్రధానాంశాలైన ఉత్పత్తి సాధనాలపై శ్రామికుల ఆధిపత్యాన్ని అభిలషిస్తుంది. ఇది సులభంగా నెరవేరదు, దీనికెన్నో అడ్డంకులున్నాయి. అందువల్ల పోరాటం తప్పదు. దీనికి ప్రతిఘటన, సంఘర్షణ, పోరాటంతో విప్లవ పథం అనివార్యమవుతుంది. మార్క్స్ ప్రతిపాదించిన వర్గరహిత సమసమాజం, పరస్పర విరుద్ధశక్తుల మధ్య జరిగే సంఘర్షణ పర్యవసానంగా అవతరిస్తుంది.

ప్రతి వస్తువులో రెండు వ్యతిరేక శక్తులుంటాయి. దీన్ని శ్రీశ్రీ “పరస్పరం సంఘర్షించే శక్తులతో చరిత్ర పుట్టిన” విధంలో ఎత్తి చూపాడు. వ్యతిరేకశక్తులు, వాటివాటి అస్తిత్వం, ప్రయోజనం, పరిమితులు, లక్ష్యం వేరువేరుగా ఉంటాయి కాబట్టి పరస్పరం ఘర్షణ అనివార్యమవుతుంది. ఇది పరిస్థితుల్ని బట్టి అధికమవుతుంది. ఒకటి మరోదాని వశమవుతుంది. ఇట్లా ఒక్కొక్కదశలో ఒక్కొక్క విధంగా ఇది నిరంతరం కొనసాగుతుంది. ప్రపంచంలో సమాజం జీవితంతోపాటు ప్రకృతీ నిరంతరం మార్పులకు

లోనవుతుంది. ఒక విధంగా ప్రకృతీ సమాజం మానవ జీవితం పరస్పరం ప్రభావంతో పరివర్తితమవుతూ పోతాయి. మార్పు ఒక్కొక్కప్పుడు పైకి స్ఫుటంగా కన్పించకపోవచ్చు. ప్రతి వస్తువులోని చలనశక్తి ఉంది. మందంగా ఉండవచ్చు. ఇది గతిలక్షణం కలిగింది. అయితే ప్రకృతినీ, సమాజాన్నీ, జీవితాన్నీ ప్రభావితం చేసే శక్తులన్నీ భౌతికాలే! దీన్ని గుర్తించడం మరీ అవసరం. ప్రతి వస్తువులో అంతర్వైరుధ్యం ఉంటుంది. ఈ కారణంగా కాలం గడిచేకొద్దీ, పరిస్థితుల ప్రభావం వల్ల ప్రతి వస్తువు పాతబడి శిథిలమవుతుంది, వినష్టమవుతుంది, మరో వస్తువుగా రూపొందుతుంది.

ఇక సమాజంలో అయితే అంతర్గతంగా ఉన్న శక్తులు పైకి లేస్తాయి. ఒక స్థితిలో వివిధ దశల్లో పరస్పరం సంఘర్షిస్తాయి. బలమైంది నిలుస్తుంది, కొత్తది ఆవిర్భవిస్తుంది. ఇది అనేక కారణాల్ని పురస్కరించుకొని సాగుతుంది. కొత్తసృష్టికి సంక్షోభం, సంఘర్షణ అవసరమవుతుంది. "పుడమితల్లికి పురిటినొప్పులు కొత్తసృష్టిని స్ఫురిస్తాయి'' అన్న శ్రీశ్రీ మాటల్లో నవ్యసమాజం సామ్యవాద రూపం వ్యంజితమవుతూంది.

ప్రకృతిలోను దీన్ని గమనించవచ్చు. చండప్రచండంగా విజృంభించే ఎండలకు సముద్రంలో నీరు ఆవిరై పైకి లేం మేఘమై జలధారా వర్షం, వర్షంతో అవనిపై మార్పు ఇట్లా విరుద్ధ శక్తుల సంచలనం, సంసర్గం, సంఘర్షణ, సంచరణం, కొత్త శక్తుల సమావిష్కారం దృష్టికి వస్తాయి. మార్పులో వేగం తీవ్రదశలో చరమస్థాయి నందుకుంటుంది. చివరకు ఉత్పత్తి సాధనాలు ప్రజల వశమవుతాయి. శ్రామిక రాజ్యం ఏర్పడుతుందని ఈ సిద్ధాంతవాదుల విశ్వాసం. ఇందులో కొన్ని స్థితులు ఉగ్రవాద పార్శ్వంలోనూ కన్పిస్తాయి. సమాజగతంగా పీడనమున్నంతవరకూ సాధారణ జీవనతలంపై అసమానతలున్నంతవరకూ ఈ భావజాల ప్రభావం ఉంటుంది. పాతస్థానంలో కొత్తకు ప్రవేశం అంత సులభం కాదు. అంత త్వరగా చేకూరదు. వీటి మధ్య ఘర్షణ అనివార్యమవుతుంది. ఇదంతా భౌతిక పరిణామదశల్లో భాగమేనని ఈ సిద్ధాంతం అభిప్రాయం.

ఇక ప్రస్తుతానికి వస్తే అభ్యుదయ పార్శ్వంలో సమాజంలో నిరసన ప్రతిఘటన ఘర్షణ పోరాటంతో విప్లవం వర్ధిల్లే భావస్ఫూర్తికి శ్రీశ్రీ కవిత్వం ప్రాతినిధ్యం వహిస్తుంది.

3. ఉగ్రవాద పార్శ్వం

మావో పథం – 2

చారిత్రకంగా 1960 నాటికి అంతర్జాతీయ తలంపై కమ్యూనిష్టు ఉద్యమంలో రష్యా చైనాల మధ్య చీలిక ప్రపంచవ్యాప్తంగా గొప్ప ప్రభావాన్ని నెరపింది. 1964లో భారతదేశంలో కమ్యూనిష్టు పార్టీ కూడా చీలిపోయింది. ఒక పక్షం పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామ్యంపై విశ్వాసం కలదిగానూ, మరో పక్షం దీనికి వ్యతిరేకత కలదిగానూ రూపొందాయి. 1966 నుండి మార్క్సిస్టులు విస్తృతంగా స్థానిక దేశ సమస్యలపై దృష్టి నిలపడం జరిగింది. దీని పరిణామ రూపమే నక్సలిజం. మావో ఆలోచనా కేంద్రంగా వర్తించింది. బెంగాల్‌లో నక్సల్‌బరి గ్రామంలో చారు మోజుందార్ నాయకత్వంలో 1967లో జరిగిన భూమికి సంబంధించిన పోరాటం, నక్సల్‌బరి ఉద్యమంగా ఖ్యాతమయింది. 'ఆకలితో చావడం కన్నా పోరాటమే మేలు" అన్న చారు మొజుందార్ నినాదం క్రమంగా తెలుగుదేశంలో శ్రీకాకుళం గిరిజన ప్రాంతాల్లో ప్రతిధ్వనించింది. గిరిజనుల ప్రాంతాల్లో వారి వెనుకబడితనాన్నీ అమాయకత్వాన్నీ ఆసరాగా వారి భూముల్ని ఆక్రమించే వర్గానికి వ్యతిరేకంగా ఇది ఆరంభమయింది. ఇది మావో అడుగుజాడల్లో తీవ్రతీవ్ర దశలతో ఉగ్రవాదంగా పరిణమించింది. నిరసన ప్రతిఘటన దశల్ని దాటి ఉద్యమాన్ని విధ్వంసదశకు తీసుకెళ్ళే విధంలో "తుపాకి గొట్టం ద్వారా విప్లవాన్ని సాధించే లక్ష్యాన్ని" ఎంచుకుంది. చైనాలో మావో సాంస్కృతిక విప్లవవిధం ఆదర్శమైంది. శ్రీశ్రీ మాటల్లో "ఈనాడు పీడిత ప్రపంచానికి ఆశాజ్యోతి, విప్లవకేంద్రం, పీకింగ్", ఈ దిశలో ఉగ్రవాద సంకేతాలతో విప్లవ రచయితల సంఘం ఏర్పడింది. సాహిత్యంలో రాజకీయాల ప్రాబల్యాన్ని విశ్వసించే బలపరచే విరసం మావో సాంస్కృతిక లక్ష్యంతో క్రమంగా సాయుధ పోరాటాన్ని బలపరిచింది. స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో దీన్ని మార్పు విప్లవపథంలో ఉగ్రవాద పార్శ్వంగా పేర్కోవచ్చు. ఇది విప్లవ పథంలో అభ్యుదయ పార్శ్వానికి మూలరూపంతో భిన్నం కాని తీవ్రతీవ్రమైన పరిణామ రూపం అనవచ్చు. నక్సలిజంతో ఐక్యమయిన విప్లవ రచయితల సంఘం సాయుధ పోరాటం ద్వారా భూస్వామ్య సంస్కృతినీ పెట్టుబడి విధానాన్ని అంతం చేయాలనే లక్ష్యంతో ఉ

ద్యమించింది. తెలుగు సాహిత్యంలో చారిత్రకమైన పాత్రను చేపట్టింది. మార్క్సిజంపై విశ్వాసంతో శ్రామిక రాజ్యాన్ని కోరుతూ మావో ఆలోచనా విధానంతో సామాజిక సాహిత్య సాంస్కృతిక కళాక్షేత్రాల్లో మార్పును ఆహ్వానిస్తూ, క్రియాశీలమైన పాత్రను నిర్వర్తించింది. "ప్రజల నుండి ప్రజల్లోకి" అన్న మావో సూత్రానికనుగుణంగా జానపద బాణిని ఎన్నుకొని కవిత్వాన్ని ఆవిష్కరించే ప్రయత్నమూ జరిగింది.

ఇక వస్తుపరమైన విషయానికి వస్తే పేదల పట్ల కృషికుల పట్ల సామాజిక న్యాయాన్ని కోరే ఆదర్శంతో భూమిలేని వాళ్ళకు భూమిని సంక్రమింపజేయడం పీడితుల్ని కాపాడే చర్యల్ని చేపట్టడం – మొదలైన సామాజిక స్పృహనూ స్పందననూ వరించింది. ఆర్థికమైన అసమానతల్ని తొలగించే ప్రయత్నంలో భూమికి సంబంధించిన సమస్య ఉగ్రవాద పార్శ్వంలో కేంద్రస్థానాన్ని పొందింది. ఆచరణలో హింస భీభత్సం అశాంతికి దారితీయడమూ జరిగింది.

విశాఖలో శ్రీశ్రీ షష్టిపూర్తి సందర్భంగా విశాఖలో తలెత్తిన అభిప్రాయ భేదాలు ఆ తరువాత జులై 4వ తేదీన హైదరాబాద్‌లో జరిగిన అభ్యుదయ రచయితల సదస్సులో కార్యరూపాన్ని ధరించాయి. ఖమ్మంలో 1970లో జరిగిన సమావేశాలు ఉగ్రవాద భావజాలంతో విప్లవ రచయితల సంఘం అస్తిత్వానికి దారితీసాయి. విరసం ఆవిర్భవించిన అక్టోబర్ 8,9 తేదీల్ని శ్రీశ్రీ "రెడ్ లెటర్ డేస్"గా పేర్కొన్నాడు. శ్రీశ్రీ ఖడ్గసృష్టిలో కొన్ని కవితలు, మరో మహాప్రస్థానం ఈ పార్శ్వానికి ప్రాతినిధ్యం వహిస్తాయి.

వీరి దృష్టిలో భారతదేశంలో బ్రిటిషు పాలన అంతమయ్యాక, ఆర్థిక వ్యవస్థ పెట్టుబడి దారుల వశమైందనీ, దీన్ని తిరుగుబాటు ద్వారా కూలద్రోసే సంకల్పంతో, వర్గరహిత సామ్యవాద శ్రామిక వ్యవస్థను సాధించే లక్ష్యం కవిత్వానికి ఆదర్శమైంది.

హైదరాబాద్‌లో సెవెన్ స్టార్స్ సిండికేట్ సాహిత్య సమావేశాల ఫలితంగా శ్రీశ్రీ, కొడవటిగంటి కుటుంబరావు, రమణారెడ్డి, వరవరరావుతో పాటు దిగంబర కవులు శివసాగర్ మొదలుగా శ్రీశ్రీ అధ్యక్షతన విరసం – ఉగ్రవాద కవిత్వానికి వేదిక అయింది. సిద్ధాంత బలంతో నిర్దిష్టమైన లక్ష్యంతో వస్తువులో, అభివ్యక్తిలో మార్పులతో స్వేచ్ఛా కవిత్వలో కొత్త పార్శ్వం అవతరించింది. శ్రీశ్రీ మాటల్లో "పోయేదారి కంటక

భూయిష్ఠం! దాని రసం భీభత్సం! దాని పునాది సాంఘిక యాథార్థ్యం దాని ఆదర్శం వర్గరాహిత్యం" అని దీని స్వరూపం, మార్గం, సాధనం, లక్ష్యం స్పష్టంగా పేర్కొబడినాయి.

ఖమ్మంలో జరిగిన సమావేశంలో నిర్ణయాలు ఉగ్రవాద పార్శ్వంలో ప్రధాన తత్త్వాన్ని పట్టిస్తాయి. భారతదేశం స్వాతంత్ర్యాన్ని (ఆగస్టు 15, 1947 అర్ధరాత్రి) నిజంగా పొందలేదు. విదేశీయుల స్థానంలో దేశీయ పెత్తందార్లకు, దోపిడీదార్లకు మార్పిడి జరిగింది. దీనికి వ్యతిరేకం పోరాటం అవసరం. శ్రామికజన విముక్తికై ఆయుధం "అలీనం" కాదు. రాజకీయాలకూ సాహిత్యానికీ సంబంధం, అనివార్యమే కాక అవసరం కూడా. ఇక సమాజ తలంప ఆచరణ క్రియలోను మార్పు కనిపిస్తుంది. ఇది కవిత్వంలో స్ఫుటంగా గోచరిస్తుంది. నగరం నుండి పల్లెలకు కేంద్రాల్ని తరలించడం, పరిశ్రమల నుండి భూమి సమస్యకు దృష్టి ప్రసరించడం, అంతర్జాతీయ సమస్యలతో పాటు వాటికన్నా దేశీయ స్థానీయ సమస్యలకు ప్రాధాన్యం ఇవ్వడం, నాయకత్వంలో వికేంద్రీకరణం, కిందిస్థాయికి ప్రాముఖ్యం ఇవ్వడం, సిద్ధాంతపరమైన ఆదర్శం కన్నా అనుభవాత్మకమైన ఆచరణ ప్రయోజనాన్ని కోరడం, కార్యాచరణలో ఉగ్రవాద శక్తుల్ని ప్రోత్సహించడం, మొదలుగా అభ్యుదయ మార్గం కన్నా భిన్నమైన ప్రత్యేకతను సంతరింపజేసాయి. ఇది రచనలో పూర్వం లేని కొత్తదనానికి దారితీసాయి. ఉదాహరణకు గ్రామీణ జీవన చిత్రణతో కవితా భావన సందేశం అభివ్యక్తి పరిపుష్టం కావడం గమనించవచ్చు.

ఈ పార్శ్వంలో "రాత్రి", "తిరుగబడు", "మార్చ్", "లే", మొదలైన కవితా సంకలనాలు వెలువడినాయి. ఇంకా కె.వి. రమణారెడ్డి "ఎఱ్ఱ పిడికిలి", వరవరరావు "జీవనాడి", "స్వేచ్ఛ", జ్వాలాముఖి "ఓటమి", "తిరుగుబాటు", నిఖిలేశ్వర్ "మండుతూన్న తరం", నగ్నముని "తూర్పుగాలి", శివారెడ్డి "నేత్రధనుస్సు", "రక్తం సూర్యుడు", "ఆసుపత్రి గీతం", ఇట్లా ఎన్నో రచనలు ఈ దిశను తేజోవంతం చేసాయి. ప్రత్యక్షంగానో పరోక్షంగానో ఉగ్రవాదాన్ని ప్రోత్సహించేవీ ఉపకరించేవీ. చెరబండరాజు "బోల్షివిక్ వారసులం నక్సల్‌బరీ బిడ్డలం, జనచైనా వెలుగులో నడుస్తున్నవారలం" అంటాడు. కవి వహించే ఉద్యమపాత్రతో కవిత్వం స్పష్టమైన దిశను పొందింది. విరసం మొదటి ప్రచురణ "ఝంఝ" ప్రభుత్వ నిషేధానికి గురి అయింది కూడా.

వరవరరావు "పార్లమెంటు పులి కూడ పంజాతో పాలించును", శివసాగర్ బాహాటంగా పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామ్యంపై తిరుగుబాటును ఉద్బోధిస్తాడు. అయితే, ఈ విధమైన ఆలోచనా రూపం ఉగ్రవాద లక్ష్యం ప్రజాస్వామ్యంలో స్వేచ్ఛను జ్ఞాపకం చేయడం సహజం. ఉగ్రవాద కవుల్లో సృజనశక్తినీ భావనా విశిష్టతనూ, ఈ సందర్భంలో మరచిపోడానికీ వీల్లేదు.

"నేను చనిపోతాను! నీ కన్నీళ్ళనుండి తిరిగిలేస్తాను" "సూర్యనేత్రం నుండి లేచి వస్తాను" – అన్న మాటల్లో హృదయ స్పందనం కరుణతో వీరంతో సమన్వితమైన ఆశారూపం ఆకర్షిస్తుంది.

మరొక కవిత, "పొలాలలో పరిగగింజ లేరుకునే వేళలందు పక్షుల రాగాల నడుమ, గరికపూల పాన్పుమీద, అమ్మ నన్ను కన్నందుకు విప్లవాభివందనాలు" – ప్రకృతి చిత్రణంతో, స్పందన శీలంతో లక్ష్యాన్ని భావింపజేసే లక్షణమూ పేర్కోదగింది. "నరుడా! భాస్కరుడా!", "చెల్లీ చంద్రమ్మా!" రచనలు శివసాగర్‌లో నిబిడమైన భావరూపం, ఆదర్శం రెండూ పెనవేసుకొని ఉద్వేగరూపాన్ని పొందడం, లక్ష్యాన్ని నిర్దేశించడం విశేషం.

ఉగ్రవాద పథంలో చెరబండరాజు, శివసాగర్, నగ్నముని, నిఖిలేశ్వర్, జ్వాలాముఖి, వరవరరావు, మానేపల్లి సత్యనారాయణ, శివారెడ్డి, అద్దేపల్లి రామమోహన్ రావు, తదితరులు ప్రయాణిస్తున్నవారు. అయితే ఈ ప్రయాణ రూపాన్ని ప్రత్యేకంగా పరిశీలించవలసిన అవసరమూ ఉంది. ఉగ్రవాద లక్ష్యం కవుల్లో కొందరిలో సూటిగా మరికొందరిలో సూచనగా ఇంకా కొందరిలో మసకమసకగానూ కన్పిస్తుంది. శివారెడ్డి, "కవులేం చేస్తారు! గోడలకు నోళ్ళిస్తారు, చెట్లకు కాళ్ళిస్తారు, గాలికి గొంతిస్తారు" కవులపని జడవ్యవస్థకు చైతన్యాన్ని కలిగించే అంశం భావరూపాల్లో సూచితమయింది. కళాత్మకతను సామాజిక పాత్రలో విలీనం చేసే ఆలోచన స్పష్టంగా కన్పిస్తుంది. మానేపల్లి ఈ పయనంలో రాజకీయాలకభిముఖంగా ప్రవర్తిస్తూ తన ఆశయాన్ని స్ఫుటంగా బింబింపజేస్తాడు. "యోధుడా కౌగిలించుకో" తాను విశ్వసించే ఆదర్శానికి ప్రాతినిధ్యం వహిస్తుంది. "కవిత్వమా! నా ప్రాణమా! నువ్వొక ఆయుధమై బయలుదేఅ"

అని ఉద్యమశీలాన్ని గుర్తింపజేస్తాడు. పొంగే రక్తం వెనుకనుండి, శాంతినీ కాంతినీ దర్శింపజేసే కవి మానేపల్లి!

మావో ఆలోచనా విధానంతో సాంస్కృతిక విప్లవాన్నీ ఆయుధంతో అధికారాన్నీ హస్తగతం చేసుకోవాలన్న తీవ్రమైన ఆకాంక్షతో ఉద్యమించే లక్షణాన్ని బింబించే ఉగ్రవాద పార్శ్వం 1966 నుండి ఈనాటి వరకూ ప్రబలమైన సామాజిక శక్తిస్థానంగా నిలిచింది. శ్రీశ్రీ మాటల్లో "విచిత్రవీరులు నక్సలైట్లు, అన్యాయానికి డైనమేట్లు", "ఖడ్గసృష్టి"లో "పోయేదారి కంటకభూయిష్ఠం, దాని ప్రధానరసం భీభత్సం, దాని పునాది సాంఘిక యాథార్థ్యం, దాని ఆదర్శం వర్గరాహిత్యం." ఇదీ పార్శ్వం యొక్క ప్రధాన రేఖల్ని ఆవిష్కరిస్తుంది. ఉగ్రవాద కవిత్వం వస్తువునూ కవితాత్మనూ ఒకటిగా మలచుకొనీ, ఆదర్శరాన్నీ ఆచరణనూ ఒకటిగా సమీకరించుకొనీ, రాజకీయ ప్రయోజనంతో సామాజిక తత్పరతను ఉద్యమించే రణనినాదానికి ప్రాతినిధ్యం వహిస్తుంది.

4. సమన్వయ పార్శ్వం

ఏ సిద్ధాంతానికీ ఏ ఆదర్శానికీ సంపూర్ణంగా కట్టుబడకుండా, ప్రతి సిద్ధాంతంలోని ప్రతీ ఆదర్శంలోను విలువైనవీ సముచితమనిపించినవీ, వివిధాంశాల సమన్వయ గుణంతో అవతరించిందీ సమన్వయ పార్శ్వం. స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో ప్రముఖమైందీ, సంప్రదాయ పరంపరలోని సారభూతమైన గుణం నుండి సామ్యవాదంలోని సమానత్వం దాకా, వర్తమానంపై దృష్టితో భవిష్యత్తుపై ఆశతో మానవతపై విశ్వాసంతో వర్ధిల్లింది. ఏ సిద్ధాంతమూ ఏ ఆదర్శమూ స్వయం సంపూర్ణం కాదు. ప్రతీదానిలో కొన్ని మంచి లక్షణాలు తప్పకుండా ఉంటాయి. వాటిని ఆధునిక యుగంలో తగిన గ్రహించి సమీకరించుకొని పురోగమించడం ఈ పార్శ్వం లక్ష్యం. ఇందులో నిర్మాణాత్మక దృష్టి ఉంది. సమాజ పురోగమనంపై ఆశారూపమూ ఉంది. ఈ పార్శ్వంలో దాశరథి, కాళోజి, సి. నారాయణరెడ్డి, బాపురెడ్డి మొదలైన కవులు కన్పిస్తారు. ఈ పార్శ్వాన్ని గురించి సమాలోచనం జరిపేప్పుడు దాశరథి కృతులు 'పునర్నవం', 'తిమిరంతో సమరం', 'ఆలోచనా లోచనాలు' మొదలైన రచనలు మనస్సులో మెదులుతాయి. ఈయన కవిత్వావిర్భావ భూమికను గురించి ఆలోచన చేస్తే, ఈ కవిలో 1. ఏదో చెప్పాలనే అభిలాష, 2. చుట్టూ ఉన్న మనుషులూ వాళ్ళ క్రియాకలాపాల్లో ఆసక్తీ, 3. కనబడే లోకంలో కనబడని లోకంపై ఆకాంక్ష, 4. ఆకారం మీద అనురాగం అనే నాలుగు లక్షణాలు ఈయన గుండెను కవ్వించి కలం చేపట్టచేశాయి. ఈయన "కవితా సౌధానికి వాస్తుశాస్త్రంలా తోడ్పడిన" అంశాలు అయిదు.

1. అచ్చంగా స్వంత అనుభవాలు, 2. ఇతరుల అనుభవాలు, 3. వ్యక్తికీ సంఘానికీ గల చుట్టరికం, 4. ప్రకృతికీ మనుషులకూ గల బాంధవ్యం, 5. నవ సృష్టికోసం కృషీ కవి మాటల్లో విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వాన్ని భావింపజేస్తాయి. కవిత్వమనేది "మనిషికీ మనిషికీ మధ్య రాగబంధాన్ని" సమకూరుస్తుంది. దాశరథి మాటల్లో "క్షోభలోంచే రాస్తుంటాను, క్షోభలేంది లేను, అదినాకు వరం. వెనక్కు చూడడం రాదు. ముందును గురించి భీతిలేదు. వర్తమానం ఇష్టం" ఇందులో వైయక్తికతలం

వెనుక నుండి కవిత్వ ప్రేరణ శక్తి అనుభవానికి వస్తుంది. ఇక సామాజిక తలంపైకి వస్త, సమానత్వాన్ని కోరే సామాజిక శ్రేయోభావన స్పష్టం. "ఉన్నదాన్ని వున్న వాళ్ళందరిలో పంచి, ఉన్నంతలో అందరం కలిసి భోంచేసి, ఉజ్వలంగా, ఎంతో బాగుంటుంది." ఉన్న సంపదను అందరికీ సమానంగా చెందడం, ఉన్నంతలో అందరం కలిసి అనుభవించడం, అందరూ ఏ విభేదాలు లేకుండా కలహాలకు చోటివ్వకుండా బ్రతకడం కన్న "ఏ ఆదర్శంలోనూ ఏ సిద్ధాంతంలోను ఏముంద"ని ప్రశ్నిస్తాడు. అంతకంటే ప్రజాస్వామ్యమేమిటి? అంటాడు. బాల్యం గురించి వ్రాసిన ఈ పంక్తుల్లో సామ్యవాదంలోని సమానత్వం ప్రజాస్వామ్యంలోని స్వేచ్ఛారూపం స్థూలదృష్టికి వస్తాయి. "ఓం ప్రజాయై నమ:'లో ఏ వాదమైనా ప్రజలకు ఉత్కృష్టమైన స్థానాన్నివ్వడం కన్పిస్తుంది. ప్రజల్ని దైవంతో సమానంగా భావించి మంత్ర సదృశమైన స్థితిలో ఆవిష్కరించడంలో ప్రజల శ్రేయస్సు పట్ల రక్తీ, పురోగమనం పట్ల శ్రద్ధ అనితరమైంది. సమాజంలో చెడును పారద్రోలేందుకు "తిమిరంతో సమరం" సాగిస్తాడు. ఇందులో తిమిరం జడత్వానికీ, నిరంకుశత్వానికీ సంకేతం. దీన్ని జయించి చైతన్యవంతమైన ప్రజాసమ్మతమైన స్వేచ్ఛా ప్రభాతాన్ని దర్శించడం జరిగింది. మనిషికీ మనిషికీ మధ్య "ద్వేషానలం నుండి కాక రాగబంధం నుండి మాత్రమే కవిత్వం" వస్తుందని విశ్వసించే శాంతిప్రియుడు, కవి.

కవి ఎన్నటికీ ద్వేషాన్ని హింసనూ అశాంతినీ ప్రోత్సహించకూడదనే ఈయన నిశ్చయభావం.

సృజన శక్తి మాత్రం కాల స్థల సిద్ధాంతాల కతీతమైందనే ఈయన అభిమతం. "ప్రకృతిలో వసంతం నిర్ణీతకాలంలో" వస్తుంది. వ్యక్తిలోకవిత్వం "అకాలంలో చివుళ్ళు" తొడుగుతుంది. సమాజంలో ప్రగతికి దృఢసంకల్పం, సత్ప్రయత్నం, ప్రజా శ్రేయోలక్ష్యంతో పాటు మానవతా రాగమూ ముఖ్యమని భావించే ఉద్యమప్రియుడు, కావడం విశేషం. తెలంగాణా విమోచనోద్యమంలో ఈయన పాత్ర, దాని ప్రభావంతో అవతరించిన మహాకవిత్వం జగద్విదితం. ఏమైనా పేదలకు మేలు చేసేదిగా ఉండాలనే ఈయన ఆకాంక్ష. "క్షుద్బాధ పేదకుంటుంది, శిల్పానికుండదం"టాడు. "మస్కెట్ల నుండి రైఫిళ్ళ దాకా సాగిన దేశం, కొడవళ్ళ నుండి కోతయంత్రందాక

సాగనేలేద"ని చింతిస్తాడు. మనిషికి రణంపై ఉన్న ప్రీతి శాంతిపై లేదనీ సమాజ ప్రగతికి కృషికుల్నీ కార్మికుల్నీ ఏకం చేస్తాడు. నాగలినీ యంత్రాన్నీ పొలాన్నీ ఫ్యాక్టరీనీ, పల్లెనూ నగరాన్నీ ఆహ్వానిస్తాడు. ఈ మహాయుగ నిర్మాణంలో ఏ ఒక్కదానికీనిబద్ధంకాకుండా, ఏ వివిధాల్లోకి తలదూర్చకుండా, సమన్వయ రూపాన్ని భావిస్తాడు. ప్రతి సిద్ధాంతమూ, ఆదర్శమూ ఒకదానికొకటి పోషకమై సంపూర్ణమైన రూపానికి దారితీస్తాయి. తాను కోరే సమాజంలో "తిండీ, గుడ్డ, ఇల్లులేనివాడుం"డడు. ఇతని ప్రయాణం "ప్రజాస్వామ్య పథం మీద సామ్యవాద రథం మీద స్వాతంత్ర్య కాహళితో" సాగుతుంది. దీనికి హృదయం మానవతారూపం.

తెలంగాణా సాహిత్య ప్రపంచంలో తెలంగాణా విమోచనం తరువాత, ఒక్కమారు నవ్య, భావ, అభ్యుదయ కవిత్వరూపాలు అనుభవంలోకి వచ్చాయి. తెలంగాణాలో సాహిత్య వాతావరణంలోని ప్రత్యేకతను సూచిస్తూంది. అదేమంటే, ఇక్కడ ఒకదశ తరువాత వచ్చే మరొక దశగా కాక, తెలంగాణా విమోచనానంతరం ఒక్కమారు వీటి ప్రభావ పర్యవసానంగా కలయికతో ఏర్పడిన విశిష్టదశ సమాలోచనకందుతుంది. తెలంగాణాలో సాహిత్య చరిత్రను ఈ దృష్టితో చూడవలసి ఉంది. ఈ కారణంగా దాశరథి తదితరుల కవిత్వంలో సంప్రదాయ కాల్పనిక అభ్యుదయ భావాలతో కూడిన సమాలోకనం కన్పిస్తుంది. ఇది సాహిత్య చరిత్రకారులు గుర్తించవలసిన అంశం.

కాళోజీ అనగానే రాజకీయ సామాజిక వస్తువుపై అవతరించిన కవి ఎదుట నిలుస్తాడు. సమస్యల్ని వస్తువుగా గ్రహించి అభిప్రాయ ప్రకటనంతో, కవితారూపాన్ని ఇవ్వడం ఈ కవి ప్రత్యేకత. వివిధ సమస్యలపై భావ వ్యక్తీకరణకు కవిత్వాన్ని సాధనంగా తీసుకొని స్వేచ్ఛాకవిత్వానికి సామాజిక శక్తిని సమకూర్చడం జరిగింది. అయితే ఏ రాజకీయ సిద్ధాంతానికీ పక్షానికీ నిబద్ధం కాని దృష్టితో సమస్యల్ని స్వతంత్రంగా విశ్లేషించి చిత్రించే ధోరణి సమన్వయ పార్శ్వంలో నిలుపుతూంది. ఈ కవి రాజకీయ సామాజిక దృక్పథమూ సాహిత్య జీవితమూ ఒకటిగా కన్పిస్తాయి. తెలంగాణాలో ప్రతి సామాజికోద్యమంతో సంబంధం కలిగిన వ్యక్తి కాళోజీ నారాయణరావు. ఈ అనుభవాల్ని అభిప్రాయాల్ని కవిత్వంలో తనదైన ప్రత్యేక పద్ధతిలో ఆక్షేపం, హాస్య

చతురత, విమర్శనాశ్రయించి ఆవిష్కరించడం జరిగింది. దేశ స్వాతంత్ర్యోద్యమాల నుండి మానవహక్కుల రక్షణ వరకూ ప్రత్యక్ష సంబంధం కలిగిన వ్యక్తి కాళోజీ. ఏ సిద్ధాంతానికీ, ఏ రాజకీయ పక్షానికీ కట్టుబడని మనస్తత్వం వల్ల ఎక్కడ అధర్మం అనిపించినా, అవినీతి కన్పించినా ఖండించటానికి వెనుదీయడు. అన్నిటిలోని మంచిని గ్రహించే లక్షణం సమన్వయ పార్శ్వంలో వర్తింపజేస్తూంది.

'నా గొడవ' పేరుతో వెలువడిన కవితా సంపుటాలు విఖ్యాతమైనవి. పరాభవ సంవత్సరంలో ఆరు ఋతువుల పేరిట, కవితా సంకలనాలు వెలువడినాయి. మొత్తం మీద ఆరు దశాబ్దాలుగా సాగిన సుదీర్ఘ సాహిత్య జీవితంలో ఎన్నో సమస్యలపై సంఘటనలపై స్పందించిన అనేక ఖండికలు రాజకీయ సామాజిక స్థితిగతులకు అద్దంపడుతాయి. ప్రజాస్వామ్యంలో నిర్భయంగా సూటిగా దూసికొని వచ్చే అభిప్రాయాలు, తప్పిన దారిని గుర్తుచేస్తూ కీలకమైన పాత్రను నిర్వహించడం గమనించవచ్చు. 'నా గొడవ' 'ప్రజల గొడవ'గా ప్రసిద్ధికెక్కింది. వ్యక్తి బాధ్యతనూ విధి నిర్వహణను గుర్తు చేస్తుంది. ప్రేమ కరుణ మానవతతో స్పందింపజేస్తుంది.

ప్రజాస్వామ్యంలో భావ స్వాతంత్ర్యన్ని గుర్తుచేస్తూ, ప్రజాస్వామ్యాన్ని సరియైన మార్గంలో పయనింపజేసేందుకూ మానవహక్కుల రక్షణకై ఉద్యమించే "అంతరాత్మ కవి" కాళోజీ. ఈయన కవిత్వానికి ప్రాతినిధ్యం వహించే "నా గొడవ" స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో సామాజిక వాస్తవికతకు చిహ్నమే కాకుండా, సమాజానికి హెచ్చరిక కూడా! ఈయన కవిత్వం సమన్వయ పార్శ్వంలో ప్రత్యేకంగా పేర్కొనదగిన సామాజిక వ్యక్తిత్వంగా భావింపజేస్తుంది.

స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో కళాత్మకమైన విలువలతో సామాజిక స్పందనతో మూర్తీభవించిన సమన్వయ ప్రపంచం సి. నారాయణరెడ్డి కవిత్వం, సిద్ధాంతాల పట్ల రాజకీయ పక్షాల గురించి అవగాహనతో వాటి క్రియాత్మకత నుండి దూరంగా ప్రాచీన మూల సంస్కృతి నుండి ఆధునిక ప్రగతి రూపం దాకా జీవితాని కవసరమూ సముచితమూ అయిన వాటిని గౌరవిస్తుంది, ఆహ్వానిస్తుంది.

ఈయన స్వేచ్ఛాకవిత్వం సమన్వయ పార్శ్వంలో శిఖరాయమాణమయింది. మంటలూ మానవుడూ, మధ్యతరగతి మందహాసం, విశ్వంభర, భూగోళమంత మనిషి, గదిలో సముద్రం మొదలుగా అనేక కృతులు స్వేచ్ఛా కవిత్వానికి శక్తినీ శిల్పాన్నీ ప్రతిష్ఠను చేకూర్చాయి. ఈయన సమన్వయ దృక్పథం సంప్రదాయంలోని శాశ్వతమైన విలువల్ని గౌరవిస్తుంది. సామ్యవాదంలోని ప్రగతిశక్తిని స్వీకరిస్తుంది. తెలుగుదేశంలో ఈయన కవితామూర్తి పొందని అవార్డు లేదు. సన్మానం జరగని పట్టణం లేదు. యాభైయేండ్లపై సాహిత్యానుభవంతో యశోభోగయోగంతో స్వర్ణజయంతి జరుపుకుంది. స్థానికం నుండి జాతీయం దాటి ప్రపంచం అంచుల దాకా సమయోచిత స్పందనంతో దర్శనంతో విస్తరించింది. ఎటువంటి పరిస్థితుల్లోనూ చెదరకుండా అపారమైన సహనంతో వివేకంతో సమన్వ ధోరణితో కవితా వ్యక్తిత్వాన్ని నిర్మించుకున్న స్వేచ్ఛావర్తి! కళామతి!

ఎప్పటికపుడు వచ్చే మార్పుల్ని గ్రహించి నిత్య నూతనత్వాన్ని పొందే స్థితి రూపం మనస్సులో మెదలుతుంది.

"గుహ నుండి మహలు దాకా నడక నుండి రోదసి దాకా, దివిటీల నుండి విద్యుద్దీపాల దాకా, అమ్ముల నుండి అస్త్రాల దాకా" ప్రవహించిన సంస్కృతి మూలహేతువు. మనిషిలో వికసించిన విజ్ఞానధాతువు, గతం నుండి వర్తమానం దాకా సాగిన మానవ మహాప్రయాణంలోని వివిధ దశల్ని చిత్రిస్తూ సాగిన మహాకావ్యం 'విశ్వంభర'. ఈయన స్వేచ్ఛాకవిత్వ, ప్రజాస్వామ్యంలోని స్వేచ్ఛను కోరుతుంది. మార్క్సిజంలోని పీడిత జనచేతన నాహ్వానిస్తుంది. మానవతా వాదంలోని మానవీయమైన విలువల్ని కోరుతుంది. కళావాదంలోని నిర్మాణ శిల్పాన్ని గ్రహిస్తుంది. ఇట్లా అన్నిటిలోని మేలిమిని సముచితంగా అనుసరిస్తూ సమన్వయ గుణంతో అవతరించిన కళాహృదయం దర్శనమిస్తుంది. ఇక ఆదర్శానిం పైన పేర్కొన్న విధంగా "గాలికి సంకెళ్ళు వేసే అంధశాసనాన్ని" నిరసిస్తుంది. ఇందులో గాలి స్వేచ్ఛకూ, అంధశాసనం నిరంకుశ గతికీ, ప్రతీకలు. "క్రమ్మే అతిలోక శక్తుల కతిరిక్తంగా మనిషిని మనిషి"గా గౌరవిస్తుంది. మనిషీ – మానవత, జీవితం – వాస్తవికత, మనిషిలో శక్తీ – రక్తీ, వైయక్తిక స్వేచ్ఛ

– సామాజిక స్పందనతో అనుభూతమవుతుంది. అద్దంలో ప్రపంచంవలె శబ్దంలో మానవ వికాస చరిత్రను బింబించే కావ్యం విశ్వంభర, సమాజంలోని సామాజిక చారిత్రక సాంస్కృతిక కళా తాత్త్విక దృష్టి కోణాలతో సమాకలితమైంది. అర్ధరాత్రి "ఉ షోదయంతో భాను హృదయం మూడు వన్నెలతో మెరసే" రూపం చరిత్రలో పొందిన స్వాతంత్ర్య మహానంద రూపాన్ని భావింపజేస్తుంది. ఒక్కొక్క కృతి ఒక్కక్క సజీవ శిల్పఖండంగా సాక్షాత్కరిస్తుంది.

ఏది వ్రాసినా మనిషికీ సమాజానికీ తెగని అనుబంధంతో అనుభవానికీ జీవితానికీ గల సహజ సంబంధంతో, శిల్పదృష్టితో కళాహృదయంలో ఆకర్షిస్తాయి. ఏ పని చేసినా శ్రద్ధతో నిష్ఠతో కళావిలసనంతో సాధించే మహాశిల్పి! స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో సమన్వయ పార్శ్వంలో ప్రతిభావంతమైన యశోరూపం, సి. నారాయణరెడ్డి కవిత్వం.

బాపురెడ్డి స్వేచ్ఛా కవిత్వం భావ కళా సమన్వయంతో అవతరించింది. "రెండు మార్గాల సంగమం నా మనోమండలమం"టాడు. ఇందులో భావం మనస్సు, ఆపైన ఆత్మరూపాన్నీ, భౌతికం సామాజికార్థిక సమానత్వం రూపాల్నీ భావింపజేస్తాయి. భావం ఆలోచనా ప్రపంచంతో, భౌతికం మనుగడకు సంబంధించిన వస్తురూపంతో ఆకర్షిస్తాయి. ఈయన స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో – 1. వర్గ వైరుధ్య విశ్లేషణ 2. మానవతా స్పృహ, 3. ఆధ్యాత్మిక స్పర్శ కన్పిస్తాయి. ఈ మూడు అంశాలూ సామాజిక వాస్తవికత ఆధారంగా ప్రవృత్తం కావడం విశేషం. ఒకచోట "సామ్యవాది"ని, "సాహిత్య సామ్యవాది"ని అంటాడు. మరోచోట "జడానికీ చైతన్యానికీ ముడివేసే తరంగాన్ని నేను" అంటాడు. ఇదీ కవి జీవవంతమైన మనోరూపాన్ని దాని చైతన్యశీలాన్ని భావింపజేస్తుంది. మరోచోట "ఈ జీవితం ఒక తెల్లని కాగితం, నీ జాతకం నీవే వ్రాసుకో" అంటాడు.

ఏ వాద వివాదాలకూ చెందని స్వేచ్ఛాగుణంతో స్వతంత్రమైన వ్యక్తిత్వం పరిశీలింపదగింది.

స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో సమన్వయ పార్శ్వం ఎంతో విస్తృతినీ వైవిధ్యాన్నీ పొందడమే గాక ఉన్నతినీ ప్రయోజన తత్పరతనూ కలిగింది.

5. ప్రజాస్వామ్య పార్శ్వం

స్వాతంత్ర్యానంతరం రిపబ్లిక్ డే నుండి భారత రాజ్యాంగం అమలులోకి వచ్చింది. దీనితో దేశ చరిత్రలో కొత్త యుగానికి స్వరూపం సిద్ధమైంది. ఇది ప్రజాస్వామ్య పథంలో నిర్దేశితమయింది. స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో 1) స్వేచ్ఛ, 2) సమానత్వం, 3) సామాజిక న్యాయం, 4) విశ్వసౌభ్రాతృత్వంతో ప్రజాస్వామ్య పార్శ్వాన్ని గుర్తించవచ్చు. మౌలికమైన సంప్రదాయాల విలువల్ని మన్నిస్తూ ఆధునిక యుగంలో పరివర్తనకవసరమైన భావజాలాన్ని స్వీకరిస్తూ, సమాజంలో వాస్తవం అనుభవం హేతువు ప్రధానంగా ఆదర్శరూపం ఆవిష్కృతమవుతూంది.

ప్రజాస్వామ్యం ఆదర్శంగా మాదిరాజు రంగారావు స్వేచ్ఛా కవిత్వం (1953 నుండి 2004 వరకు) వెలువడింది. "శ్వేతేతర విహంగాలు" ఖండిక (తెలుగు స్వతంత్రలో ప్రకటితమైంది) యాభైవ దశకం (1953)లో సమాజంలో స్వేచ్ఛానూ శాంతినీ సమష్టికృషినీ ఉద్దేశించి ప్రజాస్వామ్యదృష్టిపై అభిలాషతో వ్రాసింది. మానవీయం మొదలుకొని అభిషేకం వరకూ దీర్ఘకృతుల్లో లఘుకృతుల్లో ఖండికల్లో ప్రజాస్వామ్య భావన పట్ల తత్పరత కన్పిస్తుంది. ఇది కవి ఆదర్శరూపాన్ని భావింపజేస్తూంది.

"మానవీయం" విశాలమైన ప్రాతిపదికపైన మానవ వికాసం యొక్క వివిధాంశాలు వివృతమైన కృతి. ఇందులో చివర "సమీకృత ప్రజావితతి" "క్రాంతి"లో కొత్త శక్తితో, కొత్త సమాజ సృష్టి భావితమైంది. "పడగెత్తిన ఉదయం", ఇరవైనాలుగు గంటల్లో ఒక వ్యక్తి అనుభవ పరంపరలో వర్తమాన స్థితి చిత్రణం. ఇందులోను ప్రజాస్వామ్య హక్కులకై పోరాడే, కనీసపు అవసరాలకై ఉద్యమించే వ్యక్తులతో సమాజరూపంలో 'ప్రజాస్వామ్యం అవసరం' సూచితమైంది. "ముక్తధాత్రి" బంగ్లాదేశ్ అవతరణ కావ్యం. స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలకై ఉద్యమించే ప్రజల ఉద్యమఖం, దాని పరాకాష్ఠదశ, నిరంకుశ పీడనస్థితి, చివరకు ప్రజల విజయం, ప్రజాస్వామ్యస్థాపనతో ముగిసింది. దీనితోపాటే "ఇది వియత్నాం" కూడా. విప్లవచ్ఛాయల్లో శాంతి రెక్కల క్రింద వియత్నాం ప్రజల స్వేచ్ఛా రూపం కన్పిస్తుంది. "ఆవాహనం"లో "ఆవాహన చేసికో నీలోకి శిశిరనాశన ప్రజాస్వామ్యరాగం" మొదలుగా వివిధ ఖండికల్లో వర్తమాన

ప్రగతికీ, మహోదార మానవ సంస్కృతీ వికాసానికీ దాని పరిరక్షణకూ 'ప్రజాస్వామ్యం అవసరం' దృష్టికి వస్తుంది.

'వెలుగులో ఈ నేలపై' జాతీయ భావనా విలసితంగా ప్రజాస్వామ్య లక్ష్యంగా వర్తమాన సామాజిక స్థితిగతుల చిత్రణం. జాతీయ భావనతో మొదలైంది. త్యాగభూమి నుండి ఉద్భవించిన స్వాతంత్ర్య మహావృక్షం పరిరక్షణకూ ప్రజాస్వామ్యచేతన యొక్క అవసరం రూపితమయింది. ఈ దేశం "వర్గ రహిత వర్ణ రహిత బహుభాషలతో సమన్వయ సంస్కారకిర్మీరరూపం"గా దీని అస్తిత్వానికి కావలసిన ప్రజాస్వామ్య విధానం ప్రకాశితమైంది.

"మేల్కొన్న ఈ సమయం"లోనూ, కాలం మేల్కొని స్వేచ్ఛా ప్రపంచంలోకి అడుగులు వేసే స్థితి చిత్రితమయింది. "అగ్నిమయం జీవితం"లో అశాంతినీ హింసనూ నిరసిస్తూ, సమాజంలో సమభావం, సౌహార్దం అవసరాన్ని సూచిస్తూ ఆరద్రమయ జనహిత లక్ష్యం ఆకాంక్షితమైంది. "ఈ తరం స్వర చిత్రం"లో మానవ ప్రగతికి ప్రజాస్వామ్యం ఎట్లా 'విశ్వ హృదయ స్పందన'తో ఉపకరించేదీ "మానవీయ సూర్యునితో, ప్రజాస్వామ్య పతాకతో" ప్రయాణరూపం ధ్వనితమయింది. "అశాంతి ఆర్కెస్ట్రా"లో "ప్రజాస్వామ్య నవసమాజ చలనం" కన్పిస్తుంది. "వర్తమానం స్క్రీన్‌పై"లోను, "వర్తమానం దారి పొడవునా వేచి ఉన్న ప్రజాస్వామ్య భవిష్యత్తు" అవలోకితమయింది.

"అగ్ని నుండి ఆనందానికి" మరో కావ్యంలో సృజనరూపం మొదలుకొని వికాసరూపం వరకు మనిషిలో భౌతిక మానసిక ఆధ్యాత్మిక దశల చిత్రణం జరిగింది. ఇది శాంతి గమ్యమైందీ, స్వేచ్ఛా సంపన్నమైందీ. ప్రజాస్వామ్య లక్షణాన్ని బింబించేదీ.

''ఈ శతాబ్ది రెక్కలపై'', ''ప్రజాస్వామ్య రమణీయంగా'' వెలిగే "జనసంకల్పం"లో, "ప్రజాస్వామ్యదర్శనం" కనిపిస్తుంది. "డైరి దర్పణంలో", "ఈ శతాబ్దిరెక్కలపై" కావ్యాల్లోనూ సమాజంలో అసమానతల్లి యుగయుగాల పీడనలతో చెదరిన స్వరూపాన్నీ విషమస్థితుల్నీ రూపుమాపే సాధనం ఒకటే, అది ప్రజాస్వామ్యంగా లక్షితమైంది. ఇందులో ఇంకా స్త్రీవాద, దళితవాద ఉద్యమాల్లోని భావజాలం కేంద్రంగా వీటి విజయానికి ప్రజాస్వామ్యమెట్లా తోడ్పడేదీ దృష్టికి వస్తుంది.

"క్రాస్ - ఫైర్", "సీజ్-ఫైర్", "నేడురేపు మధ్య", "స్వేచ్ఛకు సిగ్నల్", ఇటీవలి "అభిషేకం", ఈ ఐదు కావ్యాల్లో 1) సమాజంలో నెలకొన్న విపరీతస్థితులు, 2) వాటిని ఎదుర్కొనేందుకు కావలసిన ప్రజాస్వామ్య నిబద్ధత, చిత్తశుద్ధితో పాటు మానవజాతి మనుగడకూ సమాజ పురోగతికీ, వికాసానికీ అవసరమైన శాంతి - ప్రేమ - ఉదారతతో కూడిన ప్రజాస్వామ్య లక్ష్యం ఆవిష్కృతమయింది. "మంచి భవిష్యత్తుకు ప్రవేశద్వారం"గా నవశతాబ్దిలో స్వేచ్ఛకూ, సమాజగతికీ, మంచి అవకాశంగా ప్రజాస్వామ్యం దర్శితమయింది.

"విధ్వంసానికి సాహసం సరిపోతుంది, నిర్మాణానికి సంకల్పం అవసరం. మానవ సంపూర్ణ వికాసానికీ శిఖరారోహణకూ ప్రజాస్వామ్యం బాగా ఉపకరిస్తుందన్న భావన ప్రజాస్వామ్య పార్శ్వంలో స్ఫుటంగా స్థాపితమయింది.

6. సామ్యవాద కళాభావ పార్శ్వం

మార్క్సు ప్రతిపాదించిన సామ్యవాద సిద్ధాంతం ఆధారంగా సామాజిక లక్ష్యాన్ని కోరుతూ, రాజకీయాల ప్రత్యక్ష ప్రభావాలకతీతంగా, సాహిత్యంలో కళాత్మకమైన విలువలకు ప్రాధాన్యాన్ని కలిగిందీ సామ్యవాద కళాభావ పార్శ్వం. ఈ పార్శ్వాని కథినేత గుంటూరు శేషేంద్రశర్మ. మార్క్సిజాన్ని ఈ దేశ సంస్కృతికీ సామాజిక పరిస్థితులకూ అనుగుణంగా మలచబడి అవతరించిందీ, స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో వెలువడిన శేషేంద్రశర్మ కృతులీ మార్గాన్ని ఆవిష్కరిస్తాయి. ఈ మార్గంలో ఇంకా వనమాలి మొదలైన కవులూ పయనించారు. ఇది కళాత్మకమైన అనుభూతికి ప్రాధాన్యం ఇస్తుంది. రాజకీయ పక్షాలకు దూరంగా ఉంటుంది. అంటే వీటిని గురించి అవగాహన కలిగి ఉంటుంది కాని, ప్రత్యక్ష ప్రమేయాన్ని మాత్రం కలిగి ఉండదు. అంతర్జాతీయ తలంపై సిద్ధాంతమైనా దేశీయ భావనతో పాటు నిఖిల మానవాళి శ్రేయస్సుపై దృష్టి కలిగి ఉంటుంది. సాహిత్యానికి వస్తే ప్రాచ్య పాశ్చాత్య సిద్ధాంతాల్లోని కావ్యశాస్త్రాంశాల్ని పరిగణనలోకి తీసుకుంటుంది. తన ఆలోచన కనుగుణంగా సమన్వయ భావంతో వ్యాఖ్యానిస్తుంది.

ఈ భూమికపై సామ్యవాద సామాజిక భావనతో కళాత్మకమైన అనుభూతి ప్రాధాన్యంతో అవతరించిందీ పార్శ్వం. ఈ అభిప్రాయాలకు సిద్ధాంత వివరణ రూపం మేనిఫెస్టో (1974) ప్రకటితమైంది. ఈ ఆలోచనా రూపానికి సంస్థాగతంగా "కవిసేన" (1977) ఏర్పడింది. కవిసేనలో మార్క్సిజం అవగాహన పూర్తిగా భిన్నమైంది. కవిసేన దృష్టిలో కవిత్వంలో రాజకీయాలు ఒక అంశం మాత్రమే. దీనికో పెద్దపీట వేయకూడదని వీరి అభిమతం. కవిత్వంలో సౌందర్యాస్వాదనం ముఖ్యమైంది. దీని ఆకర్షణ రూపం అనుభూతి కళ మాత్రమే. దీన్ని రాజకీయ పక్షాలకు సంబంధించిన వాతావరణం కప్పేయకూడదు. ఈ సౌందర్యాస్వాదనం – అనుభూతి కళ గురించి ప్రాచ్య పాశ్చాత్య కావ్య శాస్త్ర సిద్ధాంతాల సమాలోచనంతో మేనిఫెస్టోలోను, ఇతర సందర్భాల్లోను శేషేంద్రశర్మ వివరించడం జరిగింది. అయితే మార్క్సు ఆర్థిక దృక్పథాన్ని, సామ్యవాద సిద్ధాంతంతో సామాజిక రూపానికి ఆధార కేంద్రంగా గ్రహించడం ఇందులో విశేషం.

ఈ పార్శ్వంలో సౌందర్యాస్వాదనం అనుభూతి కళ ఆకర్షణ రూపాలైనప్పటికీ, మార్క్సు సామ్యవాద సామాజిక లక్ష్యంతో జోడింపబడి ఆవిష్కృతం కావడంవల్ల దీన్ని అనుభూతి పార్శ్వం నుండి వేరుగా సమాలోచనం జరపడం సముచితం.

శేషేంద్ర శర్మ "సైద్ధాంతికంగా నేను మాత్రం విప్లవ కవిత్వంవైపే మొగ్గుచూపుతా" నంటాడు. మార్క్సు విప్లవ సిద్ధాంతం పట్ల అభిలాష స్పష్టం. వస్తుగతమైన భౌతికాంశాలపై అనుభూతి కళతో కవితాత్మను దర్శించడం ఇతనికిష్టం. పీడితులకోసం, బాధితులకోసం శోకతప్తహృదయంతో స్పందించడంలో ఇతనిలో పీడితుల పక్షం వహించే ఆలోచన వెంట సమాజంలో మనిషి ఎదుర్కొనే సమస్యలకు మార్క్సిజం పరిష్కార మార్గంగా స్వీకరించడం స్పష్టంగా కన్పిస్తుంది. ఇది కుల మత భాషా ప్రాంతాల్ని అధిగమించిన విశాలభావనతో కూడింది. దీన్ని శేషేంద్రశర్మ రాజకీయోద్యమంగా కాక "వైజ్ఞానికోద్యమం"గా పేర్కొనడం జరిగింది. ఈ విశిష్టగుణం ఈ పార్శ్వానికి వెన్నెముక వంటిది. వైజ్ఞానికోద్యమ భావన కవిసేన మేనిఫెస్టోలో ప్రతిపాదితమైంది. ఈ మేనిఫెస్టో "వైజ్ఞానిక ఉద్యమ భూమికగా కవిసేన కార్యార్థం శేషేంద్రశర్మచేత" రచితమైంది. ఆధునిక యుగంలో విస్తరిల్లే స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో ఒక పార్శ్వానికి వైజ్ఞానిక నాయకత్వాన్ని పొందడం జరిగింది.

ఈ కృతి ఈయన "ఆశా కిరణమైన యువతరానికంకితం" చేయబడింది. ఇందులో అనుభూతి కళ నుండి ఇంద్రియవాదానికీ, ఇంద్రియవాదం నుండి ఆత్మకళకూ పయనించే సృజనరూపం సహేతుకంగా చర్చితమైంది. మేనిఫెస్టోలో, "సామాజిక చైతన్యమైనా, మరే చైతన్యమైనా అనుభూతి కళ అనే మూసలో పడి కళాత్మకతను పొందడం" చాలా అవసరమన్న భావం స్పష్టంగా ప్రకటితమయింది. విషయమేమంటే, ఇది కవిత్వ స్వరూప ప్రయోజనతలంపై మార్క్సిస్టులతో భేదించే అంశంగా కన్పిస్తుంది. అయితే ఇది ఈయన దృక్పథంలో కొన్ని పరిమితుల్ని పొందింది. సామాజికార్థిక తలంపై మార్క్సిజంనూ, సాంస్కృతిక జీవనతలంపై మానవ నాగరకతా పరిణామ దృష్టినీ, ఈ దేశానికి వస్తే సంప్రదాయమూలాల జీవితాన్నీ, భారతీయ పరంపరనూ మన్నిస్తుంది. ఈ అవగాహనతో కవిత్వంలో అనుభూతి కళతో సృజనాత్మకమైన ఆకర్షణ శక్తిని పొందింది. ఈ కారణంగా సరికొత్త పార్శ్వంగా సమాలోచన జరుపవలసిన

అవసరాన్ని ప్రేరేపిస్తుంది. "ఏ వస్తువైనా రాజకీయంగాగానీ సామాజికంగాగానీ మానవీకృతం కావాల"నే ఈయన అభిమతం. ఇది క్రమంగా కవితాకృతి పొందడం అవసరం. "మనిషి ఋణం తీర్చుకునే" సంకల్పం, మానవశక్తినీ దాని అనితరమైన ప్రాధాన్యాన్ని ఆవిష్కరిస్తుంది.

మార్క్సిజాన్ని భారతదేశ స్థితిగతులకు మలచుకొనే శక్తినీ ప్రదర్శిస్తాడు. "నేనెపుడు గొంతెత్తినా నాకోసం కాదు / యాభైకోట్లమంది కోసం గొంతెత్తుతాను / నేను పడుతూన్న బాధలే నా దేశమంతా పడుతూంది / కనుకనే నా జ్వాలిక! నా దేశపు నాలిక!" ఈ జ్వాలిక స్వతంత్రమైందీ, ఈ దేశంలోజనజీవిత బాధామయమైందీ. మండేసూర్యుడు, నా దేశం నా ప్రజలు, గొరిల్లా మొదలైన కృతులు ప్రవాహసదృశంగా వెలువడినాయి. ఇవన్నీ కలిసి స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో "ఆధునిక మహాభారతం" పేరుతో, వస్త్వైక్యాన్ని భావింపజేయడం జరిగింది. "పీడిత ప్రజలకే ఈ భూమి సంక్రమిస్తుంది రండి! పాతి పెట్టిన ఉషస్సును బయటికి తీద్దాం! భూమిని చీల్చి దున్నుదాం రండి!" పీడిత జన శ్రేయోమార్గంలో కవితా వస్తువుకూ, శక్తివంతమైన భావచిత్రణలకూ నిలయమైన స్పందనరూపం అనుభవానికి వస్తుంది. స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో శేషేంద్రశర్మ ఆధునిక భారతం, అయస్కాంతశక్తితో ఆకర్షిస్తుంది. భావరూపాలు మనస్సును ప్రభావితం చేస్తాయి. అర్థస్ఫూర్తినీ, ప్రతీయమాన శక్తినీ కలిగింది. ఇది భౌతిక మానసిక తాత్త్విక స్థాయిల్లో ఆలోచన కందుతుంది. రచనలో అభివ్యక్తి సౌందర్యంతో భావరూపాలతో ప్రతీకల ప్రయోగం సంశ్లిష్టమైన సంవిధాన కళారూపాన్ని పొందింది. ఈ విధంగా స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వాన్ని భావింపజేస్తుంది. సమాలోచనకు పురికొల్పుతూంది.

"రాజకీయ సిద్ధాంతాన్ని కౌగిలిచుకోవచ్చు. రాజకీయ పార్టీలకు కవి దూరంగా ఉండాలన్నదే" ఈయన దృఢవిశ్వాసం. కవి "సర్వకాలాల్లో సర్వావస్థల్లో స్వతంత్రుడు"గా ఉండాలన్నదే చిరాశయం. లేకుంటే "అసలు కవే కాదన్నదే" ఈయన నిశ్చయం. ఈ విధమైన మార్క్సిజంపై అభిమతి, అనుభూతికళపై అభిలాష, సౌందర్యాస్వాదనంపై అనురక్తిచేత శేషేంద్రశర్మ కవిత్వం స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో సామ్యవాద కళాభావ పార్శ్వంగా సమాలోచనకందుతుంది.

7. దిగంబర పార్శ్వం

స్వాతంత్ర్యానంతరం ప్రజలు పెంచుకున్న ఆశలు భగ్నం కావడంతో అరవయ్యో దశకంలో అనేక సమస్యలుత్పన్నమయినాయి. విషమగతులెక్కువైనాయి. దేశం అస్థిరత్వాన్ని అశాంతినీ ఎదుర్కోవలసి వచ్చింది. సమాజంలో అవినీతి ప్రబలింది. సామాన్యుల జీవితాలు సంక్షోభానికి గురి అయినాయి. అసంతృప్తి హెచ్చింది. దిగువనున్న ప్రజల జీవనస్థాయిలో పెద్ద మార్పు లేదు. దారిద్ర్యరేఖలో పరివర్తన శూన్యం. తరతరాల నుండి పేరుకొన్న దారిద్ర్యాన్నీ అవిద్యనూ వెనుకబడిన తనాన్నీ రూపుమాపే ప్రయత్నం నెహ్రూ కాలంలో కొంత ఆరంభమైంది. ప్రణాళికలు సిద్ధం చేయబడినాయి. కాలం గడిచేకొద్దీ గతాన్నీ గతంలోని జడరూపాల్నీ వదలించే ప్రయత్నం జరిగింది కానీ పూర్తిగా సఫలం కాలేదు.

సమాజంలో అసమానత అట్లాగే ఉంది. అన్యాయాలు ఆక్రమాలు అవినీతితో జీవితం విలువల్ని కోల్పోడం ఆరంభమైంది. ప్రగతిశక్తులు ప్రజల్ని మరచిపోయారు. సైద్ధాంతిక విభేదాల్లో మునిగిపోయారు. ప్రజల బాధల్ని, వేదననూ, కోపాన్నీ, ఆక్రోశాన్నీ, అశాంతినీ వ్యక్తం చేసే వేదిక అవసరమైంది. ఈ పరిస్థితుల్లో అవసరానికి దిగంబర కవులు ఆగ్రహంతో శబ్దించారు. ప్రగతికవరోధంగా ఉన్న ఆటంకాలను తొలగించే సత్వరయత్నానికుద్యుక్తులయ్యారు. అప్పటి కర్తవ్యం సిద్ధాంతాల ప్రవచనం కాదు. క్రియాశక్తి విజృంభణంగా భావించారు. ఈ నిశితస్వరం వెనుక సిద్ధాంత ప్రేరణ లేకపోయినా ప్రగతిస్ఫూర్తి ఉంది. ఇది సమాజంలో నెలకొన్న అసంతృప్తినీ ఆగ్రహాన్నీ విషాదాన్నీ అసంతృప్తినీ బహిర్గతం చేసింది. ఇందులో ఏ విచక్షణ లేదు. అన్నీ ఆహుతి కావలసిందే! ఈ ఆవేశానికీ సంరంభానికీ అక్షరాకృతే దిగంబర కవిత్వం. ఇది పాత విలువల్ని ధ్వంసం చేసే సాధనంగా రూపొందింది. (1916లో జూరిచ్‌లో ట్రెస్టడ్ జారా నాయకత్వంలో గతకాలపు విలువల్ని విధ్వంసం చేసే ఉద్యమం ఈ సందర్భంలో గుర్తుకురాక మానదు. ఇది యూరప్ అంతటా సాహిత్య కళాక్షేత్రాల్ని ప్రభావితం చేసింది.) పాతవిలువల స్థానంలో కొత్త విలువలు రావలసిన సమయం ఆసన్నమైనమాట నిజమే. కాని ఇది విచక్షణారహితంగా ఉండకూడదు. పెద్దపెట్టున

మార్పుపై దృష్టితో దిగంబర పార్శ్వం అవతరించింది. అస్తిత్వవాదంలోని స్వేచ్ఛను మార్క్సిజంలోని విధ్వంసగుణాన్నీ వీటితోపాటు అమెరికా బీట్నిక్స్ (బీట్ జనరేషన్), బ్రిటన్‌లో ఏంగ్రీయంగ్‌మెన్, బెంగాల్‌లో హంగ్రీయంగ్‌మెన్, హిందీ సాహిత్యంలో భూకీపీడీ (ఆకలితరం) ప్రభావ పర్యవసానంగా రూపొందింది. ఇది తన చుట్టూ ఉన్న పరిస్థితుల్ని ఆకళించుకని అడుగువేసే వీరి సజీవమైన ప్రతిక్రియా తత్వాన్ని నిరూపిస్తూంది. ఈ ధోరణి ప్రజాస్వామ్యంలోని స్వేచ్ఛావకాశాన్ని పూర్తిగా వినియోగించుకుంది. ఇది స్థానిక దేశ సమస్యల పట్ల తీవ్రమైన ప్రతిస్పందనతో సంవేదనతో పాటు అంతర్జాతీయ తలంపై వచ్చిన కొత్త ఆలోచనా రూపాల్నీ ప్రతిక్రియా విధానాల్నీ సంవిలీనం చేసుకుంది. అయితే ఫ్రాన్స్‌లో ఆవిర్భవించిన అస్తిత్వవాదం 1965 నాటి తెరమరుగున పడింది. భారతదేశంలో ప్రాంతీయ భాషా సాహిత్యాలు కొంత ఆలస్యంగా దీని ప్రభావానికి గురి అయినాయి.

తెలుగు స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో అవతరించిన దిగంబర పార్శ్వం ఏ రాజకీయ సిద్ధాంతాన్నీ ప్రతిపాదించలేదు. ప్రత్యామ్నాయాన్నీ సూచించలేదు కాని ప్రజాస్వామ్యంలోని స్వేచ్ఛతోపాటు సామాజిక న్యాయం, సమానత్వంకై ప్రజల పక్షాన శబ్దించే "ప్రగతిరూపం మాత్రం అంతర్గతంగా ఉంది అన్న విషయం మరచిపోకూడదు (ఇది కొంతకాలం తరువాత నిరసం అభిముఖంగా ప్రసరించింది) గత కాలానికి చెందినవీ ప్రస్తుతానికి పనికిరానివిగా అనుకున్నవీ శిథిల దశకు చేరుకున్నవీ ఈ కవుల దృష్టిలో అపహాస్యానికీ అవమానానికీ తిరస్కారానికీ వినాశనానికీ గురి అయినాయి. ఈ దిశలో తీవ్రవైఖరి ప్రదర్శించేందుకు వీరు వెనుకాడలేదు. ఈ ధోరణిలో మానసికంగా ఏ సెన్సార్ లేకుండా స్వయంప్రేరణ పద్ధతిలో యథాతథంగా ఉద్గమించిన కవిత్వం, అసాధారణ స్థితిని పొందింది. దీన్ని మానసికమైన ఒత్తిడి నుంచి ఆలోచనల్ని విడుదల చేయడంగాను భావించడం జరిగింది. ఇది సంచలనాన్ని సృష్టించింది. అప్పుడు నెలకొన్న దుస్థితుల్ని గురించి ఆలోచనకు పురికొల్పింది.

1965 మేలో మొదటి సంపుటం రిక్షాలాగే వ్యక్తిచేత, 1966 డిసెంబర్‌లో రెండో సంపుటం హోటల్ సర్వర్‌చేత, 1968 జూన్‌లో మూడో సంపుటం బిచ్చకత్తెచేత దిగంబర కవిత్వం ఆవిష్కరింపబడింది. ఇది చెప్పుకోదగ్గ విశేషమే. ఇది అట్టడుగున

పడి ఉన్నవాళ్ళను గౌరవించడమే. సాధారణంగా ఏ మంత్రులో అధికారులో విద్యావేత్తలో పెద్దలో పై స్థాయికి చెందిన వ్యక్తులు చేసే కార్యక్రమాన్ని ఏ ఆడంబరం లేకుండా అతి సామాన్యుల చేత జరిపించడం సాహసమే. ఎవరూ ఊహించని తీరులో నవ్యతను ప్రవేశపెట్టారు. సమానత్వాన్ని యథార్థం చేసారు.

ఈ కవులు ఆరుగురు. వీరు కలం పేర్లు పెట్టుకొని విజృంభించారు. 1) నగ్నముని (కేశవరావు), 2) నిఖిలేశ్వర్ (కె. యాదవరెడ్డి), 3) జ్వాలాముఖి (వీర రాఘవాచార్య), 4) చెఱబండరాజు (బద్దం బాస్కరరెడ్డి) 5) భైరవయ్య (మన్‌మోహన్‌రాయ్), 6) మహాస్వప్న (కమ్మిశెట్టి వేంకటేశ్వరరావు) మనస్సుపై నెలకొనే ముసుగుల్ని తొలగించి బట్టబయలు చేసే దిగంబర కవులు తమ అసలు పేర్లను దాచి మరో కలంపేర్లు వేసుకోవడం పట్ల విమర్శ లేకపోలేదు. వీరి లక్ష్యం సమాజంలో మానసికమైన దిగంబరత్వాన్ని అంటే ఏ ఆచ్ఛాదనం లేని శుభ్రమైన స్పష్టమైన మనస్సు యొక్క సహజరూపాన్ని ఆవిష్కరించడమే. దీనికనుగుణంగా ఆలోచన చేస్తారు ప్రవర్తిస్తారు. దీన్ని సాధించే ప్రయత్నం చేస్తారు. ఇతరులను ప్రేరేపిస్తారు. దీనికి నిత్యం సచేతనమైన స్వచ్ఛమైన మనోరూపం అవసరం. ఇది లోపించడాన్ని క్షమించరు. సచేతనమైన స్వచ్ఛమైన మనస్సుతో జీవించడం అవసరంగా భావిస్తారు. మనోరూపం శూన్యం కాదు. అందులో ఎన్నో అంతరువులు, ఒక్కొక్కదానిలో ఎన్నో అనుభవాల స్మృతులు, ఆలోచనలు, కోర్కెలు ఆశలు ఆశయాలు రాసులుగా పడి ఉంటాయి. ఇవి దాగి ఉంటాయి, అణగి ఉంటాయి. తలలెత్తుతూంటాయి. అయితే వీటిని యథాతథంగా అభివ్యక్తం చేయడం దిగంబర కవిత్వంలో కన్పిస్తుంది. ఇది సాహసకార్యమే. ఇది సమాజానికవసరమనీ, సరికొత్త అన్వేషణకు పునరాలోచనకు పురికొల్పుతుందనే వీరి అభిప్రాయం.

ఈ కవులు తమదైన సరికొత్త శకాన్ని కూడా నిర్మించుకున్నారు. దాని పేరు దిగంబరశకం. ఏ ఆచ్ఛాదన లేని సహజమైన మానసికస్థితిని దిగంబర కవిత్వం సూచిస్తే మనోభావ స్ఫూర్తి కలిగిన కాలపరిణామాన్ని దిగంబర శకం భావింపచేస్తుంది. వీళ్ళ ఋతువులూ ఆరు. అవి ఆశ, తపన, అశ్రు, మదిర, విరహ, విషాద అనేవి. వీళ్ళ వారాలు ఆరు, అవి, స్నేహ, విశృంఖల, క్రాంతి, సృజన, వికాస, అనంత

అనేవి. ఏడోది లేదు. బహుశా సంఖ్యా బాగా లేదేమో, విరామం ఉండదేమో, ఈ కవులూ ఆరుగురే అవబట్టీ కావచ్చు.

మనిషి మనస్సు అనేకమైన కారణాలవల్ల ఎన్నో తొడుగులతో ముసుగులతో కప్పబడి ఉంటుంది. వీటి ప్రభావం జీవితంపై ఎంతో ఉంది. ఇవి నిజమైన మనస్సుకు చెందిన కళనూ దీప్తినీ ముఖ్యంగా అసలు స్వరూపాన్నీ మరుగున పడేస్తాయి. స్వార్థం దురాశ దురధికారం దీన్ని మరీ వికృతం చేస్తాయి. ఇకపోతే ధనం అదికారం కీర్తిపై అభిలాష దీన్ని అపమార్గం పట్టిస్తుంది. అహంకారం 'దుష్కృత్యాలను ప్రేరేపిస్తుంది. కాబట్టి వీటి నుండి ముక్తమై మనస్సు నగ్నంగా ఉండడమంటే సహజత్వాన్ని పొందడమే. అయితే సహజత్వాన్ని చేరుకోవడమంత సులభం కాదు. అందుకై తొడుగుల్నీ ముసుగుల్నీ తొలగించడానికి ధైర్యమూ సాహసమూ అవసరం. మనసు నగ్నస్థితిలోనే సహజత్వాన్ని కలిగి ఉంటుంది. ఇదీ దిగంబర కవులుద్దేశించిన మానసిక రూపం. దీని ఆధారంగా దిగంబర కవిత్వం ప్రకటితమైంది. తమ ఆశయాన్ని సాధించేందుకు నిశితమైన తీవ్రమైన అభివ్యక్తి విధానాన్ని ఆశ్రయించారు. దీనికై మర్యాదను అతిక్రమించడానికీ నాగరకతను త్యజించడానికి సంస్కారాన్నీ వీడడానికీ వెనుదీయరు. ఒక దుస్థితిని చూచినపుడు, దుస్థితిని గురించి ఆలోచన కలిగినపుడు మతి ఏవిధంగా చలిస్తే ఆ విధంగానే ఏ నియంత్రణం లేకుండా స్పందించడం, అభివ్యక్తం చేయడం జరిగింది.

సమాజంలో నెలకొన్న అన్యాయాల్నీ ఆక్రమాల్నీ అవినీతినీ మౌఢ్యాన్ని బట్టబయలు చేసేందుకు కసీ కోసం అసభ్యత తీవ్రస్థాయికి చేరుకుంటుంది. ఇది మొదట్లో సభ్యసమాజంలో కొంత సంచలనాన్ని కలిగించింది. వీరు కోరేదీ ఇదే. సమాజం దృష్టిని ఈ విషయాలపై ప్రసరింపజేయడమే కాబట్టి ప్రయోజనంలో ఈ మేర కృతకృత్యులయినట్లే! ఈ స్థితిలో అరాచకతత్త్వం అశ్లీలగుణం కొంత చోటుచేసుకోవడం సహజం. అత్యుద్రేకంలో వివేచనకాస్కారం లేదు. గతంలోని ప్రతిదీ ధ్వంసం చేయాలనే, వర్తమానంలో స్థితుల్ని తిరస్కరించాలనే తప్ప ప్రత్యామ్నాయంగా నిర్మాణ సూచన లేకపోవడంతో లక్ష్యం స్పష్టం కాకపోవడంతో ఇది వరద పొంగులా వచ్చింది. అంతలో అణగిపోయింది. వెనువెంటనే విరసంలో లీనమైంది. అస్తిత్వవాదచ్ఛాయలతో మొదలైంది, విధ్వంసన గుణంతో ఉద్యమించింది.

విప్లవ భావసామ్యంతో విరసంలో చేరింది. ఇది తాత్కాలికమైన అవసరం తీరిన సాధనంగా మిగిలిపోయింది. అయితే ఈ పార్శ్వంలో ప్రజాస్వామ్య విజయానికి అవినీతినీ అక్రమాన్నీ అసమానతలను తొలగించేందుకు సమాజానికి “షాక్ ట్రీట్మెంట్”గా దీన్ని గుర్తించినపుడే, దీనికి న్యాయం చేకూరుతుంది. చైతన్యరహితమైన సమాజాన్ని ఎత్తిచూపే నగ్నముని “కొయ్యగుర్రం” ఈ సందర్భంలో గుర్తుకువస్తుంది. ఒక విధంగా దిగంబర కవిత్వం విరసం ఆవిర్భావానికి ప్రేరక దశగా ఉపకరించింది. ఇది స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో భాగంగా శక్తివంతమైన పాత్రను నిర్వహించింది.

2

మొత్తం మీద సిద్ధాంతపరంగా ఏ ఆదర్శాన్నీ ప్రపంచించలేదు. సామాజికమైన నిర్మాణాత్మకతను కనబరచలేదు. కేవలం నిరాశనిస్పృహతో విధ్వంసానికే ఉద్యమించింది. ఉన్న విలువల పట్ల నిరసనం తిరస్కారం వినాశనం కోరింది. కాని వాటి స్థానంలో కొత్త విలువల్ని గురించి ఆలోచించలేదు. వాటి ప్రసక్తి కూడా లేకపోవడంతో విమర్శకు గురి అయింది. అయినప్పటికీ ఇది ఏర్పరచుకున్న పరిమితుల్లోని వర్తించింది, దీన్ని అధిగమించిన అంశాల్ని ఆపేక్షించడం న్యాయం కాదన్న అభిప్రాయమూ ఉంది. దిగంబర కవులు ఉద్దేశించని వాటిని కోరడంలో ఔచిత్యం లేదు. అందుకే ఇది తత్కాలంలో పరిమితమైన ప్రయోజనాన్ని నిర్వర్తించి మిగిలిపోయిన సాధనంగానే నిలిచింది. ఏమైనప్పటికీ విస్మరించిన ప్రగతిశక్తుల కార్యకలాపాలకు వీలు కలిగించింది. వాళ్ళ సానుభూతినీ పొందింది. వాళ్ళు ఒక విధంగా చేయలేక మిగిలిన పనిని వీరు చేస్తూన్న తృప్తిని కలిగించింది. రమణారెడ్డి మాటల్లో “దిగంబర కవులు జీవితంలో కశ్మలాన్ని పబ్లిక్‌గా కడిగేయడానికి అవసరమయ్యారు” ఈ అత్యవసర చర్యకు తాత్త్వికమైన పునాదిలో పని లేదు. ఆదర్శాల ఆలోచనతో నిమిత్తం లేదు.

మనిషిలోని సహజమైన స్వచ్ఛమైన స్వరూపాన్ని గుర్తించేందుకూ దానిపట్ల ఆసక్తిని పెంచేందుకూ ఉద్యమించింది. దీని కవరోధంగా ఉన్న వాటినన్నిటినీ తిరస్కరించింది, వినాశనానికీ సంకల్పించింది. దీని లక్ష్యం ఈ మాత్రమే. పరోక్షంగా

సమాజంలో స్వేచ్ఛనూ న్యాయాన్నీ సమానత్వాన్ని అభిలషించే స్థూలమైన ప్రజాస్వామ్య గుణమూ స్ఫూర్తికి వస్తుంది. అంతేకాని దీని సమాలోచనకు వేరే పార్శ్వాలకుపయోగించే కొలబద్ధల్ని ఉపయోగించరాదు. ఈ ఉద్దేశంతో తమ పనికై అవలంబించిన ఆశ్లీలమైన అభివ్యక్తి విధానం, ఈ శతాబ్ది అరవైయవ దశకంలో దారితప్పుతున్న ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థపై యువశక్తి కోపాన్నీ ద్వేషాన్నీ అసహనాన్నీ అశాంతినీ ప్రకటిస్తుంది. పాశ్చాత్య భావ జాలంతో ప్రభావితమైనప్పటికి (బిట్నిక్స్, ఆంగ్రీయంగ్‌మన్) దేశానికి సంబంధించిన స్థితిగతులతో సంవదిస్తూ స్వతంత్రమైన అస్తిత్వాన్ని పొందిందీ దిగంబర కవిత్వం. ఆ తరువాత పశ్చిమబెంగాల్‌లో తలెత్తిన నగ్జల్‌బరీ రాజకీయ ప్రభావానికి గురియైంది. దీనితో దిగంబర పార్శ్వం అధ్యయన భాగంగా మిగిలిపోయింది.

భైరవయ్య మాటల్లో "దిగంబరత్వమంటే, బట్టలు విప్పి బారచాచి నడిరోడ్లో గంతులేయడం కాదు" "మనిషిలో అట్టడుగున బురదగుంటల్లో పడి ఉన్న మనిషిని లేవదీయడం, కళ్ల వెనక దాగి ఉన్న సిసలైన కన్నీళ్ళను ప్రసరించడం, నిజాల్ని నగ్నంగా చెప్పడం" అన్న మాటలు దీని అంతస్తత్వాన్ని పట్టిస్తున్నాయి. మనిషిలో మనస్సుపై నెలకొన్న సమాజంలో చెడుకీ బాధలకూ దారితీసే ముసుగుల్ని తొడుగుల్ని రంగుల్ని తొలగించి, సహజమైన వ్యక్తిత్వాన్ని సమాజశ్రేయస్సుపై దృష్టితో ఆవిష్కరించడమే వీరి ఉద్దేశం! దీనిపై దిగంబరకవిత్వం నిర్మితమైంది. జీవితంలో హైన్యంలో దైన్యంలో చిక్కుకున్న నిజరూపాన్ని స్పష్టంగా నిర్భయంగా ఆవిష్కరించే ప్రయత్నం జరిగింది. అశ్లీలమైన అభివ్యక్తి "విద్యుదాహత చికిత్సగా" పనిచేసేందుకే అని విమర్శకుల అభిప్రాయం. ఇది తత్కాలంలో సత్వర ఫలితాన్ని ఆశించిందీ.

"నన్నయ్యను నరేంద్రుని బొందలోనే నిద్రపోనియ్యి లేపకు! పీక నులిమి గోతిలోకి లాగుతాడు" మొదలుగా ఆవేశం తీవ్రస్థాయికి చేరుకొని జుగుప్సను కలిగిస్తూ విధ్వంసగుణంతో దూసుకపోయే భావజాలం వెల్లువలా ఉక్కిరిబిక్కిరి చేస్తూ ముంచెత్తుతుంది. దిగంబర కవులు తమ తమ ప్రత్యేకమైన వ్యక్తిత్వాలతో స్వేచ్ఛా కవిత్వానికి సామాజిక స్పందనతో వైవిధ్యాన్ని చేకూర్చడమే కాక శక్తివంతమైన సాధనంగాను సిద్ధం చేసారు. నిరాశ నుండి నిస్పృహనుండి విషాదం నుండి అశాంతి

నుండి కపటం లేని మోసం ఎరగని స్వేచ్ఛ సమానత్వం న్యాయం కలిగిన సమాజంకై అన్వేషణలో భాగంగా దిగంబరమైన మనస్సు అవసరాన్ని భావించారు. ఎంతోకొంత మానవవికాసానికీ సమాజశ్రేయస్సుకూ దోహదం చేసేదిగా గుర్తించడం నిర్మాణాత్మకమైన సాహిత్య విమర్శకు దారిచూపడమే.

దిగంబర పార్శ్వాన్ని విశ్లేషిస్తే, కనిపించే అంశాలు –

1. నిజమైన సహజమైన స్వచ్ఛమైన మనోరూపం పట్ల అభిలాష కలిగి ఉండడం.
2. దీన్ని ఆవిష్కరించటానికి సూటిగా స్పష్టంగా ఏ అదుపు లేకుండా తోచించి తోచినట్లుగా భావజాలాన్ని పైకి చిమ్మేయడం.
3. సమాజంలో వచ్చిన చారిత్రక సామాజిక సాంస్కృతిక పరిణామ దశల్ని పట్టించుకోకుండా, వాటి అవసరాలెంత వరకో ఆలోచించకుండా వైయక్తికమైన ధోరణిని ప్రదర్శించడం.
4. అశ్లీలం అనుచితం ఆటవికమన్న భానను విస్మరించడం.
5. సమాజంలో ముందు విధ్వంసం కోరడమే గాని ఆపైన ప్రత్యామ్నాయ నిర్మాణాన్ని తలచకపోవడం.
6. రచయితలు కళాకారులు నాయకులు ఒకరేమిటి అందరినీ బట్టబయలు చేసి వారిలోని వికృత స్వరూపాన్ని బహిరంగపరచడం.
7. మానవ సంబంధాల్ని వ్యాపారంగా విషాదంగా మార్చే వ్యవస్థను అంతం చేయాలనుకోవడం.
8. ఏ సిద్ధాంతాన్ని అవలంబించకుండా, ఏ నిర్మాణాత్మకమైన ధోరణి లేకుండా సత్వర ఫలితాల్ని ఆశించడం.
9. బురదగుంటలో అట్టడుగున్న పడి చిక్కుకున్న దుస్థితి నుండి మనిషిని పైకి తీసే ప్రయత్నంలో మానవీయాన్ని ప్రకాశమానం చేయడం.

10. విద్యుదాహత చికిత్సను తలపించే అశ్లీలమైన అభివ్యక్తిని అవలంబించడం, జుగుప్సనూ భీభత్సాన్నీ సంతోషంగా స్వీకరించడం.

11. చేతనావర్త కవిత్వం రావడానికి కారణమవడం.

12. విప్లవ రచయితల సంఘం ఆవిర్భావానికి బీజభూతమైన కారణం కావడం.

13. స్వేచ్ఛాకవిత్వానికి అభివ్యక్తిలో విస్తృతినీ వైవిధ్యాన్నీ కలిగించడం.

14. స్థానికంతో పాటు జాతీయ అంతర్జాతీయమైన అవగాహనను ప్రోత్సహించడం.

15. రచనలో దిగంబరత్వానికి సాధారణ స్థాయి నుండి పై స్థాయిదాకా అర్థాంతరాలను భావింపజేసే తాత్త్విక దృష్టిని కలిగి ఉండడం.

సమాజంలో అడుగున బురదలో మనిషికోసం, నిజరూపంపై దృష్టితో, అరాచకం అశ్లీలం అనే రెక్కలతో విధ్వంసంకై వీచే మినీఝంఝ దిగంబర కవిత్వం. శ్రీశ్రీ మాటల్లో – "దిగంబర కవులు, ముళ్ళగులాబీలు, ఆగ్రహభార్గవులు, పగబట్టిన చక్షుశ్రవులు". దిగంబర కవిత్వం సమాజంలోనెలకొన్న పతనస్థితులపట్ల తీవ్రమైన ఆక్రోశాన్నీ ఆగ్రహాన్ని అదుపులేని అభివ్యక్తిలో ఆవిష్కృతమైన నిరసన పార్శ్వంగా నిలిచింది.

8. చేతనావర్త పార్శ్వం

భారతీయ చింతనతో సాంస్కృతికమైన నవోజ్జీవన లక్ష్యం కలిగిందీ, తాత్త్వికమైన భూమికతో వర్తించేదీ, సామాజిక సమస్యల పట్ల విహగావలోకనం కలిగిందీ, చేతనావర్త పార్శ్వం. దిగంబర కవిత్వానికి ప్రతిక్రియగా ఇంచుమించు సమాంతరంగా ఆవిర్భవించింది. చేతనయొక్క ఆవర్తం లేదా చేతనతో ఆవర్తం కలిగిందీ. ఆవర్తమంటే ఒక చుట్టు చుట్టి రావడం, ఇందులో క్రమమూ వేగమూ ఉంటాయి. భౌతికమైన స్థితితలం నుండి మానసికమైన నిర్మాణరూపాన్ని కలిగింది. ఈ నిర్మాణరూపం సాధారణమైన నైతికం నుండి ఆధ్యాత్మికం దాకా పర్యాప్తమైంది. ఇందులో సమాజతలంపై భౌతికంతో పాటు మానసికమైన వికాసాన్ని కోరుతూ, ఆత్మోన్నతి నభిలషించే ఆదర్శం లక్షితమైంది. చేతనావర్త కవులు నలుగురు. 1. కోవెల సంపత్కుమారాచార్య, 2. పేర్వారం జగన్నాథం, 3. కోవెల సుప్రసన్నాచార్య, 4. వేనరెడ్డి. ఈ నలుగురి కవిత్వం వారివారి ప్రత్యేకతలతో వ్యక్తిలో చేతన యొక్క వివిధావర్తాల చిత్రణాన్ని ఉద్దేశించింది. ఇదంతా విశ్వాత్మ చేతనలో భాగంగా గుర్తించడంతో ప్రత్యేకతను సంతరించుకుంది. చేతనావర్తం మొదటి సంపుటం 1969లో అరవిందులు జన్మించిన ఆగస్టు నెలలో వచ్చింది. రెండో సంపుటం 1970లో వెలువడింది. ఈ కవిత్వం తాత్త్విక తలంపై భౌతికశక్తుల్ని పరిగణిస్తూ అంతశ్శక్తికీ అతీతశక్తికీ దివ్యదశలకూ ప్రాధాన్యాన్ని ఇవ్వడం కన్పిస్తుంది.

వ్యక్తి సంస్కార స్థితులతో వికాస దశలతో జీవితంలో ఆరోహణ నభిలషిస్తుంది. అయితే ఒక్కొక్కరి కవిత్వంలో ఒక్కొక్క విధమైన అంతస్తత్త్వం ఆవిష్కృతమయింది. జీవితంలో ఆశ, నిరాశ, ధైర్యం, భయం, సుఖం, దు:ఖం, వెలుగూ, చీకటీ ఇట్లా అనేక ద్వంద్వాల మధ్య కదలే జీవితంలో వివిధ దశల్లో చైతన్యం ఆవర్తాన్ని పొందుతుంది. ఆవర్తంతో సంధి దశల్లో కల్లోలం నుండి అశాంతి నుండి మనిషి సచేతనంగా ఉద్గమించడం జరుగుతుంది. పై దశలో దీనికి ప్రయత్నమూ సాధనమూ అవసరం. ఇందుకు తగిన రీతిలో జ్ఞానం, వివేకం, శిక్షణ, సాధన, లక్ష్యమూ తోడ్పడతాయి. ఆరోహణలో క్రమంగా మనస్సు దివ్య జీవనాన్ని స్పృశించడం

జరుగుతుంది. ఇందులో 1) అరవిందుల దివ్య జీవన సాధనం, దర్శనం, 2) సంప్రదాయ బంధురమైన ఆత్మ – పరమాత్మ తత్వోన్మీలనం, 3) రామకృష్ణ వివేకానందుల బోధల పరమార్థం, 4) భారతీయ సంస్కృతికి చెందిన తేజోరేఖలు కొన్ని అందుతాయి. స్థూలంగా ఇదీ దీని తాత్త్వికభూమిక. ఇక సాహిత్యానికి వస్తే రచయిత ఏ సిద్ధాంతాన్నైనా ఏ రాజకీయ దృక్పథాన్నైనా కలిగి ఉండవచ్చు. కాని రచన మాత్రం కవితాత్మకంగా ఉండాలన్నదే వీరి ముఖ్యమైన ఆశయం. జీవితాన్ని గురించి ఆలోచన జరుపుతూనే, అనుభవాన్ని స్పందింపజేస్తూనే, తాత్త్వికస్పర్శను కలిగి ఉండడం చేతనావర్త కవుల ప్రత్యేకత. ఇది ఈ నలుగురిలో ఒక్కొక్కరిలో ఒక్కొక్క విధమైన కవితా రూపాన్ని పొందింది, ఒకే మూసలో పోసినట్లు కాకుండా వారి వారి స్వతంత్రమైన వ్యక్తిత్వ వికాసాల్ని భాసింపజేస్తుంది.

సంపత్కుమార "ఈ క్షణం మీద పరచిన ఊహలతో కాలానంత పరిణామాన్ని గుర్తించకుండా బ్రతికే మనిషి భవిష్యత్తు శూన్యం". ఇందులో వర్తమాన జీవితం సూచించారు. మార్పు అనివార్యమన్న తత్త్వం ప్రపంచితమైంది. దీన్ని గుర్తించడం వివేకవంతమైందన్న భావనతో పర్యాప్తమైంది. ఈ వివేకం లోపిస్తే అంతా వ్యర్థమే. సాధారణమైన లౌకికస్థితి చిత్రణం ఆధారంగా, దీని వెనుకనుండి పనిచేసే పరివర్తన శక్తినీ, దాని ప్రభావాన్నీ, జీవిత గమనాన్నీ, వ్యక్తి కర్తవ్యాన్నీ భావింపజేస్తుంది.

పేర్వారం జగన్నాథం "మంచికైనా, చెడుకైనా మానవుడే కేంద్రబిందువు". మనిషి ఔన్నత్యాన్ని ఆవిష్కరించే ఈ పంక్తులు, మనిషిలోని శక్తిని గురించి ప్రేరేపిస్తాయి. ఈయన కవిత్వంలో వివేకానందుల స్ఫూర్తితో వెలసిన భావజాలం మనస్సులో మెదలుతుంది. ఇది సంపూర్ణ జీవితంలో ఒక దశకు చెందింది. అవసరాల్ని బట్టి ప్రాధాన్యం కలిగిందీ, ఆదర్శవంతమైన జీవితాన్ని ఉద్దేశించిందీ.

సుప్రసన్నాచార్య వీరిలో అధికమైన ఆధ్యాత్మికానుభవం బింబించే కవి, "అతడు పాడతాడు ప్రబోధసంగీతాన్ని, పిలుస్తాడు ఆనంద ప్రభాతమై" ఈ కవి ప్రబోధం, ఆనందంతో వేరు వేరు దశల్లో పొందే భౌతికాధ్యాత్మికానుభవరూపాలు. ప్రబోధంలో వేరుగా కన్పించే వ్యక్తిత్వం, ఆనందంలో ఒకటైపోయిన వ్యక్తిత్వమూ స్ఫూర్తికి వస్తాయి.

భిన్నత్వం నుండి ఏకత్వానికీ, తమస్సు నుండి ఉదయానికీ ప్రయాణం మెదులుతుంది. ఆవర్తంలోని మలుపుల్ని సూచిస్తుంది.

మరో వేనరెడ్డి "కాలాన్ని కత్తిరించి చూడకు, దేశాన్ని విభజించి చూడకు". కాలం అఖండమైంది. దేశం సమగ్రమైంది. వీటిని ఒకే ప్రవాహంగా అఖండంగా దర్శించడంలో కాల్పనికమైన ఆనందం ఉంది.

సంపత్కుమార రచనలో భారతీయాత్మ చైతన్య ప్రసారంతో పాటు సామాజిక జీవనగతులూ ప్రాముఖ్యం వహిస్తాయి. పేర్వారం రచనలో నిందాస్తుతి, స్తుతినింద మార్గంలో అధిక్షేప భాసురంగా జీవితచిత్రణం కన్పిస్తుంది. వాస్తవికత మానవత ఈయన కవిత్వానికి రెండు చక్రాలుగా ఉన్నాయి. సుప్రసన్నాచార్య రచనలో భారతీయాత్మ చైతన్యంతో పాటు ఆధ్యాత్మిక జీవన భూమికలు దర్శనమిస్తాయి. ఇవి జీవితంలో సుగమ సుందరమైన అనుబంధాన్ని కోరేవి.

1. చేతనావర్త కవిత్వం భారతీయ జీవనంలో నిహితమైన తాత్త్విక భూమికకు ప్రాధాన్యమిస్తుంది.

2. ఐహిక, మానసిక, ఆధ్యాత్మిక స్థాయిలో ఉత్తరోత్తర బలీయత్వాన్ని కోరుతుంది.

3. సంప్రదాయ భావనలో మౌలికమైన విలువల్ని కాపాడే ధోరణి కలిగింది.

4. సామాజికంగా కాలాన్ని బట్టి, కొన్ని మార్పులకు సిద్ధపడుతుంది.

5. సామ్యవాదాన్ని తిరస్కరిస్తుంది.

6. సామాజిక రాజకీయవాదాల్ని గురించి అంతగా పట్టించుకోదు. భారతీయ సంస్కృతిలో మౌలికతేజాన్ని ఆదర్శంగా గ్రహిస్తుంది.

7. వ్యక్తి ఆదర్శాలతో పాటు కవిత్వంలో అనుభూతికీ ప్రాముఖ్యాన్నిస్తుంది.

8. దేశాన్ని మాతృమూర్తిగా దర్శించి, చైతన్యశీలమైన సాంస్కృతికమైన తేజాన్ని ఆవిష్కరిస్తుంది.

ఈ పార్శ్వం వ్యక్తిలో ప్రత్యేకతల్ని గుర్తిస్తుంది. భౌతికావసరాల్ని పరిగణిస్తుంది. మానసిక లోకాన్ని దృష్టిలోకి తీసుకుంటుంది. ఆత్మరూపాన్ని దర్శించే ప్రయత్నం చేస్తుంది. భారతీయ సంస్కృతికి సంబంధించిన మౌలికమైన విలువల్ని ప్రతిఫలింపజేసే ఉద్దేశం కలిగిందీ. వ్యక్తికీ సమాజానికీ మధ్య భౌతికానికీ ఆధ్యాత్మికానికి మధ్య భౌతికానికీ ఆధ్యాత్మికానికీ మధ్య సముచితమైన అనుబంధాన్ని స్థాపిస్తుంది. జీవితంలో సభ్యతనూ సంస్కారాన్నీ వివేకాన్నీ ఆనందాన్నీ సౌభాగ్యాన్నీ ఆదర్శాన్నీ ఆపేక్షిస్తుంది. ఈ కవిత్వం ప్రజాస్వామ్యంలోని స్వేచ్ఛను అవసరం మేరకు ఉపయోగించుకుని వర్తించింది. స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో ప్రత్యక్ష రాజకీయ ప్రభావాలకు దూరంగా కవిత్వ కళతో పాటు తాత్త్విక భూమికను గురించీ ఆలోచింపజేస్తుందీ చేతనావర్త పార్శ్వం.

9. దళిత పార్శ్వం

స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో ఈ శతాబ్ది చివరలో యుగాలుగా అణచబడిన దళితుల దృక్పథంతో అవతరించింది దళిత పార్శ్వం. చారిత్రక సామాజిక భూమికపై పరిణమించింది సరికొత్త దృక్పథాన్ని విలువల్ని ప్రవేశపెట్టింది. వస్తుసవ్యతతో నిర్దిష్టమైన సామాజిక లక్ష్యంతో ఉపక్రమించింది. భారతీయ సమాజంలో అనేక కారణాలవల్ల కుల ప్రాతిపదికపై నిర్మితమైన వ్యవస్థలో ఎంతో కాలంగా వేరు చేయబడిన ప్రజలు బహిష్కృతులూ, తిరస్కృతులూ పొందిన చైతన్యప్రభావరూపమే ఈ పార్శ్వం. దళితుల ఆలోచనా తరంగాలు హృదయ ప్రకంపనలే దళిత స్వేచ్ఛా కవిత్వం. స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వం ఈ దిశలో కృషి జరిగినప్పటికీ, స్వాతంత్ర్యానంతరం ప్రజాస్వామ్యంలో రాజ్యాంగబద్ధంగానూ అపూర్వమైన అవకాశాలతో దళిత పురోగమనం ఒక చారిత్రకమైన పరిణామ దశగా రూపొందింది. సామాజిక రాజకీయ ఆర్థిక న్యాయాన్ని కోరుతూ సాగే దళితుల ఉద్యమశక్తినీ పురోగమనతత్త్వాన్నీ స్వేచ్ఛాకవిత్వం మాత్రమే స్ఫుటంగా ప్రతిబింబించింది. దళితులు కోరేది, అస్పృశ్యత అంతరించి సమాజంలో అస్తిత్వంతో అర్థవంతమైన ఆత్మగౌరవ యుతమైన వికాసం. దీనికవసరమైన వాతావరణం ముందు నిర్మితం కావాలి. దైన్యాన్నీ హైన్యాన్నీ వదలి స్వేచ్ఛగా బ్రతుకు గడచే పరిస్థితులు ముఖ్యం. భౌతికమైన భద్రతతోపాటు మానసికమైన అశ్వాసమూ అవసరం.

భారతదేశంలో నెలకొన్న కులభేదాన్ని నిర్మూలించేందుకు గౌతమబుద్ధుడు కృషి చేసాడు. తరువాత మధ్యకాలంలో కబీర్, వేమన, పోతులూరి వీరబ్రహ్మ మొదలైన వాళ్ళు సంస్కరణ మార్గానికి వ్యాప్తిని చేకూర్చారు. ఆధునిక యుగంలో మహాత్మాగాంధి, జ్యోతిరావుపూలె, డాక్టర్ అంబేద్కర్ ప్రధానంగా కన్పిస్తారు. దళితుల్ని పీడించే మొదటి సమస్య అస్పృశ్యత. ఇది మానసికమైన వేదనకు గురిచేసేది. ఈ సమస్య ముందు తొలగింపబడాలి. గాంధీజీ హరిజనోద్యమం ఈ దిశలో కొంత ప్రగతిని సాధించింది. పూర్వం బుద్ధుని వర్ణరాహిత్య దృక్పథంలో ఎందరో పంచములు బౌద్ధులయ్యారు. అంబేద్కర్ కూడా ఈ మార్గంలో పయనించడం జరిగింది. ఈ దిశలో దళితుల్ని ప్రేరేపించడమూ కన్పిస్తుంది. పూర్వకాలంలో దళితులెందరో ఇస్లాం, సిఖ్, క్రిస్టియన్

మతాల్లోకి వర్ణవిభేదం కారణంగా అక్కడక్కడా పరివర్తితులయ్యారు. గాంధీజీ హరిజనోద్యమం సామాజిక తలంపై నిర్మాణాత్మకమైన మార్పుకు నాంది పలికింది. మహాత్ముని నాయకత్వంలో దళితులు జాతి మహాప్రవాహంలో కలిసి జీవనం సాగించే స్థితికవకాశమేర్పడింది. అంబేద్కర్ మాటల్లో మహాప్రవాహంలో కలిసి జీవనం సాగించే స్థితికవాశామేర్పడింది. అంబేద్కర్ మాటల్లో 'కులం పునాదుల మీద మీరు దేన్ని నిర్మించలేరు. ఒక జాతిని నిర్మించలేరు. ఏదీ సంపూర్ణంగా నిర్మాణం కాజాలదు.' ఈ మాటల్లో యథార్థం స్వాతంత్ర్యానంతరం మరీ అనుభవానికి వచ్చింది. ఆధునిక యుగంలో దళితుల వికాసానికై ఉద్యమించి వారి జీవితాలకు కొత్త స్వరూపాన్ని ఇచ్చే ప్రయత్నంలో అంబేద్కర్ పాత్ర విస్మరించరానిది. జాషువాలో గాంధీజీ ప్రేరణతో పాటు అంబేద్కర్ స్ఫూర్తి కూడా ఉంది. "మును అంబేద్కరు నా సహోదరుడు మాకై యష్టకష్టాలకుం బలియై సీమకు బోయి క్రమ్మరిన విద్వాంసుడు" అని జాషువా అన్నాడు. అయితే జాషువాపై గాంధీజీ ప్రభావమే అధికంగా ఉంది.

స్వేచ్ఛా కవిత్వానికి వస్తే బహుజనోద్యమం 1980 నుండీ, దీనికి కారంచడు (1985)తో పాటు చుండూరు, నీరుకొండ, పదిరి, కుప్పంలో దళితులపై జరిగిన అత్యాచారాలు విపరీత కృత్యాలు దళిత పార్శ్వానికి క్రియాశక్తులుగా పనిచేసాయి. వెనువెంటనే దళితుల్లో చైతన్యం ప్రబలింది. దళిత సభలూ సమావేశాలూ జరిగాయి. అంబేద్కర్ ఆదర్శంగా దళిత కవిత్వం విస్తరించింది ముఖ్యంగా 1985 నుండి ఒక నిర్దిష్టమైన స్వరూపాన్ని నిశ్చయమైన లక్ష్యాన్ని కలిగి వర్తించింది. యుగాలుగా భారతదేశంలో నెలకొన్న వర్ణవ్యవస్థకు కాలం చెల్లిపోయింది. పరివర్తన దిశలో విపరీత కృత్యాలు కారణంగా ఒక విధమైన ప్రతిక్రియ భావంతోనూ రూపొందింది. సమాజంలో బహిష్కృతులూ తిరస్కృతులూ దీనులూ హీనులూ ప్రధాన ప్రవాహం నుండి జారిపోయిన దళితుల అవమాన జీవితం ఇతివృత్తమైంది. వాళ్ళ సమస్యలు స్థితిగతులూ ఆలోచనా క్షేత్రాలయ్యాయి. వారిపై జరిగే దౌర్జన్యాలు అన్యాయాలు అక్రమాలూ అవమానాలూ ఖండింపబడడమేగాక నిరసనంతో ప్రతిఘటనంతో పోరాటంతో ఎదుర్కొనేందుకు సిద్ధం కావడం ఒక చారిత్రక పరిణామం. దీని వెనుక హాహాకారం ఉంది, బాధ ఉంది, వేదన ఉంది. ఈ కారణంగా అంతటా

సహకారమందింది. సానుభూతి ప్రబలింది. ఈ అంశాల ప్రతిఫలనంతో స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో దళిత పార్శ్వం రెండు విధాలుగా కన్పిస్తుంది. 1) దళితుల సమస్యల్ని గురించి దళితులు సామాజిక చైతన్యంతో వ్రాసింది, 2) దళితేతరులు దళితుల్లో చైతన్యం కలిగించే ఆలోచనతో వ్రాసింది. ఈ రెండింటి లక్ష్యం ఒకటే. మొదటి విధంలో వెంటనే ఉపక్రమించే తీవ్రత, ప్రతిక్రియ ధోరణి కన్పిస్తుంది. రెండోదానిలో సానుభూతి సమన్వయ ధోరణి ఉంది.

గాంధీజీ హరిజనోద్యమం ఈ దేశం పునరుజ్జీవనికి పునర్నిరాణానికెంతో దోహదం చేసింది. అంబేద్కర్ దళితోద్యమం దీనికి కొత్త శక్తినిచ్చింది. దళితుల్లో సంకల్ప శక్తిని దృఢతరం చేసింది. ఉద్యమగుణాన్ని పెంపొందించి అంబేద్కర్ అయస్కాంత వ్యక్తిత్వం సరికొత్త వాతావరణాన్ని ఉద్బుద్ధం చేసింది. దీనికి స్వాతంత్ర్యా నంతరం నెలకొన్న ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థ ఎంతో దోహదం చేసింది. దళిత సమస్య మూలకారణాల్లో 1) సామాజికం (అస్పృశ్యత) 2) ఆర్థికం, 3) మానసికం అనేవి ముఖ్యమైనవి. వీటిని పరిష్కరించేందుకు సుదీర్ఘమైన ప్రణాళిక, చట్టపరమైన చర్యలతో పాటు ఉదార వర్తనమూ అవసరం. భారతదేశ రాజ్యాంగంలో నిర్దేశక సూత్రాల్లో పౌరులందరికీ సమానమైన హక్కులు పొందుపరచబడినాయి. అందుకు తగిన అవకాశాలూ కల్పింపబడినాయి. వెనుకబడిన వారికీ దళితులకూ గిరిజనులకూ ప్రత్యేకమైన సదుపాయాలు చేకూర్చబడినాయి. డా. అంబేద్కర్ భారత రాజ్యాంగ నిర్మాతల్లో ఒకరు. దళితుల సమస్యల్ని కూలంకషంగా అధ్యయనం చేసి విశాలమైన అవగాహనతో భవిష్యత్తుపై దృష్టితో నిర్మాణాత్మకమైన చర్యల్ని రాజ్యాంగంలో పొందుపరచేట్లు చేసి గొప్పవని చేసాడు.

మహారాష్ట్రలో 1960 ప్రాంతంలో అంబేద్కర్ నాయకత్వంలో దళితచైతన్యం వికసించింది. దీనితో దళిత సాహిత్యమూ ఉద్భవించింది. నారాయణ్ సర్వే, నామ్‌దేవ్‌షేక్, కేశవ్‌మేష్‌రామ్, మల్లికా ఆర్నే మొదలైన రచయితలు వర్ధిల్లారు. గుజరాత్‌లో దళిత పాంథర్స్ పేరిట 1975లో ఉద్యమంతో దళిత సాహిత్యం వెలువడింది. యోసప్ మక్వాడ్, ప్రవీణ్ గద్వీ మొదలైన రచయితలు వచ్చారు. అన్ని భారతీయ భాషల్లోను ఇంచుమించు ఒకటి రెండు దశాబ్దాల తేడాతో దళిత సాహిత్యం

ప్రవర్తిల్లింది. ముఖ్యంగా కవిత్వంలో అందునా స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో దళితుల బాధలూ, ఆవేదన, ప్రగతీ, లక్ష్యమూ, సమస్య పరిష్కారమూ, చారిత్రక సామాజిక నేపథ్యంలో చిత్రితమైనాయి. ఇందులో ఒక పాయ అహింస శాంతి సమన్వయ మార్గాన్ని అవలంబించింది. మరో పాయ ప్రతిఘటననూ అశాంతినీ, సంఘర్షణనూ ఎన్నుకుంది. అయితే ప్రజాస్వామ్యంలో అవకాశాల వల్ల క్రమంగా సమాజంలో దళితుల సమస్యలు శాంతియుతంగా పరిష్కరించుకొనే ధోరణితో పాటు ఆశ, విశ్వాసమూ ప్రబలుతూంది. ఇది మంచి సంకేతం. స్వేచ్ఛా కవిత్వం దళితుల స్పందనకు సాధనంగా ఉంది. వాళ్ళ సమస్యలూ చర్యలూ బాధలూ ఆశలూ లక్ష్యాలు ప్రకటనకు వేదికగా ఉపకరిస్తూంది.

స్వేచ్ఛా కవిత్వం, యుగాల అసమానతల్లి రూపుమాపే ఉద్దేశంలో సామాజిక న్యాయాన్ని కోరే లక్ష్యంతో దళితుల్లో ఆత్మవిశ్వాసాన్ని పెంపొందించే ధోరణిలో, అస్పృశ్యతను రూపుమాపే భావనతో ప్రజాస్వామ్యంల గురుతరమైన పాత్రను నిర్వహిస్తూంది. దళితుల్లో స్వేచ్ఛను గుర్తు చేయడం, దళితుల పట్ల దుర్వ్యవహారాన్ని నిరసించడం, అస్పృశ్యతను నివారించడం, విద్యను అందుబాటులోకి తేవడం, ఉ పాధి సౌకర్యాలకూ అభివృద్ధి కార్యక్రమాలకూ సరియైన అవకాశాలు కల్పించడం మొదలుగా ఆధునిక దళిత సమాజ నిర్మాణాన్ని ప్రోత్సహిస్తుంది. స్వాతంత్ర్యోద్యమ కాలంలో ఇందులో మౌలికమైన అంశాలపై దృష్టి ప్రసరించడం జరిగింది. ఇది హరిజనోద్ధరణకు పునాదిగా నిలచింది. ఆ తరువాత అంబేద్కర్ నాయకత్వంలో జరిగిన కృషిలో దళిత సముత్థానం విస్తరించింది. ఈ పరివర్తన కాలంలో స్వేచ్ఛా కవిత్వం దళిత స్పృహను దళిత స్పందననూ దళిత పురోగతినీ సంపూర్ణంగా ప్రతిఫలింపజేసింది.

ఒకవైపు గాంధీజీ ఆదర్శాలకనుగుణంగా బోయి భీమన్న "గుడిసెలు కాలిపోతున్నాయి" రచనలో మరోవైపు నుండి అంబేద్కర్ ఆదర్శాలతో కొలకలూరి ఇనాక్ మొదలైన వాళ్ళు దళితుల పోరాట తత్త్వాన్ని ప్రతిబింబించే రచనలూ, దళిత పార్శ్వాన్ని పరిపుష్టం చేస్తున్నాయి. భీమన్న "గుడిసెలు కాలిపోతున్నాయి", ఇప్పుడున్న "వన్యవ్యవస్థ" నుండి "సవ్య వ్యవస్థ"ను కోరే దళిత జనాభ్యుదయాన్ని కోరే బలమైన

స్వరంగా వినిపిస్తుంది. వేదకాలంలో ఏ మతవిభజనమూ లేదు. మానవజాతి అంతా ఒక్కటే.

కులవ్యవస్థ ఉన్నంత వరకు సామాజికాభ్యుదయం జరగదని భీమన్న విశ్వాసం. ఈయన రచనలు ఆధునిక సమాజంలో దళితజన హృదయ స్పందనల్ని, వాళ్ళ ఆశల్ని ఆశయాల్ని సమస్యల్ని సమన్వయ పరిష్కారదిశల్ని సూచిస్తాయి. ఎన్నికల్లో దళితుల గుడిసెల్ని తగలబెట్టడం, వారిని అవమానం పాలు చేయడం, వారి ఆస్తుల్ని భగ్నం చేయడం, హింసించడం మొదలుగా కక్షలతో జరిగే ఆకృత్యాల్ని బట్టబయలు చేస్తూందీ రచన. "మా ప్రాణాలు తోడేస్తున్నారు, మా గుడిసెలు తగులబెట్టేస్తున్నారు" అన్న మాటల్లో సమస్య జటిలమైంది. దీన్ని అంతం చేయడానికి యువశక్తిపై ఆశతో యువతరానికాహ్వానం పలకడం జరిగింది. భీమన్న స్వేచ్ఛా కవిత్వ వ్యక్తిత్వం గుణాత్మకమైంది నిర్మాణాత్మకమైంది. సమస్యను సహేతుకంగా పరిశీలించే దృష్టి కలిగింది. ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థ ప్రయోజనాన్ని ఆపేక్షించేదీ, సమాజ సుస్థితికి యత్నించేదీ, మనిషిలోని మానవత్వాన్ని ఆవిష్కరిస్తూ ఉన్నతమైన విలువల్ని కాపాడేదీ. ఒక్కొక్కమారు ఒక్క దళితుల వరకే పరిమితం కాక సమస్త పీడితుల్ని గురించి ఆలోచిస్తుంది, స్పందిస్తుందీ భీమన్న దళిత పార్శ్వం. "ధర్మసంస్థాపనార్థం ఈ గుడిసెలు మళ్ళీ మళ్ళీ అవతరిస్తుంతాయి, పోతూంటాయి. పుట్టుకొస్తూంటాయి" అంటూ, కారంచేడు దౌర్జన్యకాండను నిరసిస్తూ ఇనాక్ స్వేచ్ఛా కవిత్వ, సంఘర్షణ పథంలో ఆవిష్కృతమయింది.

స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో దళిత పార్శ్వం, సూటిదనం, స్పష్టత నైశిత్యంతో ఉంది. అపుడపుడూ వ్యంగ్యాన్ని అధిక్షేపాన్ని కలిగింది. ఇది కొన్ని సందర్భాల్లో భావరూపాలతో ప్రత్యేకతలతో మరికొన్ని చోట్ల తాత్విక స్పర్శతో ప్రత్యేకతనూ భావింపజేస్తూంది. మొత్తం మీద ప్రధానంగా దళితుల్ని గురించి స్పందన గుణంతో అనుభవ శక్తితో వాస్తవజగత్తును ప్రతిబింబిస్తూంది. 1995లో దళిత మేనిఫెస్టో "విస్ఫోటనం" వెలువడింది. ఇది దళిత కవిత్వం పరిధుల్ని ప్రయోజనాన్ని నిర్దేశిస్తూంది. "ఇదిగో! జాగ్రత్త! జాగ్రత్తగా రానీయి మాటలు నీ నోరే మాట్టాడుతుందో సూసుకొనీ మాట్టాడు" మద్దూరి విజయశ్రీ మాటల్లో, దళిత చేతన నుండి బయటపడిన హెచ్చరిక సుస్పష్టం.

“నీళ్ళడిగితే నెత్తురిచ్చిన చోట నెత్తురు తాగటం తప్పదని చెప్పడానికి సాహసిస్తున్నాను” మద్దూరి నగేశ్ బాబు మాటల్లో అగ్ర కులానికి చెందిన ఉపాధ్యాయుని చేతిలో కన్ను పోగొట్టుకున్న దళిత విద్యార్థిని దృష్టిలో పెట్టుకొని వ్రాసిన పంక్తులు చర్యకు ప్రతిచర్యను ప్రోత్సహించడం గమనించవచ్చు. కరుణ నుండి హింసకు దారితీసే స్థితిలో తీవ్రవైఖరి గోచరిస్తుంది. “మా చెమట మట్టివాసనలు లేకుండా మీ ఇండ్లకు రంగెట్లా వచ్చిందని” ప్రశ్నిస్తాడు జూలూరి గౌరీశంకర్. సంపన్నుల జీవితంలో దళిత శ్రమకు వెలసిన రూపాన్ని దర్శిస్తాడు, దాని విలువను చిత్రిస్తాడు. “నేనిపుడు కొత్త భారతావనికి కొత్త తలనవుతున్నాను. నా జెండా రంగూ నా తల్లి రంగూ ఒకటే” నన్న ఎండ్లూరి సుధాకర్, తనలో బాధ కోపం ప్రకటిస్తూనే, జాతీయ భావనతో పురోగమన దృష్టితో కూడిన సమైక్య భావనను ఆవిష్కరిస్తాడు. “క్షమించు దళితా! క్షమించు! ఈ దేశం చిత్రపటాన్ని అర్థం చేసుకోడానికి నాకో జీవితకాల సమయం కావాలి” అంటాడు శిఖామణి. చరిత్రలో ఈ దేశ చిత్రపటం ఎన్నో కులాలతో మతాలతో భేదాలతో ఎంతో సంక్లిష్టమైంది. సామాన్యబుద్ధికందదు. దీనికి విశేషమైన ఆలోచన అవసరం. ఈ కవే మరోచోట, “రా! ఈనాటి ఆకాశపు కాన్వాస్ మీద రేపటి సూర్యుణ్ణి చిత్రించు” అంటారు. ఇందులో ఆశారూపమూ ఆత్మవిశ్వాసమూ కన్పిస్తాయి. ఇంకా లక్ష్మీనరసయ్య సతీష్ చందర్, కత్తి పద్మారావు, సంజీవరావు, బన్న ఐలయ్య మొదలుగా ఎందరో దళితకవులు దళిత పార్శ్వాన్ని అలంకరిస్తున్నారు. కత్తి పద్మారావు, “నాగేటి చాళ్ళలో, నేను చల్లిన విత్తులు నా పాదాల ఎరుపుతో మొలకెత్తుతున్నాయి” – శ్రమశక్తిని గుర్తించే ఈ మాటలు దాని అవసరాన్ని కవితాత్మకంగా చిత్రిస్తున్నాయి. “నా స్వరాన్ని నేను గుర్తించగలను” అని దళితజన ప్రత్యేకతను ఎత్తిచూపుతాడు.

రెండువేల యేండ్ల “నిశ్శబ్ద పీడనంలో నున్న నిశ్శబ్ద సంస్కృతి”, ఇపుడు నిరసన ప్రతిఘటన పరివర్తన దిశగా సశబ్దంగా సక్రియగా పొందే చైతన్య వికాసానికి, ప్రాతినిధ్యం వహిసుందీ దళిత పార్శ్వం.

10. స్త్రీవాద పార్శ్వం

స్త్రీవాదం తెలుగు స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో ఇరవయ్యో శతాబ్ది చివరి పాదంలో వ్యాప్తి చెందింది. 1975 నుండి ఉద్యమ రూపాన్ని పొందింది. 1985 నుండి వికాస దశకు చేరుకుంది. అంతర్జాతీయ సిద్ధాంతబలంతో ప్రవేశించింది. వివిధ దేశాల ప్రత్యేకతల పట్ల అవగాహనకు ప్రయత్నించింది. ఆధునిక యుగంలో పాశ్చాత్య ప్రపంచం నుండి వీచిన భావజాలంలో భాగమైంది. సమాజాన్ని సాహిత్యాన్ని ప్రభావితం చేసింది.

స్త్రీవాదం స్త్రీ దృక్పథంలో చారిత్రక సామాజిక పరిణామాల్ని పరిశీలిస్తుంది, విశ్లేషిస్తుంది. సమాజంలో నెలకొన్న జెండర్ వివక్షకు స్వస్తిచెప్పి సమానభావాన్ని స్థాపిస్తుంది. ఈ వాదం స్త్రీ సమాజంలో ఉత్సాహాన్ని నెలకొల్పింది. స్త్రీ సమస్యల పరిష్కారానికి ప్రేరేపించింది. స్త్రీలో స్వతంత్రమైన శక్తిని వికసింపజేసింది. జీవవంతమైన పాత్రను నిర్వహించింది. స్త్రీవాద స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో స్త్రీ దృష్టితో ఆలోచనా కేంద్రంగా పితృస్వామ్య ఆధిపత్యానికి భిన్నంగా స్త్రీ అస్తిత్వాన్ని గురించి చింతన, ఆచరణాత్మకమైన మనోరూపాన్ని కలిగింది.

కాస్త వెనక్కి వెళితే ఇంగ్లాండులో 1630–50 మధ్య రాడికల్ ఇంగ్లీషు సొసైటి స్త్రీల విషయంలో అణచివేతను వ్యతిరేకించింది. మతపరమైన సమానత్వాన్ని సమర్థించింది. స్త్రీల స్వాతంత్ర్యంకై మెరీ వూల్‌స్టోన్ క్రాఫ్ట్ Mary Woolstone Craft 1970–97 మధ్య ఎంతో శ్రమించింది. John StaurtMill (1806–73) ఈ విషయంలో 1867లో రెండో సంస్కరణ బిల్లుతో ఎంతో మేలుచేసాడు. అమెరికన్ స్త్రీ సమాజం 1920లో ఓటుహక్కుకై పోరాడారు. విజయాన్ని సాధించారు. స్త్రీలపట్ల వివక్ష పనికిరాదన్న అభిప్రాయం బలపడింది. 1920–60 మధ్యకాలంలో స్త్రీల హక్కులకై స్వాతంత్ర్యంకై ఉద్యమాలు వెలసాయి. 1960 నుండి స్త్రీవాదం ప్రపంచవాప్యంగా పితృస్వామ్య వ్యవస్థలో భావజాలాన్ని విశ్లేషించి స్త్రీ దృష్టితో ఆలోచనా రూపాన్ని రూపొందించింది, ప్రయోజనాత్మకమైన పాత్రను నిర్వహించింది.

ఇటీవల మనీలాలో జరిగిన సమావేశాలు స్త్రీవాదంలోని నిర్మాణాత్మకమైన ధోరణుల్ని స్పష్టం చేసాయి. దీనికి అంతర్జాతీయ సంస్థల సహకారమూ లభించింది. అమెరికాలో ఇటీవల ఉన్నతవిద్య గురించి జరిపిన సర్వేక్షణలో కళాశాలల్లో విశ్వవిద్యాలయాల్లో స్త్రీలు 53% పురుషులు 47% విద్యాభ్యాసం చేస్తున్నట్లు విదితమయింది. ఈ మార్పు స్త్రీవాద ఉద్యమం ప్రభావం వల్లనేనని హార్వర్డ్ విశ్వవిద్యాలయంలో పనిచేసే ప్రొఫెసర్ హోవె ఒక ఇంటర్వ్యూలో పేర్కొన్నాడు.

1975లో అంతర్జాతీయ మహిళా సంవత్సరం ప్రకటితమయిన సందర్భంగా స్త్రీవాదంపై సమావేశాలు చర్చలు జరిగాయి. అంతర్జాతీయ స్థాయిలో ఉద్యమరూపాన్ని పొందిన స్త్రీవాదం వివిధ దేశాల్లో నెలకొన్న భిన్న భిన్న సామాజిక ప్రత్యేకతల్ని గుర్తించే దృష్టిని ప్రేరేపించింది. దీనికందరూ అంగీకరించారు.

స్త్రీవాదం స్థూలంగా పితృస్వామ్య వ్యవస్థలోని పురుషాహంకారత్వాన్ని, ప్రతిదీ పురుషదృష్టితో చూచే లక్షణాన్ని వ్యతిరేకిస్తుంది. స్త్రీ పరాధీనతనూ స్త్రీలో న్యూనతా భావాన్నీ తొలగించేందుకు సిద్ధమవుతుంది. జెండర్ భేదాన్ని నిరసిస్తుంది. స్త్రీ పురుషునితో సమానంగా పోటీపడే దృష్టినీ వాతావరణాన్ని అన్ని స్థాయిల్లో కల్పించే విధంగా కార్యక్రమాన్ని రూపొందిస్తుంది. ముఖ్యంగా స్త్రీవాదం స్త్రీ దృక్పథంతో చరిత్రనూ సంస్కృతినీ సమాజ చలనాన్నీ వివేచిస్తుంది.

స్త్రీల వికాసం, అభ్యున్నతి కోసం ఇంతకుముందు కృషి జరిగింది. అయితే స్త్రీవాదం స్త్రీ దృష్టితో ఆలోచన చేస్తుంది. దీని దృష్టికోణం వేరు. స్త్రీ వికాస ప్రయత్నాలు స్త్రీవాదానికి పూర్వరంగంగా ఉపకరించాయి. ఇందులో సందేహం లేదు.

స్త్రీవాద కవిత్వంలో ప్రధానంగా కన్పించే అంశాలు, పురుషులు స్త్రీలను అణచివేసే ధోరణుల్ని, నిర్బంధాల్ని, కఠిన నియమాల్ని, జెండర్ భేదాన్ని సంపూర్ణంగా వ్యతిరేకించడమేగాక, ఆర్థిక సామాజిక వైయక్తిక స్వేచ్ఛకు ప్రాధాన్యం ఇస్తుంది. మౌలికమైన హక్కుల్ని కాపాడేందుకు క్రియాత్మకమైన పాత్రను నిర్వహిస్తుంది.

స్త్రీ జీవితంలో విద్య, ఉద్యోగం, కుటుంబం – మాతృత్వం – సామాజిక సంబంధాలు, సామాజిక రాజకీయ పాత్ర, స్త్రీ పురుష సంబంధాలు మొదలైన సత్వరవిషయాలపై ఈ దిశలో సమస్యల్ని గురించి, ఆదర్శాల్ని గురించి ఆచరణ గురించి ఎంతో ఆలోచన జరిగింది.

తెలుగు సాహిత్యానికి వస్తే, స్త్రీవాదం –

1. 1960 –70 మొదటిదశలో స్త్రీ అణచివేత గురించి ఆలోచన మొదలైంది, సిద్ధాంత పర్వతాన్ని పొందింది.

2. 1971–80 రెండోదశలో పురుషునితో స్త్రీల సమానత్వం గురించి, క్రియాత్మకత మొదలైంది, జీవితానుభవ స్థితులపై దృష్టి ప్రసరించింది.

3. 1981–90 మూడోదశలో స్త్రీవాదం తీవ్రమైన ఉద్యమరూపాన్ని పొందింది. ప్రయోజన విస్తృతితో వ్యాప్తి చెందింది.

4. 1991 – 2000 నాలుగోదశలో వ్యతిరేకతలు తగ్గిపోయాయి. సర్వాంగీకారయోగ్యమైందిగా స్థిరపడింది. స్త్రీవాదం స్త్రీ వికాసానికీ ఉన్నతికీ ఉపకరించే ఉత్తమ సాధనంగా నిలదొక్కుకుంది. దేశ సామాజిక సాంస్కృతిక ప్రత్యేకతల్ని గుర్తించి అడుగు ముందుకు వేయడం ఈ దశలో పేర్కోదగిన అంశం.

స్త్రీవాద కవిత్వం గురించి వ్యతిరేక విమర్శలు మొదట్లో వచ్చాయి. కాలం గడచేకొద్దీ అవి అవతరించాయి. స్త్రీవాదంలోని వాస్తవాన్ని గుర్తించి పురుషుల కర్తవ్యాన్ని మేల్కొల్పే వాతావరణం నెలకొంది.

స్త్రీవాదంలో భేదాలు అనుసరించే విధానాల్నిబట్టి ఏర్పడినాయి. అందరి లక్ష్యమూ ఒకటే.

1. స్త్రీవికాసం అభ్యుదయంపై దృష్టితో ఆధునిక భావజాలిన్ని పొందింది ఉదార స్త్రీవాదం.

2. వర్గవైరుధ్యం, ఉత్పత్తి విధానాల్లో మార్పు వర్గరహిత సమాజ స్థాపనం సిద్ధాంతాలపై నెలకొంది మార్క్సిస్టు స్త్రీవాదం.

3. సహేతుకమైన సామాజిక పరివర్తనతో ప్రగతిశీలమైంది రాడికల్ స్త్రీవాదం.

4. మానవత – మానవీయైన విలువలకు ప్రాధాన్యంతో వెలసింది మానవీయ స్త్రీవాదం.

5. ప్రజాస్వామ్య తత్పరతతో – స్త్రీ స్వేచ్ఛ – సమానత్వం – న్యాయం కోరే ప్రగతి రూపం ప్రజాస్వామ్య స్త్రీవాదం.

ఇట్లా ఆయా అవసరాలకూ ఆయా వ్యక్తుల అభిప్రాయాలకు అనుగుణంగా వర్తిల్లాయి.

తెలుగు స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో 1970 నుండి స్త్రీ వాదం తన పురోగమనాన్ని వేగవంతంగా సాగించింది. రచనలు విస్తారంగా వెలువడినాయి. స్త్రీవాదానికి ప్రాతినిధ్యం వహించే "నీలిమేఘాలు" కవితా సంకలనం 1993లో వెలువడింది. ఇందులో పితృస్వామ్యవ్యవస్థకు భిన్నంగా ఆలోచనా ప్రపంచం అవతరించింది. జెండర్ భేదం, అణచివేత, నిర్బంధం, కఠిన నియమాలు, అవమానం, హింస, ఇంటిపనీ, పరాశ్రయ వాతావరణం, స్వేచ్ఛకు మూసిన తలుపుల్ని గురించి, చిత్రణం కన్పిస్తుంది. స్త్రీ స్వేచ్ఛనూ హక్కుల్నీ సమర్థిస్తూ స్త్రీ అస్తిత్వాన్ని ప్రభావోపేతంగా ఆవిష్కరించే ఆదర్శం స్పష్టంగా రూపొందింది.

2

స్త్రీవాదం ఇటీవల తెలుగు సాహిత్యంలో సరికొత్త ముఖాన్ని అవతరింపజేసింది. సామాజిక తలంపై ఉద్యమరూపాన్ని ధరించింది. స్త్రీ సమాజంలో ముఖ్యంలో యువతరంలో ఉత్సాహలహరిని సృజించింది, స్వతంత్రశక్తిని వికసింపజేసింది. ఆధునికయుగంలో పాశ్చాత్య దేశాల నుండి వీచే సిద్ధాంతాల వలెనే స్త్రీవాదం పరివర్తనకు దారితీసింది. ప్రపంచంలో ఏ మూల నుండి ఏ మూలకైనా మార్పును

కోరే గాలి వీచవచ్చు. మారుతూన్న సమాజంపై దీని ప్రభావం గాఢంగా ఉంటుంది. తీవ్రంగాను ఉండవచ్చు. అయితే ఆ దేశంలోని సామాజిక స్థితిగతుల్ని సాంస్కృతికమైన విలువల్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని దీని ప్రవేశాన్ని మలచుకోవలసి ఉంటుంది. అప్పుడే అది జీవవంతమై నిలుస్తుంది. ప్రయోజనాత్మకమైన పాత్రను నిర్వహిస్తుంది. పరిధి కూడా విస్తృతమౌతుంది. లేకపోతే కొంతకాలానికి ప్రభావరహితం కావచ్చు. విపరీత ఫలితాలకు దారితీయవచ్చు.

సాహిత్యానికి వస్తే స్త్రీల సాహిత్యం – స్త్రీవాద సాహిత్యం అని రెండు విధాలుగా కన్పిస్తుంది. స్త్రీల రచనలు మొదటి నుండీ సాహిత్యంలో భాగంగా వస్తూన్నవే. స్త్రీవాద రచనలు స్త్రీ స్వేచ్ఛనూ, సమానత్వాన్ని కోరేవి. అవసరమైతే నిరసనతో ప్రతిఘటనతో నిర్మాణాత్మకమైన దృష్టితో ప్రగతినుద్దేశించేవి. బాధలకూ నివారణకూ తిరస్కృతికీ గురియైనవారిలో చైతన్యాన్ని గుర్తింపజేసేవి. వారిని పరిరక్షించే లక్ష్యం కలిగినవీ, ప్రపంచంలోనే ఈనాడు స్త్రీవాదం బాగా వ్యాప్తిలో ఉంది.

స్త్రీవాదం అంతర్జాతీయ స్థాయిలో ఉద్యమశక్తితో వెలసింది. పురుష సమాజం స్త్రీపట్ల అవలంబించే దృక్పథంలోనే గణనీయమైన మార్పును తెచ్చింది. స్త్రీవాదం ఉద్యమరూపం ధరించడంతో ప్రపంచంలో అభివృద్ధి చెందినవనుకున్న దేశాల్లోనూ ఒక్కొక్క స్థాయిలో సామాజికంగా అణగిన స్త్రీ స్వరాన్నీ వికలమైన హృదయాన్నీ గురించి బయటికి తీసి వినిపించడం స్పందింపజేయడం జరుగుతూంది. ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థలో జాతి మతం వర్గం కులం భేదం లేకుండా, అందరికీ వర్తించేవిధంగా ఒక విధానాన్ని అవలంబించే ప్రయత్నం జరుగుతూంది. ఇది సులభంగా అయ్యే పని కాదు. ఇదో చిక్కు సమస్యే. దీనికి ప్రాంతీయ సాంస్కృతిక ఆచార వ్యవహారాలభేదాలు కొన్ని పరిమితుల్ని సృజించే మాటవాస్తవం. అంతర్జాతీయ తత్త్వంలో ఉద్యమించిన స్త్రీవాదం, వివిధ దేశాల్లో ఎదురయ్యే అనుభవ పరంపరలో ఈ వాస్తవాన్ని గుర్తిస్తూంది కూడా. యు.ఎన్.ఓ (UNO) సహకారంతో ఒక్క మనీలాలోనే కాక ఇతర ప్రదేశాల్లో జరిగే సమావేశాల్లో తీర్మానాల్లో ఇది స్పష్టం చేయబడింది.

రచయిత సావిత్రి! రాజమండ్రి నివాసి. ఆంధ్రప్రభసావిత్రి అనీ, రేడియో సావిత్రి అనీ, రాజమండ్రి సావిత్రీ అని ప్రశస్తి రేఖల్లో బింబించిన స్వేచ్ఛాజీవి. స్వేచ్ఛ కోసం పోరాడింది! కుటుంబంలో భర్త నుంచి మానసికమైన ఒత్తిడికీ, ఒరపిడికీ గురైంది. హింసకూ లోనైంది. అశాంతిలో కసీ ద్వేషం ప్రబలింది. పురుష వ్యతిరేక భావం జ్వలించింది. చివరకు శారీరకంగా క్షీణించి క్షీణించి ఆహుతియైన వ్యక్తి! భర్త నుండి ప్రేమదూరమైందీ, సానుభూతి కరువైందీ. మానవతా బిందువు కోసం పరితపించిందీ. చివరకు స్వచ్ఛందంగా విడిపోయిందీ. సమాజంలో తనదైన వ్యక్తిత్వంతో శక్తినంతా సమీకరించి బ్రతికే ప్రయత్నం చేసింది. చిన్న చిన్న ఉద్యోగాలు చేస్తూ ఇద్దరు పిల్లల్ని సంరక్షించుకుంటూ బ్రతికింది. కాని చివరిదాకా నిలబడలేకపోయింది. అదృశ్యమైంది.

మహా పురుషుడు కందుకూరి వీరేశలింగం సంస్కరణోద్యమానికి కేంద్రమైన రాజమండ్రి, విద్యా సంస్కృతీ సంపన్నమైన సమాజంలో "అయ్యో" అని అపుడపుడూ ఎక్కడో సానుభూతి కన్నా? ఏ వ్యక్తీ ఏ సంస్థ? చక్కదిద్దలేని స్థితి? ఎంతో శోచనీయమైనది, శారీరకంగా క్షయవ్యాధి పీడితయై మృత్యువు సమీపంలో ఉన్న సమయంలో రంగనాయకమ్మ కోరిక మేరకు ప్రగతి ఛారిటబుల్ ట్రస్టు గౌరవ కార్యదర్శి శాంతకుమారి ఆలన పాలనలో చేరింది. ఆపై కన్ను మూసింది. స్త్రీ పట్ల జరిగే అన్యాయానికీ, సమాజం వహించే ఉపేక్షా భావానికీ నిదర్శనరూపంగా నిలిచింది. స్త్రీ విముక్తికై ఉద్యమించిన ఈమె వ్యక్తిత్వం సామ్యవాద ప్రగతి శక్తితో వికసించింది. క్రమంగా భౌతికంగా అలిసిపోయింది. మానసికంగా నలిగిపోయింది. స్త్రీ స్వేచ్ఛకై వాదిస్తూనే ఉంది. సంఘర్షిస్తూనే ఉంది. పురుష సమాజంపై ద్వేషం ప్రబలడమూ సహజం. ఈ అశాంతిలో కన్నీళ్ళతో ఆర్ద్రమై వేదనతో తప్తమై ఆవిర్భవించిందే ఈమె కవిత్వం. ఇదో? మానసికమైన బాధ ఉపశమింపజేస్తూ బయటికి ఉద్యమించిన ప్రయత్న రూపం, చాలా చిన్నదే, అయినా చిత్తశుద్ధి ఉంది. తొలిదశనుండీ అన్నీ కలిపి (23 కవితలు, ఒక కథ, ఒక గల్పిక, ఏడు సమీక్షలు, తొమ్మిది వ్యాసాలు మాత్రమే) రాశిలో తక్కువే. వీటిలో చాలా భాగం సామాజిక స్పృహతో చర్చలతో ఘర్షణలతో అశాంతిలో నుంచి వెలువడినవి అనుభూతినీ ఆర్ద్రతనూ ప్రసరిస్తాయి.

ఈమె ప్రసిద్ధమైన కవిత "బందిపోట్లు". దీని ఇంగ్లీష్ అనువాదం (decoits) 'పెంగ్విన్' సంస్థ ప్రచురించిన స్త్రీ విముక్తివాద కవితా సంకలనంలో చేర్చబడింది. ఇది స్త్రీవాద కవిత్వంలో శాశ్వత స్థానాన్ని పొందింది.

"పాఠాలొప్పజెప్పకపోతే పెళ్ళి చేస్తానని పంతులుగారన్నపుడే భయం వేసింది". పెళ్ళి చేస్తానంటే చావగొడతానని ప్రకృతార్థం! రూఢి అయింది. భర్త చేతిలో భార్య పొందే ఉపాయనం సూచితం. "ఆఫీసులో ఆఫీసరు నుండి ఇంట్లో భర్త నుండి" సెలవు దొరకదు అన్న మాటల్లో స్త్రీ అస్వతంత్ర స్థితి చిత్రితం. ఈ ధోరణిలో సాగిన ఈ కవిత స్త్రీవాద కవిత్వంలో పతాకస్థానాన్ని పొందింది. "నీ పని నీవు చేస్తున్నావని నీతులు వల్లించకండి, నిక్కమైన అర్థమేదో తేలిపోయింది, కర్తవ్యపు కాగడా కళ్ళు నులుముక చూడమంది".

స్త్రీ స్వేచ్ఛను అణచివేయడమే కాకుండా దీన్ని గురించి ఆలోచన రాకుండా చేసే ప్రయత్నంలోని సత్యాన్ని బయటపెడుతూ "పురుషాధిక్య" సమాజ నిరసనం కనిపిస్తుంది. కర్తవ్య ప్రబోధమూ ఉంది. ప్రయాణంలో అడ్డంగా నిలిచిన "గోడల్ని బద్దలుచేసే" సంకల్ప బలాన్ని ప్రేరేపిస్తుంది.

రచయిత ఒకచోట "లోపాలు సవరించి" రేపటి తరాన్ని లేప" వలసిన అవసరముంది అంటుంది సామాజిక దృష్టితోనే కాక మానసిక విశ్లేషణతోను ఈ అంశాన్ని పరిశీలించవలసి ఉంది. ఆమెలో పురుష సమాజం పట్ల పెరిగిన వ్యతిరేక భావానికి దారితీసిన పరిస్థితుల్ని భౌతిక తలంపైనేగాక మానసిక తలంపైనా దృష్టి ప్రసరించవలసి ఉంది. ఒక వ్యక్తిలో మానసిక వైక్లబ్యానికీ వైపరీత్యానికీ దారితీసే అన్ని అంశాలు పుట్టుక మొదలుగా విశ్లేషిస్తేగాని ఈ సమస్యకు సంపూర్ణమైన పరిష్కారాన్ని గురించి ఆలోచించడం కుదరదు. పురుషుడు స్త్రీ ఇరువురూ ఒక సంపూర్ణ రూపం రెండు భాగాలన్న అభిప్రాయంతో ఉద్యమించవలసి ఉంది. ఒక్కసావిత్రి కాదు? ఇంకా ఎందరో? 'పురుషాధిక్యత'ను 'పురుషాహంకారాన్ని' నిరసించే తత్త్వంతో అశాంతికీ మానసికమైన విషమగతికీ సమాజంలో గురిఅయ్యేవారు ఉన్నారు.

స్త్రీవాదం సఫలంకావడానికి జరపాలిసిన ప్రయత్నంలో స్త్రీవాద కవిత్వంలో దృష్టికి వచ్చేవి –

1. స్త్రీ పట్ల హింసను దౌర్జన్యాన్ని అంతం చేసే వాతావరణ సృష్టి.

2. స్త్రీ విద్యకూ –అభివృద్ధికీ జాతీయ పథకాన్ని సిద్ధం చేయడం – దాని సక్రమమైన నిర్వహణం.

3. స్త్రీ, పురుష విభేద భావాన్ని రూపుమాపే దృక్పథం – అవసరాన్ని గుర్తించడం.

4. అశ్లీల భావ ప్రకటనావకాశాల్ని తొలగించడం. అవసరమైతే చట్టాలు చేసి వాటిని ఉపయోగంలోకి తీసుకురావడం,

5. అన్ని వర్గాల స్త్రీలతోపాటు పేదలూ శ్రామిక స్త్రీల హక్కుల్ని కాపాడడం,

6. సమాజంలో అన్ని రంగాల్లో స్త్రీలు పాల్గొనే అవకాశం కలిగించడం.

7. ప్రకృతి సహజమైన స్త్రీ పురుష సంబంధాల్లో సమన్వయ దృక్పథానికీ సహకార భావానికీ ప్రాముఖ్యం ఇవ్వడం.

8. వ్యక్తి మానసికమైన సుస్థితికి, సామాజికావసరంగానే కాక వైయక్తికావసరంగానూ స్త్రీ పురుషుల పాత్రను విస్మరించకపోవడం.

ఆధునిక యుగంలో ఈ వాదం ముఖ్యంగా ప్రజాస్వామ్యంలో తన ప్రయోజనాత్మకమైన పాత్రను నిర్వహిస్తూందనడంలో సందేహం లేదు. స్త్రీ (విముక్తి – స్వేచ్ఛ) వాదం మానవ వికాస చరిత్రలో భాగమైంది.

"నే కోరింది పిడికెడు బ్రతుకు, చిటికెడు గాలి, గుక్కెడు నీళ్ళు! కనీసం నిశ్శబ్దం, నాకు దక్కినవి హోరుగాలి! వికారపు నిందలు, దుర్గంధ జలపాతాలు! అవహేళనం! అనవసర జోక్యం, ఖచ్చితంగా ఓ హత్య!" – సావిత్రి. స్త్రీలు సాధారణంగా ఎదుర్కొనే ఒంటరితనం, పరాశ్రయం అస్వతంత్రత అవమానం పీడనం భయవాతావరణం, అభద్రత అపనింద చివరకు మరణదశ; ఇట్లా పరిణమించే ఒక

విషాద స్థితి చిత్రణం ఈ కవిత! జీవితంలో స్వేచ్ఛకోసం పోరాడింది. స్త్రీ పట్ల జరిగే అన్యాయానికి సమాజం వహించే ఉపేక్షా భావానికి ఈమె జీవితం ఒక నమూనా. సాహిత్యంలో సామ్యవాద ప్రగతిశక్తి ప్రతీకగా నిలిచింది. స్త్రీ స్వేచ్ఛకై ఉద్యమించింది. జీవితంలో అన్ని విధాలా పోరాడింది, పోరాడుతూనే కన్ను మూసింది. ఇలాంటి స్త్రీలు సమాజంలో ఎందరో! వారందరికీ ప్రతినిధి సావిత్రి! స్త్రీ స్వేచ్ఛకై పోరాడుతూ కన్నీళ్ళతో ఆర్ద్రమై వేదనతో తప్తమైందీ ఈమె స్వేచ్ఛా కవిత్వం.

కొండెపూడి నిర్మల "ఎంతగా అణచివేయబడ్డామో! అంతగా భూమిని తన్నుకొని పైకెగసే జలోత్సాహం! ధారకడుతూన్నది" అంటుంది. ఏ విధంగాను అణచివేతకు భయపడని మనస్తత్వంతో తనకు అనుకూలంగా లేని వ్యతిరేకస్థితుల్ని ఛేదించుకొని జలధారవలె పైకి సహజంగా ఎదిగే, ప్రవాహ సదృశమైన స్త్రీ వ్యక్తిత్వం చిత్రితమైంది. ఇంకా జయప్రభ, ఘంటసాల నిర్మల, ఓల్గా, హైమావతి, శిలాలోలిత, అబ్బూరి ఛాయాదేవి, రచిత, ఆదూరి సత్యవతీదేవి, మొదలుగా స్త్రీవాద దృక్పథంతో గణనీయమైన స్థానాన్ని పొందిన కవులు.

ఆధునిక యుగంలో స్త్రీవాదం మానవ సమాజ వికాస చరిత్రలో భాగంగా నిలిచిపోయింది. ప్రజాస్వామ్యంలో ప్రయోజనాత్మకమైన పాత్రను నిర్వర్తిస్తూంది. అయితే అన్ని ప్రక్రియల్లోకన్నా స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో దీని స్పందనం ముందుకుగాను, శక్తివంతంగాను ప్రతిధ్వనించింది. వసంతా కన్నాభిరామన్ "నా ఉనికిని మళ్ళీ కొత్తగా ఏర్పరచుకున్నపుడు, స్త్రీగా ఉండడమంటే అర్థమేమిటో తెలుసుకున్నా". ఈ మాటలు ఆధునిక యుగంలో స్త్రీవాదంతో రూపొందే స్త్రీ నూతన వ్యక్తిత్వం స్ఫూర్తి కదుతూంది. తెలుగులో స్త్రీవాద స్వేచ్ఛా కవిత్వం.

1. స్త్రీ అస్తిత్వానికి సంబంధించిన వాతావరణ నిర్మితికి తోడ్పడింది.

2. పితృస్వామ్య వ్యవస్థలోని లోటుపాట్లను ఎత్తిచూపుతూ, పురుషాధిక్యతకు సమానంగా స్త్రీ ఔన్నత్యాన్ని నిలిపింది.

3. స్త్రీవాద భావజాలంతో స్త్రీ సమాజంలో సామాజిక చైతన్యాన్ని కలిగించింది.

4. స్త్రీ శారీరక (పని మొదలుగా) మానసిక స్థితుల్ని చిత్రిస్తూ, సామాజిక వాస్తవికతను బింబించింది.

5. అణచివేత, దౌర్జన్యం, హింస, అవమానం, మోసం, దహనం మొదలైన విపరీత కృత్యాలకు గురి అయ్యే స్త్రీ వ్యధనూ అశాంతినీ చిత్రించింది.

6. స్త్రీ వ్యక్తిత్వంలో కాంతి రూపాన్ని ప్రదర్శించింది.

7. కవిత్వంలో వస్తుపరమైన ఆలోచనతో పాటు, కళాపరమైన అనుభూతి గుణానికీ ప్రాధాన్యం ఇచ్చింది.

8. మానవ సంబంధాల్ని, మానవీయమైన విలువల్ని ఆవిష్కరించింది.

9. ప్రకృతి సహజమైన స్త్రీ పురుష సంబంధాల్లోని వాస్తవికతను, సహకారభావాన్ని సూచించింది.

10. స్త్రీలో న్యూనతా భావానికి స్వస్తిపలికి, నిర్మాణశీలాన్ని పెంపొందింపజేసింది.

11. వ్యక్తి హక్కు కలిగిన స్త్రీ అస్తిత్వాన్ని దృఢతరం చేస్తూ స్వతంత్రమైన వ్యక్తిత్వ వికాసానికి దోహదం చేసింది.

12. స్త్రీ భావనలో ఆశ్లీలాన్ని తొలగించి, ఉదాత్తతను సరికొత్త విలువల్ని సంతరింపజేసింది.

ఆధునిక తెలుగు కవిత్వ పరిణామంలో స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో స్త్రీవాద పార్శ్వం స్పందనలతో ఆకర్షించడమే కాక, కొత్తదృష్టితోను సమాలోచనకు ప్రేరేపిస్తుంది.

స్వేచ్ఛా కవిత్వంలో భావనా రూపాలతోపాటు, వివిధ పార్శ్వాలూ – ఈ ప్రక్రియ పొందిన విస్తృతినీ వైవిధ్యాన్నీ భావింపజేస్తాయి. ఆధునిక సమాజంలో ఇది నిర్వహించిన ప్రయోజనాత్మకమైన పాత్రనూ కళాత్మకమైన విలువల్నీ భాసింపజేస్తాయి.